

Karlova universita
Filosoficko-historická fakulta

Z Á P I S K Y

KATEDRY ČESKOSLOVENSKÝCH DĚJIN
A ARCHIVNÍHO STUDIA

Č.4.

Praha 1957

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

20 LET OD ZALOŽENÍ HISTORICKÉ SKUPINY.

Před dvaceti léty, na podzim roku 1936, se sdružilo několik mladých českých historiků v pracovní kolektiv, jemuž dali název "Historická skupina". Začali nejprve s diskusními večery o aktuálních otázkách historické vědy a na jaře roku 1937 vystoupili na veřejnost s prvním svazkem sborníku "Dějiny a přítomnost". Všechny spojovala touha přiblížit historickou vědu životu, nalézt v historické práci jasný směr a cíl, probíjovat pokroková hlediska a metody a vyjádřit nesouhlas se zpátečnickými tendencemi, jež českému dějepiscectví vnucovala škola Pekařova.

Bylo to v době, kdy již Německo bylo ovládnuto hitlerismem, kdy italské fašistické bombardéry zasypávaly pumami bezbranný habešský lid a kdy se před Madridem bojovalo o věc španělské i světové demokracie. V těch chvílích, kdy se již stmívalo k děsivé noci druhé světové války, nebylo historiku možno zůstat lhostejným k soudobým událostem a nezamýšlet se nad tím, kde je jeho místo a jaké důsledky z toho všeho vyplývají pro další vývoj vědy vůbec. Nebylo lze nevidět, komu objektivně sloužila valná část představitelů tehdejší oficiální historiografie - i když si to subjektivně namnoze ani neuvědomovali. V těch chvílích nebylo možno nehledat odpověď na otázku, jaký je smysl a společenská poslání historické vědy a jakými cestami je třeba jít, jaké pracovní metody volit, aby dějepisného bádání nebylo zneužíváno reakcí, nýbrž aby historikova práce účinně pomáhala správně se orientovat v přítomnosti a předvídat zákonité cesty budoucího vývoje lidské společnosti.

Listujeme-li dnes ve třech svazcích "Dějin a přítomnosti", jež v letech 1937-1938 vydala "Historická skupina", zdá se nám mnohé z toho, co tam bylo pověděno, naivní, zmatené, nedomyšlené, i hrubě nesprávné. Bude-li někdo měřit "Dějiny a přítomnost" metrem dnešních našich znalostí v oboru metodologie historické vědy, možná že odloží tyto svazčky s pohrdavým úsměškem. Vždyť autoři tehdy ještě neznali mnohá ze základních děl klasiků marxismu-leninismu, neměli správné představy o výsledcích sovětské historické vědy a byli vskutku ještě silně ovlivněni buržoasní ideologií, objektivismem, revisionismem, masarykismem, freudismem atd. To je nade vše pochybnost. Bylo by proto v rozporu s historickou skutečností, kdyby "Dějiny a přítomnost" byly vydávány za uvědomělou tribunu marxistického pojetí dějin.

Na druhé straně je však třeba vidět, že to, co je dnes jasné a samozřejmě každému adeptu historiografie, nebylo tak obecně jasné a samozřejmě před dvaceti léty. "Dějiny a přítomnost" jsou svědectvím i o tom, jak ne snadné bylo vymanit se tehdy z vlivů konvenčních myšlenkových schémat buržoazního dějepiscectví a co bylo třeba hledání, tápání a bloudění než se dospělo k bezpečné pravdě.

Kolik však bylo v tomto hledání průkopnických počínů a myšlenek, jež byly plodné a jimž další vývoj dal plně za pravdu! Sama skutečnost, že se "Historická skupina" jakožto kolektiv usilovně probíjela k historicko-materialistickému pojetí dějin, byla jevem v našem tehdejší vědeckém životě téměř ojedinělým. A pokud známo, ani v jiných zemích kapitalistického světa nebylo tehdy obdobného vědeckého kolektivu, který by sdružoval historiky, přibližující se k marxistickému světovému názoru.

Sborník "Dějiny a přítomnost" obrátil pozornost k studiu theoretických a methodologických otázek historické vědy, jež byly předmarxistickým dějepiscectvím zcela zanedbávány. Vytýčil potřebu chápání minulosti a současnosti v jejich dialektické jednotě a ukázal, kolik cenných gnoseologických i methodických poznatků může historická věda ze správného pojetí vztahu těchto dvou polárních protikladů vytěžit. Zároveň byla ve sborníku zdůrazňována potřeba zkoumání dějin nových a nejnovějších i studia dějin hospodářských a sociálních, jakožto nezbytného předpokladu k pochopení veškerého vývoje lidstva vůbec. "Dějiny a přítomnost" bojovaly proti bezplánovitému individualistickému chápání vědeckých výzkumů a ukazovaly na potřebu plánovité historické práce na principech kolektivních. Plodné bylo jistě i úsilí o úzkou spolupráci příbuzných vědních oborů - historie, filosofie, sociologie, ethnografie, jak se na stránkách "Dějin a přítomnosti" důsledně projevuje. Stejně tak usilovala "Historická skupina" od samého počátku o spolupráci s pokrokovými proudy ve společenských vědách v jiných zemích a záhy získala pro "Dějiny a přítomnost" okruh zahraničních spolupracovníků. A v neposlední řadě zaslouží pozornost i to, že "Historická skupina" navázala styk s s levicově orientovanými mladými historiky slovenskými.

Mnichov a nacistická okupace znemožnily další vydávání "Dějiny a přítomnosti", ale neznemožnily další práci "Historické skupiny". Její členové se scházeli dále, aby se účastnili podpojných prací politické i příprav k nové organizaci našeho archivnictví a historického bádání. Jejich politická spolupráce s Vladislavem Vančurou a Kurtem Konradem znamenala pro ně dobu velkých zkušeností, dobu, kdy si ujasnili mnohé ze základních otázek historicko-materialistického pojetí dějin, v nichž dříve tápali.

Velká část theoretických i vědecko-organisačních postulátů, jež byly na stránkách "Dějin a přítomnosti" vytýčeny, byla po osvobození uvedena v život. Avšak leccos z toho, za co již "Historická skupina" bojovala, čeká dosud na své splnění. To platí na př. o kritických připomínkách k vydávání pramenů, periodik, bibliografií i jiných pomůcek, k činnosti "Československé společnosti historické" a j. Zvláště však to platí o potřebě soustavného tvořivého promýšlení a objasňování základních methodologických otázek historické vědy, kde zůstáváme stále velmi pozadu. Především tuto tradici "Dějin a přítomnosti" by bylo třeba oživit.

Karel Stejskal - Tomáš Řezáč

POZNÁMKY K NĚKTERÝM PROBLÉMŮM PASIONÁLU ABATYŠE KUNHUTY.

Společné zájmy přivedly oba podepsané autory ke studiu iluminovaného rukopisu pražské universitní knihovny XIV A 17, t.zv. Pasionálu abatyše Kunhuty, který patří k největším výtvorům české klášterní kultury první poloviny 14. století.

Látka je rozdělena tak, že T. Řezáč se zabývá historickými okolnostmi vzniku rukopisu a zkoumá jej z hlediska kodikologicko-paleografického a literárně historického a K. Stejskal sleduje umělecko historický rozbor iluminací kodexu a jejich zařazení do vývoje českého a evropského umění. Považujeme nyní za vhodné nastínit zde hlavní problémy práce a naznačit některé z dosavadních výsledků. Předem však musíme předeslat, že přes všechnu pozornost, jež byla od dob G. Dobnera rukopisu a jeho tvůrcům věnována zůstávají téměř všechny důležité otázky, vížící se k nim stále nedořešeny. Proto i tento článek, který odráží nynější stav práce, bude mít převážně diskusní charakter.

-eOe-

Pasionál abatyše Kunhuty, rukopis o 36 pergamenových listech velikosti 29,5 x 25 cm, z nichž 26 je iluminováno miniaturami, které zabírají buď jeden ze dvou sloupců stránky nebo jsou celostránkové, obsahuje 6 drobných latinských spisků obsahu náboženského. Byl psán a iluminován ve svatojiřském klášteře v Praze. Tento klášter měl velmi těsné vztahy k panovnickému rodu Přemyslovců, jak ostatně dokládají osobnosti jeho abatyší, Mlady, Anežky i samotné Kunhuty, dcery Přemysla Otakara II., pro níž byl rukopis určen. Po vymření Přemyslovců našla zde útulek skupina žen z okolí dvora, které byly nastalou dynastickou změnou společensky deklasovány. Odvrátivše se od vezdejšího světa hledaly tyto řeholnice útěchu v citově prohlouveném a znitěnělém náboženském životě, zejména v mystickém kultu Krista Trpitele, který se v té době šířil z Byzance do Itálie, do střední Evropy a do Porýní. Jím je proniknut celý Pasionál ve své textové i obrazové složce. Odraz tohoto kultu nalezneme v nápadně hojném počtu i v naší soudobé nástěnné malbě.

Po této stránce není Pasionál v našem prostředí ničím cizorodým, nýbrž organicky z něho vyrůstá.

S hlediska paleografického, zabývala se zatím rukopisem nejpodrobněji Bl. Rynešová, s hlediska literárně historického J. Vilíkovský. Autorem nejméně tří latinských spisků Pasionálu je Kolda z Koldic, o němž se nám zachovalo několik historických zpráv. Význam tohoto muže vzrůstá potvrzením před tím nezaručené zprávy, že vedle své funkce lektora dominikánského řádu byl též papežským penitenciářem v Římě, jímž se stal ještě před r.1314. Kromě toho vykonával Kolda též důležitý úřad inkvizitora na Moravě. V době, kdy rukopis Pasionálu vznikal, byl tento významný církevní činitel příliš zaneprázdněn a nemohl se ani trvale zdržovat v Praze. Starost o vyhotovení kodexu spočívala proto hlavně na písaři Benešovi, kanovníku kláštera svatojiřského. Beneš byl bibliothekářem klášterní knihovny, jak plyne z toho, že přípisky ve svatojiřských rukopisech, jimiž jsou označovány jako majetek kláštera, jsou psány jeho rukou. Můžeme tedy u něho předpokládat jistou sběhlost v soudobé náboženské literatuře, což není bez významu pro dotvrzení přesvědčivého výkladu Bl. Rynešové, že Beneš provedl výběr jednotlivých částí celého sborníku a složil přípisky k iluminacím z části veršované. Nebyla dosud uvážena za zajímavá zpráva, uváděná již Dobnerem, že Beneš vyhotovil antifonář, který byl snad též iluminován.

Pokud jde o okolnosti a dobu vzniku sborníku, je známo, že Kolda sepsal své spisky, které sem byly vtěleny velmi rychle, již v roce 1312 a 1314. Psal je sice na přání Kunhutino, nikoliv však pouze pro ni, nýbrž též pro potřeby svého řádu, a lze předpokládat, že některých z těchto spisů bylo užíváno ještě před vznikem Pasionálu nám dochovaného. Ten byl definitivně sestaven a uspořádán patrně až po smrti Kunhutiny /+ 1321/ a to z jednotlivých částí, které již dříve sloužily svému účelu ať již v té formě, v níž vešly posléze do Pasionálu, nebo v podobě nám dnes neznámé. Při tom musil být odstraněn jeden list za foliem 9, o jehož funkci pojednáme na jiném místě. První část rukopisu /fol. 1 - 9/ byla opisována a iluminována podle přesvědčujícího výkladu Bl. Rynešové, patrně r. 1316. Druhá část je pozdější a dobu jejího vzniku se zatím nepodařilo přesněji určit. Lze se pouze domýšlet, že spis O obydlích nebešťanů spolu s krátkou úvahou O devíti radostech Kunhutiny, jež ji v nebi očekávají /fol. 18 - 31/ byl opisován a iluminován patrně v době, kdy

abatyše již pomýšlela na blížíci se smrt. Z jiných ještě důvodů, které zde nemůžeme uvádět, je velmi pravděpodobné, že není časově příliš vzdálen od titulního listu celého sborníku /fol. 1/ o němž lze s jistotou říci, že byl malován naposled a patrně pod dojmem Kunhutiny smrti. /Jinak nelze totiž jeho smysl vyložit./ Kniha později v klášteře často používaná byla v 16.stol. převázána a tehdy také vznikly české přípisky na fol. 10.

Všechny tři spisy Koldovy jsou připraveny k edici, jejíž potřeba se již dlouho naléhavě pocituje a jejich literárně historický rozbor přinese lecos zajímavého.

T. Ř.

-oOo-

Historické osobnosti abatyše Kunhuty, Koldy z Koldic i Beneše, nápisy a znaky na titulním listě, stejně jako četné, dosud nepovšimnuté bohemismy v textu, činí provenienci Pasionálu nepochybnou. Zdálo by se na první pohled zřejmé, že kniha vznikla v uzavřeném klášterním prostředí, v jakémsi - řečeno anachronisticky - literárním saloně, kde všechny osoby, které k ní mají nějaký vztah, se důvěrně znaly. Než otázka ta je komplikována skutečností, že modernímu dějepisu umění jevil se dosud sloh iluminací Pasionálu uprostřed českého umění zcela izolován. Určitost formy, čistota kresby, vyspělost plastického vyvedení tvarů, výraznost typů, monumentální účinná kompozice - to vše jsou vlastnosti, které řadí Pasionál k nejlepším malířským výtvorům soudobým. Po této stránce neobstojí vedle něho ani jediné dílo českého malířství první pol. 14.století. K. Chytil se domníval, že Pasionál vznikl pod vlivem umění francouzského. A. Matějček, který se rukopisem zabýval několikrát, dospěl nakonec k názoru, že malíř, vyučený v dílně, kde byly známy všechny vymoženosti anglo-francouzského kreslířského a malířského slohu z počátku 14. stol., byl činný v Praze asi jen krátký čas, nevytvořil školy, neměl následovníků a jen jeho dílo zůstalo trvalou památkou jeho působení v Praze. J. Květ šel ještě dále a předpokládal, že mistr Pasionálu byl školen přímo v Anglii a že ve velikého umělce, jakým se jeví ve svém díle, vyrostl v důvěrném styku s anglickým malířstvím nástěnným. P. Clemen mluví naproti tomu o analogiích, které má Pasionál s uměním porýnským. A. Stange zařadil Pasionál do vývoje rakouského umění.

Již z těchto názorů je zřejmé, kde všude je možno hledat k iluminacím Pasionálu analogie. Rozhodující úlohu při genesi tohoto iluminátorského umění měla východní Anglie, kde vznikla řada rukopisů, jejichž obecně slohový vztah k naší památce je téměř na prvý pohled zřejmý. Potíže začnou teprve v okamžiku, když se pokusíme uvést Pasionál v těsnější souvislost s kterýmkoliv z nich. A. Matějček poukázal na jeho příbuznost s žaltářovým cyklem v Queen Marys' Psalter, umělecky nejcenějším rukopisem východoanglickým, který je s Pasionálem zhruba současný. Modelující funkce barvy pražského rukopisu není tím však nikterak vysvětlena, neboť zmíněný anglický žaltář je právě naopak nápadný vysloveně plošným pojetím lehce kolorované kresby. To dobře cítil J. Květ a uvedl proto příklady dvou anglických rukopisů, které jsou svým plastickým cítěním tvarů skutečným protikladem Queen Marys' Psalter. Je to žaltář Roberta de Lisle /II. část kodexu Britského musea Arundel MS 83/ a žaltář z Peterborough. Podle nových poznatků vznikl prý rkp. až v 30tých letech 14.stol. Zato druhý rukopis nám poskytuje pevný podklad kompažační práce. Jejím výsledkem je zjištění, že od žaltáře z Peterborough k Pasionálu abatyše Kunhuty musíme předpokládat ještě značný vývoj. Proběhl-li skutečně v Anglii, je otázka. Ostatní publikované východoanglické rukopisy, z nichž ovšem některé ztratily dnes pro Pasionál svou průkaznost, neboť jak se dnes poznává vznikly až v polovině 14.stol. nedávají na tuto otázku odpověď kladnou. Srovnáme-li detailně na př. typiku postav v iluminacích Pasionálu s miniaturami východoanglickými, zdá se na prvý pohled, že tvary obočí, očí, nosů, úst atd. jsou naprosto shodné. Při mnohonásobném zvětšení zjistíme, že obličejové schema v západoevropských rukopisech naprosto koncísni se u některých tváří v Pasionále /ženských a dětských/ uvolňuje; obočí je oblejší, hřbet nosu není již rovný nýbrž mírně prohnutý, nos se na konci často poněkud zakulacuje atd. Tvář nabývá tak poněkud měkčího a živějšího výrazu. Známe-li typiku v mladším malířství porýnském a středoevropském, které jinak na mnoze nedosahuje úrovně rukopisů západoevropských, postřehneme v Pasionálu znatelný vývoj tímto směrem. Jsou zde však ještě jiné rozdíly. Anglický odborník T.J.Brown z Britského musea mohl ve svém dopise /ze dne 26.11.1956/ uvést pouze jediný anglický rukopis 14.století, kde nejsou iluminace komponovány v rámu, na zlatém či táflováném pozadí, jak je v Anglii pravidlem, nýbrž volně, na ploše listu podobně jako v Kunhutině rukopise. Zcela jinak je řešen základní problém iluminované knihy, totiž poměr obrazů k textu.

V Pasionále je stránka obvykle rozdělena ve dva sloupce, z nichž jeden zabírá text, druhý iluminace. To je rozvrh typicky středoevropský, který můžeme v Německu sledovat od 3. čtvrtiny 13. století. V Anglii vyskytuje se podobné uspořádání stránky teprve ve 2. polovině století patnáctého. /Údaj v citovaném dopise./ Bez významu není jistě ani to, že rukopis BM Sloane MS 3963, chovaný v Anglii, který podle názorů anglických odborníků jeví nejtěsnější, by udivující příbuznost s Pasionálem, byl sice původně považován za anglický, je však prokazatelně kontinentálního původu. Přesnější lokalizace tohoto rukopisu bude jistě pro Pasionál velmi důležitá.

Jděme však dále. Je známo, že v Pasionále se objevují určité motivy a slohové principy byzantské, přesněji řečeno italsko-byzantské. Třebaže ani anglické umění 13. století se neubránílo silnému vlivu byzantskému, ustupují tyto vlivy v následujícím století v rukopisech o něž nám zde jde znatelně do pozadí. Rozdíl mezi nimi a Pasionálem je dobře patrný v oblasti ikonografie. Byzantský motiv nástrojů Kristova umučení /v Pasionále na fol. 3 a 10/ se v Anglii objevuje teprve v 15. století. Stejně tak ústřední motiv Pasionálu, obraz Krista Trpitele. Také Veroničina rouška na fol. 10 nemá /podle písemného sdělení T.J. Browna ze dne 13.9.1956/ ve své konkrétní podobě v dílech anglického malířství, obdoby. I když v mediavelistickém bádání je průkaznost každého negativního konstatování velmi malá, neboť kdykoliv může být zvrácena náhodným objevem, přece je zřejmé, že i kdyby byla podobná temata v Anglii objevena již v starší době, zůstanou patrně jen výjimkou. Naopak jsou po ruce četné doklady, že v oblasti střední Evropy a v Porýní byly tyto motivy přejímány z italskobyzantského umění záhy a v hojném počtu.

Kromě vytčených ikonografických motivů nutno vlivem italobyzantského umění vyložit též typiku některých postav, jejich proporční kanon a kinetiku, tvar vousů, účesů, nohou a pod. Ona podivuhodná syntéza dvou různých principů je v nemalé míře zdrojem neobyčejné působivosti iluminací Pasionálu. Jejich západogotická složka je nositelem lyrického obsahu, zatím co byzantské principy jsou mnohdy více schopny vyjádřit citový pathos. V tom nutno spatřovat určitou převahu pražského rukopisu nad malířstvím východoanglickým, v němž se v této době, pokud je známo, podobná syntéza nevyskytuje. V posledním svém citovaném dopise sděluje T.J. Brown: "V mnohých / z východoanglických rukopisů/ naleznete všeobenou podobnost se slohem Pasionálu,

ale intenzitou citového napětí, se s ním nemůže měřit ani žaltář z Peterborough v nejvýraznějších iluminacích. Přestože cítím, že Pasionál má v rámci mezinárodního slohu mnohem více společného s Anglií než s Francií, přece se mi nepodařilo vyhmátnout ony prvky, které hledáte."

Tuto věc měl J. Květ patrně na mysli, když se pokusil vyložit italsko-byzantskou složku Pasionálu - charakterisuje ji jako residua slohových principů byzantinisujících - tak, že malíř je mohl poznati v Anglii "prostřednictvím Italů, o nichž se můžeme důvodně domnívat, že pracovali na př. V Cantenbury". To by tedy znamenalo, že ona velkolepá syntéza byla jeho osobním činem. Je ovšem otázka, zda ji mohl vytvořit jediný tvůrce v době tak krátké. Zde možno nabídnout ještě jiný výklad genese tohoto velikého umění. Z dosavadní literatury je dobře známo, že nejvyspělejší malířské dílny ve Flandrech, Porýní i v Rakousku ovládly velmi rychle a namnoze i dokonale principy západogotického umění, v němž byl sloh východoanglického knižního malířství činitelem nejpronikavějším, takže se záhy stal širším uměleckým majetkem. Dílnu, v níž se mistr Pasionálu vyučil, nutno hledat tam, kde se tento sloh srazil s uměním italsko-byzantským. Z tohoto hlediska bylo by třeba podrobněji prostudovat umění porýnské a rakouské.

V Čechách neznáme sice zatím díla, z něhož by bylo možno sloh Pasionálu uspokojivě vyložit, avšak s podobnou problematikou syntézy obou slohových principů, setkáváme se i v našem umění této doby. Zde nutno předeslat, že od časů, kdy vedle Pasionálu stály jen spoře iluminované, a - jak se dnes ukazuje - podprůměrné rukopisy královny Rejčky, nové objevy změnily náš obraz o českém umění této doby, velmi podstatně. Starší malířství románské nejeví se již "doháněním Evropy", nýbrž nanejvýš těsným začleněním se do kulturního společenství evropského. Máme dnes krom toho i doklady vývojové kontinuity pozdně románského malířství s novým uměním gotickým, které u nás začíná - proti všemu očekávání - již na samém sklonku 13. století. Řada nově objevených nástěnných maleb velmi dobré, ba znamenité úrovně svědčí o tom, že při vytváření nového slohu navazovaly naše země na najrůznější podněty. Již jinde jsem se pokusil ukázat, že podobně jako na sousedním Slovensku, působí při tom v některých z těchto památek starší slohové principy byzantsko-románské. Tak je tomu v nově objevených nástěnných malbách v Janovicích n. Úhlavou z doby kolem r. 1310, vzniklých ještě pod vlivem první vlny francouzského gotického

malířství, zprostředkované Porýním, tak je tomu i v obraze Snímání s kříže v kostele P. Marie v Písku, jehož datování nutno posunout do prvního desetiletí 14. století. Jeho neznámý malíř vyučený v domácím pozdně románském slohu, poznal asi prostřednictvím rukopisné předlohy malířství anglické, patrně o něco starší vrstvy, než je ta, kterou reprezentují žaltáře Roberta de Lisle, z Peterborough a z opatství Ramsey. Tato nástěnná malba je sice nepřímým, avšak pro pochopení vývoje velmi důležitým slohovým předstupněm Pasionálu. Ještě v nástěnných malbách v hradní kapli na Housce z doby kolem r. 1330 doznívá uvnitř kresebné formy gotické byzantské pojetí. Také tyto malby - zejména obrazy malíře Pašijových scén - mají určité styčné body s Pasionálem. Tělesným kanonem nadměrně dlouhých, štíhlých postav, s malými hlavami, podivných prudkých pohybů a nepevných postojů - jako by tyto figury visely ve vzduchu! - připomínají silně postavy bířiců na listech 6, 7, 7, 8. Život byzantisujících slohových principů byl u nás prodlužován novým vlivem umění italobyzantského. Ty zapůsobily bezpochyby na malíře kanonového listu misálu Chotěšovského, který se zatím povšechně klade do první pol. 14. stol. I zde nalezneme určité styčné body s Pasionálem abatyše Kunhuty. Jmenované památky netvoří sice uzavřenou skupinu, než jedno je jim přece společné. Byzantismy nejsou zde pouhými residui, které by porušovaly slohovou čistotu díla, nýbrž živou složkou obrazu, prohlubující jeho obsah a stupňující jeho výrazovou sílu; tímto svárem dvou světů, získává forma zvláštního napětí. I když tento sloh, který bychom snad mohli nazvat *b y z a n t s k o - g o t i c k ý m*, neměl dlouhého trvání, neboť byzantská tradice musela stálému přílivu goticismů nakonec podlehnout, přece jen dosti osobitým způsobem zabarvil počáteční vývoj našeho gotického malířství.

Naskýtá se otázka, zda též malíř Pasionálu, který - jak jsme se pokusili ukázat - pracoval v Praze při nejmenším několik let byl též svým dílem poplaten oněm silám, které působily na vývoj českého umění první poloviny 14. století. Dosavadnímu bádání neušly určité rozdíly mezi jednotlivými iluminacemi rukopisu. J. Hanuš pokusil se je vysvětlit tak, že iluminace byly dodatečně přemalovány, A. Matějček vývojem malíře a J. Krofta - v příležitostné zmínce v práci jinak zaměřené - tím, že Pasionál byl vytvořen dvěma malíři. J. Krofta sdělil mi laskavě své důvody, proč se domnívá, že miniatury na fol. 2 - 9, jsou prací prvního malíře, a na fol. 10 - 18 malíře druhého, při čemž o autorství miniatur na fol. 1, 20 a 22¹ bude nutno ještě rozhodnout. Druhý malíř

jeví se mu jako umělec větší, silněji ovlivněný uměním italo-byzantským. Kroftův názor je velmi závažný, nicméně studium miniatur při mnohonásobném zvětšení ukazuje, že rozdíly ve výzdobě obou částí rukopisu nejsou větší, než rozdíly uvnitř každé z nich. Naopak lze zjistit v typice a výrazu postav i v nejjemnějších detailech malířské techniky obou částí shody tak průkazné, že kdybychom připustili účast dvou malířům museli bychom zároveň předpokládat, že jejich společné školení u nich zcela potlačilo individuální odstín uměleckého projevu. Jestliže přijmeme výklad okolností vzniku rukopisu, jak byl nahoře podán, nabývá opět váhy názor Matějčkův, že iluminace jsou prací malíře jediného, který se během práce vyvíjel. Potvrdí-li jej další studium, zejména technologické, nutno přijmout závěr, že malíř Pasionálu vyškolený v slohu západogotickém, vyvíjel se během svého působení v Praze pod vlivem umění italo-byzantského.

Starší názor Matějčkův, že umění malíře Pasionálu nemá u nás pokračování, je dnes možno opravit. Sám Matějček si ostatně povšiml určitých styčných bodů v ikonografii nástěnných maleb kostela v Průhoncích, datoval však tyto malby z důvodů kostymních až do let 1330 - 50. Jeho důvody vyvrátila nejnověji A. Merhautová, která přesvědčivě posunula datování průhonických maleb do doby kolem první čtvrtiny 14. století a vyslovila názor, že průhonický malíř se seznámil s dílem malíře Pasionálu ne-li přímo z jeho miniatur, které se nám fragmentálně dochovaly v Kunhutině sborníku, tedy z nějakého jejich derivátu. V tomto okruhu vznikla též předloha pro Kunhutin náhrobek v kl.sv. Jiří

Větší význam mají však jiné památky. E. Poche zabývá se christologickým cyklem v ambitu kláštera Strakonického, upozornil na podobnost těchto maleb /týká se malíře druhé části cyklu/, na jedné straně s Pasionálem, a na druhé straně s kresleným rukopisem vídeňské Národní knihovny cod. 340, zvaným Liber depictus, který vznikl v Českém Krumlově a slohově zapadá do 40tých let 14. století. Vl. Dvořáková a A. Merhautová ve své nejnovější studii o výzdobě strakonického kláštera položily váhu spíše na příbuznost s druhým rukopisem a odtud vyplynulo jejich velmi zdrženlivé datování strakonického christologického cyklu do let 1330-40. Bylo by možno namítnout, že sloh Pasionálu a druhé části pašijového cyklu ve Strakoncích je totožný a doba jejich vzniku přibližně stejná, zatím co Liber depictus je spíše derivátem onoho slohu. Tato otázka není však pro nás tak důležitá, jako vztah

Liber depictus k Pasionálu. Až na nepatrné výjimky byly z vídeňského rukopisu reprodukovány pouze ukázky druhé části, které jsou sice velmi zajímavé z hlediska hagiografického, jsou však prací podřadných malířů. Téměř však nebyla reprodukována první část knihy, představující obrazový cyklus Biblia pauperum, který se od hagiografických cyklů odlišuje lepší kvalitou. Rovněž on náleží mladšímu vývojevému údobí než Pasionál a jeho postavy, ačkoliv jsou též plasticky citěny, nejsou provedeny malířsky, nýbrž zručnou perokresbou. Ve své typice, záhybovém systému, kompozičním seskupení, ikonografických motivech atd. jeví velmi zajímavé podobnosti s Pasionálem, takže bude nutno uvažovat o školské, či jiné závislosti malíře této části Liber depictus na malíři či dílně svatojiřského rukopisu. Něco z tohoto slohu postřehneme ještě v nově objevených nástěnných malbách v Holubicích u Kralup, vzniklých asi krátce po polovině 14. století.

Význam Pasionálu pro pochopení vývoje českého gotického malířství není tím však vyčerpán. Byl již vysloven poznatek, - pro oblast plastiky A. Kutalem, pro oblast ornamentiky J. Kroftou - že české umění kolem r. 1400 navazuje na tradice první poloviny 14. století. Budu mít ještě jinde příležitost ukázat, že to platí i pro české malířství této doby. /t.zv. "krásný sloh"./ Studium Pasionálu z tohoto hlediska je velmi zajímavé. Srovnáme-li např. silně zvětšenou hlavu korunovaně P. Marie v Pasionále na fol. 20 s Madonou lnářskou ze začátku 15.stol., shledáme nejen tentýž tvar lebky, nosu, očí atd., nýbrž i též zvláštní lyrický výrazový odstín, který bychom marně hledali v umění ostatních zemí. Pasionál Abatyše Kunhuty tkví tedy v tradici českého gotického umění mnohem hlouběji, než se zatím připuštělo.

Osobnost malíře Pasionálu bude ještě dlouho vzrušovat badatele. Snad to byl nějaký domácí malíř řádový, jemuž se dostalo školení dokonalejšího než jeho současníkům. Ostatně ani argumenty Bl. Rynešové, že malířem oním byl písař Beneš, nebyly v dosavadní literatuře podrobněji zhodnoceny a zaslouhují si prozkoumání.

K.S.

Literatura .

- Gelasius Dobner, Monumenta Historica Bohemiae, Tomus VI. Pragae 1785, str. 328 :
Rukopis vydal Ant. Matějček, Pasionál abatyše Kunhuty,
Praha 1922. Tam uvedena veškerá starší literatura až do
roku vydání.
- Bl. Rynešová, Beneš, kanovník Svatojiřský a Pasionál abatyše Kunhuty, ČAŠ III,
str. 13 a d.
- A. Matějček, Velislavova bible, Praha 1926, str. 126.
- A. Matějček v Dějepise výtvarného umění v Čechách /1929/ str. 253.
- P. Clemen, Die gotischen Monumentalmalereien der Rheinlande, Düsseldorf 1930,
Textband str. 33.
- J. Květ, Iluminované rukopisy královny Rejčky, Praha 1931, str. 241 a d.
- E. Poche, Strakonický hrad a jeho malířská výzdoba, Ročenka kruhu pro pěstování
dějin umění za rok 1932-1933, str. 30 a d.
- J. Květ, Počátky gotického malířství v Čechách, Umění VI 1933, str. 307 a d.
- A. Stange, Deutsche Malerei der Gotik I, Berlin 1934, str. 134 a d.
- Frant. Tichý, Frater Colda O.P. ČNM 1939, str. 81 - 87.
- J. Krofta, Liber viaticus Jana ze Středy, Praha 1940, str. 1./
- J. Vilikovský, Písemnictví českého středověku, Praha 1948.
- Vl. Dvořáková - A. Merhautová, Nástěnné malby johanitské komendy ve Strakonici-
cích, Umění IV. Praha 1956, str. 273 a d.
- K. Stejskal, Nástěnné malby v kostele Narození Panny Marie v Písku, Umění V,
1957 /v tisku/.

-oOo-

Základní prací o západogotických rukopisech zůstává dílo G. Vitzhuma, Die Pariser Miniaturmalerei, Leipzig 1907. Žaltář z Peterborough publikoval P. Gheyn, Le Psautier de Peterborough, Haarlem 1906, žaltář královny Marie G. F. Warner, Queen Mary's Psalter, London 1912. Ukázky z ostatních východoanglických rukopisů jsou obsaženy v dílech G. F. Warner, Illuminated Manuscripts in the British Museum, London 1903/ barevně/ a E. G. Millar, English illuminated Manuscripts of the XIVth and XVth Centuries, Paris et Bruxelles 1926. O nástěnných malbách kostela v Průhoniciích A. Matějček, Velislavova bible, l.c. str. 124 a d. a nejnověji A. Merhautová Livorová v rukopise Gotická nástěnná malba v zemích českých I. /v tisku/. Hagiografické části z Liber depictus publikovali A. Matějček - J. Šámal, Legendy o českých patronech v obrázkové knize XIV. století, Praha 1940 a J. Šámal, Život sv. Alžběty Durynské v obrázkové knize XIV. století, Praha 1941; ukázka z 1. části rukopisu H. Cornell, Biblia pauperum, Stockholm 1925, obr. 18. Madona lnářská u A. Matějčka, Česká malba gotická, 3. vyd. Praha 1950, obr. 144. V těchto pracech nalezně čtenář odkazy na příslušnou literaturu o ostatních památkách, o nichž je v článku řeč.

Ivan Hlaváček

ZLOMEK MĚSTSKÉ KNIHY ZNOJEMSKÉ Z 2. POLOVINY 14. STOLETÍ.

Z městských knih znojemských 14. století jsou zachovány v úplnosti toliko 3 svazky: právní rukopis z konce 14. století a dvě knihy dědické - první od roku 1363, druhá od 1397.^{1/} V pouhém zlomku o rozsahu jednoho dvoulistu je zachován soupis nemovitostí z doby před r. 1363, jenž byl základem seznamu Ortolfova, t.j. první knihy dědické od r. 1363.^{2/} Kromě toho je povědomost o několika dalších - dnes ztracených - svazcích z doby před r. 1400.^{3/} Není pochyb, že dochovaný materiál je jen zlomkem bývalého bohatství městských knih při znojemských úřadech vedených.

Při prohlížení krabic fragmentů státního archivu v Brně v srpnu 1956 se mi kromě jiných zajímavostí,^{4/} dostal do ruky list pergamenu, již na první pohled se hlásící jako zlomek městské knihy. List velikosti 22 x 32,5cm je popsán původními zápisy po obou stranách. Na jedné z nich je však na zvláštním podkladu olejomalba, představující poprsí mladého muže, nejspíš

1/ Viz J. Auer, Knihy archivu města Znojma až do roku 1850, Znojmo, 1930, str. 12 č. 1, str. 16 č. 56 a 57. Tamže i seznam literatury; viz též edici Polesného: Dědické knihy města Znojma z r. 1363 a z r. 1397 Znojmo, 1928. Literaturu o obou dědických knihách třeba doplnit především závažnou recenzí V. Hrubého v ČMM LII, 1928, str. 380-385 a B. Mendla v ČAS VI, 1928, str. 171-176.

2/ Hrubý l.c. str. 380-381. Pokud jde o Hrubého thesi o rejstříku cca z let 1380-1397, jehož zbytky se zachovaly na přideštích druhého zachovaného rejstříku, je potřeba je odmítnout, protože ani na jedné ze dvou zachovaných stran - jež odpovídají dvěma stranám rejstříku z r. 1397 /fol. 32^a a 33^a - není dochován jediný škrť nebo přípisek, který by dosvědčil, že onen zlomek byl, byť jen krátkou dobu, veden. Též písmo obou si odpovídajících folií jeví takovou shodu, že těžko lze mezi oběma druhy zápisů předpokládat rozpětí 17 let. Rovněž rozdělení obou je totožné, což by při větším časovém odstupu bylo vyloučeno. Na tomto místě bych chtěl ještě upozornit, že ani některé jiné předpoklady Hrubého neodpovídají pravdě. Především bych poznamenal, že letopočet 1381, o kterém Hrubý hovoří jako o posledním datu v první knize /l.c. str. 382/ je chybný; ve skutečnosti se vztahuje k r. 1376. Hrubý však tu chybu převzal již z Polesného edice /str. 2/. Šestý rok pontifikátu Řehoře XI. jenž je tam uveden připadá totiž k r. 1376, nikoli 1381.

Za laskavé zapůjčení obou nejstarších dědických knih děkuji znojemskému archiváři Fučíkovi.

3/ Auer l.c. str. 8.

4/ Z nich má především závažnost zlomek inkvisičního protokolu z r. 1337. Ten i ostatní materiál chci zpracovat v nejbližší době.

z konce první třetiny 19. století, ^{5/} bez valné hodnoty umělecké. Strana, na níž je tato podobizna namalována, je téměř nečitelná. ^{6/} Ale to je věc podřadná neboť se zdá, že se na této straně nenalézají žádné takové údaje, jež by nějak podstatně doplňovaly či dokonce měnily svědectví strany neporušené.

Nejdůležitější otázka, již nutno zodpovědět předtím, než bude možno knihu, jejíž zlomek jsem našel, vývojově zařadit je otázka po původu a stáří zlomku. Přímé odpovědi na ni v textu zlomku nenalzáme; proto je nutno použít zmínek nepřímých. Tak hned v prvním zápisu na neporušené straně se hovoří o farním kostele sv. Mikuláše ^{7/} a tak se získává první základ pro identifikaci místa. Z velkých měst moravských má farní kostel tohoto zasvěcení především Znojmo; proto bylo nutno k dosažení jistoty pokusit se o identifikaci některých osob ve zlomku zachycených. ^{8/} Tato identifikace se vskutku lehce podařila ^{9/} a tak po zjištění proveniencie je potřeba pokusit se o přesnější chronologické zařazení nalezeného zlomku.

Písmo zlomku, na první pohled se hlásící do 2. poloviny 14. století, poskytuje aspoň první oporu. Protože ve zlomku není chronologických údajů, je nutno vzít za základ úvahy o bližším časovém zařazení jiná hlediska. Zásadně jsou možná dvě: jednak identifikace osob, jednak zařazení písaře zlomku do vývoje městské kanceláře znojenské a určení jeho místa v řadě městských notářů.

-
- 5/ Tomu zřejmě odpovídá zápis na reversu portrétu, psaný nyní již úplně vybledlým inkoustem /bylo zapotřebí čisti jej pod křemíkovou lampou/ znějící takto: Franz Picha, geböhren im J. 180⁵ gemahlt im J. 1827 vor Jos. ... Je otázka, je-li totožný s Fr. Piechem, jenž studoval v Erně bohosloví v l. 1825 a 1826, pak však studia přerušil, jak má o tom záznam Catalogus univers. auditorum theologiae c. r. ac episc. instituti theol. Brunensis II. str. 332. /Z₂ zprávu děkuji brněnské konsistoři, za zprostředkování Dr. J. Eršilovi. Sledovat dějiny uchování tohoto zlomku považují za téměř vyloučené, v každém případě by pak výsledek neodpovídal námaze na to vynaložené.
- 6/ Nepomohly tu ani roentgenové paprsky /za pomoc tu děkuji s. Hamzíkovi z Národní galerie/. Jen proti ostrému obyčejnému světlu jsou čitelné ty části, které jsou kryty světlými barvami /obličej a části pozadí/; zbytek /vlasy, oblečení a zbytek pozadí/ je nečitelný úplně.
- 7/ V zápise, v němž jakýsi Grashoseryim [!] dává chudým domek /domurculam... posteriozem/ pod podmínkou, že z něho budou platit berní, starat se o jeho údržbu a že ročně dají ke kostelu sv. Mikuláše libru vosku. Správce výše uvedeného kostela měl pak za pomoci konšelů dohlížet na propůjčování uvedeného domku.
- 8/ A měla by ještě větší úspěch, když by bylo k dispozici původní znění 2. knihy a nikoli její stav až z r. 1415.
- 9/ Viz níže při pokusu o přesnější chronologické zařazení zlomku.

Pro chronologické zařazení osob je potřeba určit především nejdůležitější z nich, Václava Stubicha, jenž přichází v jediném nadpisu stránky jako purkmistr.^{10/} Jeho jméno se vyskytuje v znojemských písemnostech poměrně často v nejrůznějších souvislostech. První ze zmínek je z doby po r. 1363, kdy je Václav Stubich uveden v seznamu poplatníků.^{11/} Po druhé je jmenován v listině olomouckého biskupa Mikuláše z 15. února 1391 mezi členy rady.^{12/} A poslední mně známé zmínky o něm pocházejí z let 1399-1400, kdy byl jedním z kolektorů berní;^{13/} někdy krátce poté, nejpozději však do r. 1415 zemřel.^{14/} Podle toho, co bylo dosud řečeno lze předpokládat, že koncem 80. a poč. 90. let se Václav Stubich několik let aktivně zúčastnil práce v městské správě, jak tomu nasvědčuje i to, že mu byl později svěřen úřad výběrčího berní, jenž zas ukazuje už na poměrně značné stáří a vážnost v obci.

Bylo by možné ztotožnit i několik jmen, která se vyskytují v našem zlomku se jmény v Polesného edici dědických knih, avšak pro přesnější datování knihy by se tím vlastně nic nezískalo a to pravděpodobně ani po zdoluhavé a namahavé práci.^{15/}

Druhá cesta je schůdnější a jistější. Je to srovnání písma našeho zlomku s jinými památkami té doby, pocházejícími ze znojemské městské kanceláře.

10/ Zápis zní: Proxima feria sexta ante Invocavit
Wenceslaus Stubich magister civium.

11/ Polesný, Dědické knihy str. 47 č. 83. Je psána rukou notáře Fridricha, druhého písaře knihy. Tamže č. 81 je jmenován Jiří Stubich, jenž byl jistě k Václavovi v příbuzenském poměru.

12/ CDM XII. str. 5 č. 8. Avšak nejde jen o městskou radu, jak uvádí Brandl v záhlavní regestu podle CDM XI. č. 594, nýbrž o dvě rady a osoby jim nejbliž postavené. V listině papeže Bonifáce, jež vyvolala v život výše citovanou listinu biskupa Mikuláše se totiž praví: "... pro parte iudicis, juratorum antiquorum et novorum..." a v jiných zmínkách téže listiny k tomu přistupují "complices certi, predicti a p. V listině Mikulášově je vedle rychtáře a jeho 2 pomocníků vyjmenováno 18 měšťanů bez bližšího označení. Bude dobře, když si uvedené rady všimnu poněkud podrobněji. Pořad je takový, že po rychtáři je jmenováno 16 měšťanů, pak podrychtář, dále měšťan Martinus Nigri, pak rychtářský písař a závěrem "Franczo Pannifex ac complices ipsorum". Postavení poslední osoby - jež je oddělena od ostatních měšťanů - ukazuje, že šlo o měšťana sice významného, ale bez úřední funkce; podobně je možno vyslovit se i o Martinovi. Tak zbývá řada 16 osob, což jsou skuteční členové staré i nové rady. Jejich poměrně nízký počet třeba vysvětlit především tím, že většina jich přešla z rady staré do nové. Ale jsou i nejasnosti: tak na př. není v radě zachycen Václav Cramer /známý z CDM XI.č.615/, jenž byl purkmistrem v září 1390.

13/ Polesný, Dědické knihy str. 167.

14/ Tomu nasvědčuje i to, že v dědické knize od r. 1397 není dnes již zachycen.

15/ A nejsem si jist, zda tato cesta by vůbec byla schůdná.

Nejdříve se nabízí paleografické srovnání s oběma dědickými knihami znojemskými, jež byly vedeny téměř po celou druhou polovinu 14. století. A vskutku: bez větších potíží možno písmo našeho zlomku ztotožnit se základní rukou 2. knihy dědické, založené r. 1397. Ruku tohoto notáře Polesný ztotožnil s Ondřejem Pokchem a to na základě úvodního zápisu 2. knihy, jenž však byl psán jinou rukou a zřejmě o něco později.^{16/} Pokch - podle Polesného - zapisoval jen do r. 1398, kdy jej vystřídal písař další.^{17/} A táž ruka je rovněž dosvědčena v první dědické knize, kde jsou jí psány poslední dodatky.^{18/} Některé vývojové změny lze u této ruky postihnout, a to především u maiuskulního I a minuskulního g. Písmo uvedeného zlomku lze spíše přiřadit blíže k druhé knize dědické a tak jej datovat zhruba do poloviny 90. let 14. století. Pro vyčerpání látky je nutno zmínit se aspoň stručně ještě o dvou znojemských městských listinách z let 1390 a 1395.^{19/} Ovšem bezprostřední užitek pro uvedený zlomek z nich není, protože listina z r. 1395 je zřejmě psána jinou rukou písařskou^{20/} a listina z r. 1390, jež je dílem stejného písaře má poněkud odlišný charakter, jenž byl dán jednak kursivnějším charakterem písma, jednak německým jazykem /na rozdíl od latiny všech zápisů knihových/.

Podarilo-li se takto určit provenienci a chronologii tohoto zlomku, je dále nutno zjistit jeho charakter. Z několika poznámek, uvedených již výše se ukazuje, že jde o knihu vedenou ve prospěch jednotlivých měšťanů a obyvatel znojemských v záležitostech soudnictví nesporného. A obsah knihy je možno specifikovat ještě přesněji, neboť se ukazuje, že jde o knihu, zaznamenávající převody měšťanských nemovitostí všeho druhu; týká se nejen jejich ma-

16/ Zápis je otištěn Polesným l.c. str. 76. K určité nejistotě může vést to, že v orig. stojí "... Fridolino cerdone magistro civium, Andrea Pokch et notario civitatis". Uvedené et Polesný neotiskl. Zřejmě jde o opisovačskou chybu, ale přesto jisté pochybnosti zůstávají.

17/ Polesný l.c. str. 74. Svě tvrzení nijak nedokládá, pravděpodobně tak však usuzuje proto, že škrty a přípisy téměř vesměs pocházejí od jiných písařů /věc sama by si však zasloužila podrobnější prozkoumání/.

18/ Ve své edici první knihy vyznačuje Polesný tuto ruku tučným *petitem*; ovšem při některých identifikacích s ním není možno souhlasit.

20/ Pravděpodobně rukou toho znojemského notáře, jenž se vyskytuje v druhé dědické knize po Ondřeji Pokchovi a jež Polesný určuje jako notáře Lukáše. Z toho by plynulo, že ve znojemské kanceláři byli v té době zaměstnání 2 písaři a nikoliv jeden, jak tvrdí Polesný /l.c. str. 73/.

19/ CDM XI. str. 534 č. 615 a XII, str. 261 č. 279 a Šebánek AZK č. 981 a 1016.

jetku ve městě samotném, ale i majetku mimo městské hradby.^{21/} V zachovaném zlomku možno v podstatě rozlišit dva druhy zápisů: resignace a obligace. Resignace jsou opět dvojího druhu: jednoduché, uvádějící pouze, kdo komu, co odkázal a složitější /těch je menšina/, které jsou ve spojení s obligacemi těch, jimž se oné nemovitosti dostalo, těm, kteří je postupovali, a to i s příslušnou sumou.^{22/} Obligace uvádějí i termíny, v kterých jsou pevně stanovené částky splatné. Po jednom zápisu je věnováno odkazu k obecnému prospěchu^{23/} a zápisu o zrušení peněžního dluhu.^{24/}

Zápisy jsou stylisovány vesměs velmi stručně a výhradně v objektivní formě. Soud o tom, zda jde o knihu charakteru dispositivního nebo vysvědčovacího není možno, na základě poměrně malého počtu zápisů, s plnou jistotou rozhodnout, přesto však lze za pravděpodobnější považovat eventualitu druhou.

Z výše uvedeného též plyne, že kniha byla vedena v kompetenci městské rady;^{25/} rychtář ve zlomku vystupuje pouze jednou, a to jen jako jedna ze smluvních stran.^{26/}

Pro úplnost je třeba zmínit se ještě o škrtech, z nichž je patrné, i když je jich ve zlomku jen velmi málo, že máme před sebou zlomek knihy, vedené městskou radou souběžně se zasedáním rady, jež se konala pravidelně každý pátek,^{27/} jak to bylo běžné v mnoha městech té doby. Šlo tedy o knihu charakteru příručního, což dotvrzuje i stylisace zápisů, napovídající, že do knihy byla zřejmě zapisována veškerá agenda v oblasti převodů nemovitostí.^{28/}

Závěrem je možno se na základě tohoto zlomku pokusit o hypotetické,

21/ Tak jsou ve zlomku jmenovány z majetku za městskými hradbami především dvory a vinice.

22/ Na př. "Philippus pannifex resignat Hermanno doleatori curiam suam ante inferiorem portam penes Dyetlinum fessorem libere et solute. Et idem Hermannus obligat eidem Philippo dictam curiam pro IIII sex. minus XV gr. super Martini.

23/ Viz pozn. 7.

24/ Zápis zní: "Henslinus Ventrosus liber est a Schraglero pro VI marcas".

25/ Viz zápis v pozn. 10. citovaný.

26/ Na straně překryté obrazem.

27/ Viz poznámku 10.

28/ O významu tohoto zjištění viz nově především J. Fražák, O metodě diplomatického studia městských knih Arch.čas. 1953 str. 209 a tam cit. práce Vojtíškovy.

ale do značné míry pravděpodobné zařazení této knihy do soustavy znojemského městského knihovnictví. První poznatek, vyplývající z tohoto zlomku je, že obligace a převody nemovitostí byly hlavním a vlastně jediným thematem knihy. Není pochyby, že šlo skutečně o knihu, protože poměrně značné množství zápisů zapsaných pod jedním datem^{29/} vylučuje možnost, že by šlo poze o složku nebo složky nějaké knihy se širším rozsahem věcným. A tak je vidět, jak poměrně malý výsek široké problematiky městské správy v nejširším významu toho slova je v knize zachycen. Ukazuje to i na to, že souběžně s touto knihou byly nepochybně vedeny i jiné městské knihy a to nejen věci, týkající se zájmů města jako celku a soudnictví sporného, ale i celé řady oborů soudnictví nesporného, které v knize, jejíž zlomek jsem se pokusil určit, nejsou zastoupeny.

Význam uvedeného zlomku možno tedy vidět především v tom, že nám ukazuje, do jaké míry byl boj městské rady proti rychtáři vybojován v otázkách správy města /když si uvědomíme, že v listinách té doby rychtář ještě vystupuje na prvním místě před purkmistrem/ a pak v tom, že nám dává možnost konkrétněji určit náplň a obsah jednotlivých městských knih znojemských té doby.

29/ Tak pod datem pátku před nedělí Invocavit je zapsáno celkem 9 zápisů a je téměř jistota, že zápisů z toho dne byl daleko větší množství. To ukazuje také druhá strana folia, jež titul zřejmě nemá a počet zápisů tam dosahuje ještě většího čísla. A to nelze vědět, kolik již zápisů se stejným datem předcházelo a následovalo.

Tomáš Ř e z á č:

ZLOMKY KNIHY POČTŮ MĚSTA JIHLAVY ZE 14.STOLETÍ.

V nejstarší jihlavské městské knize z let 1359 - 1377^{1/} se zachovalo 28 pergamenových proužků, které jsou vevázány ve středu jednotlivých složek^{2/}. Ústřížky jsou připevněny po dvou, vždy při horním a spodním okraji fo-

1/ MA Jihlava, signatura A I.

2/ Proužky jsou u folií 6, 18, 41, 51, 63, 75, 99, 110, 122, 134, 145, 155, 164. Dále lístky citují podle folia u něhož jsou vevázány. Zlomky nebyly dosud v literatuře povšimnuty. Ani O.Smital, Das Institut der Stadtbücher in Mähren, ZVGMS XV/1911/, str. 257 - 258, který tuto knihu podrobně popsal, se o nich nezmiňuje.

lia.^{3/} Sestaví-li se údaje zlomků, je možno zjistit, že jde o část seznamu obyvatel města Jihlavy, který byl uspořádán podle čtvrtí.^{4/} Blíže určit povahu zlomků je možné z několika zmínek: na lístku u f.99 se říká „Isti adhuc non dederunt“, u f. 41 opět „Orphaní Alberti tenentur“ a konečně na proužku u f.51 čte se sice jediné, ale významné slovo „exactionem“. Jde-li o seznam obyvatel města, kde jsou také zapsány nějaké dlužné částky a je-li tam zmínka o berní /exactio/, je pravděpodobné, že zlomky dochované v nejstarší knize jihlavské pocházejí z jakési starší knihy počtů.

Písmo zlomků je diplomatická polkursiva, pečlivě provedená vypsanou rukou a hlásící se do první poloviny 14.století. Ruka písařova, kterou je možno zde postihnout, se výrazně odlišuje od ruk, jež lze rozpoznat v první městské knize jihlavské. Pro nedostatek srovnávacího materiálu není možno zlomky přesněji datovati na základě paleografického rozboru. Toliko jména zapsaná ve zlomcích, umožňují přibližné datování.

Na zlomku u listu 41 jmenuje se domus Greflini. V pramenech lze postihnouti dvě podobná jména. Listina ze 7. ledna 1348^{5/} jmenuje purkmistra Hensla Grefila, o němž, pokud je mi známo není jiných zpráv. V první jihlavské městské knize se k r. 1361^{6/} zmiňuje Nicolaus Greflini mezi přísežnými, ale již následujícího roku /1362/ mluví se o něm jako o mrtvém.^{7/} Na lístku u f.75 čte se jméno Enderlinus Glacz. Poslední zpráva o tomto muži je k r. 1367.^{8/} V letech 1360 - 1366 jmenuje se mezi jihlavskými přísežnými Jakub Kussenphenik,^{9/} o němž je zmínka na lístku u f. 75. Listina rychtáře a rady města Jihlavy z r. 1356^{10/} uvádí mezi přísežnými jméno Nicolaus Monachus. Dům tohoto měšťana je ve zlomcích početní knihy rovněž zaznamenán.^{11/}

3/ Pouze u f. 63 chybí horní lístek. Lístky u ff. 18,75 /horní/, 110 /horní/, 122,134,145,164,183 nejsou popsány, ale jsou ze stejného pergamenu jako lístky popsané.

4/ Vysvitá to z těchto zmínek: - In primo quartali - /psáno zvětšeným písmem/, f.63, - Hospites in primo quartali-, f.99.

5/ CDM VII, č.748

6/ První městská kniha /dále jen MK I/, f.13

7/ MK I, f.20

8/ MK I, f.66

9/ MK I, ff.6,12,25,35,55

10/ CDM IX, č.34

11/ MK I, f.41

Zprávy, které lze vztahovati k lidem jmenovaným ve zlomcích jihlavské početní knihy, počínají tedy ve druhé polovině čtyřicátých a končí ve druhé polovině šedesátých let 14. století.

Na lístku u f. 41 se čte: "circa Nycolaum notarium". Ze 14. století jsou zprávy o dvou jihlavských notářích tohoto jména. Prvním z nich byl Mikuláš z Mělníka, který ustoupil někdy před 23. prosince 1360 Janu z Humpolce; ^{12/} druhým Mikuláš z Chotěbuze, který Jana z Humpolce vystřídal v r. 1369. Mám za to, že ve zlomcích je jmenován Mikuláš z Mělníka a to jednak proto, že písmo zlomků je písmem jiné ruky než ruky Mikuláše z Chotěbuze, jednak proto, že z doby okolo r. 1369, kdy Mikuláš z Chotěbuze nastoupil na místo notáře, nemáme již vůbec zprávy o měšťanech, kteří jsou jmenováni ve zlomcích.

Tím jest také dán pravděpodobný terminus ante quem. Početní kniha, jejíž zlomky se dochovaly v první městské knize jihlavské, vznikla pravděpodobně za notářství Mikuláše z Mělníka, t.j. před 23. prosincem 1360. Spojení této početní knihy s činností Mikulášovou je dobře možné, protože z doby jeho působení v Jihlavě pocházejí zápisy k r. 1359 a 1360 v první městské knize. Ty byly však opsány Janem z Humpolce, který o nich napsal: "Hec prescripta in cartis laceratis negligenter conscripta, ego Johannes, prout ibi reperi, ingrossavi et huic libro diligencius annotavi." ^{13/} První městská kniha je uspořádána abecedně. O. Smital poukázal, že abecední pořádek je dílem Mikuláše z Mělníka. ^{14/} Domnívám se, že uvedené okolnosti dovolují vyslovit s velkou pravděpodobností závěr, že zlomky knihy počtů města Jihlavy jsou rovněž pozůstatkem činnosti Mikuláše z Mělníka.

Jak bylo pověděno, je pravděpodobný terminus ante quem vzniku početní knihy dán 23. prosincem 1360. Terminus post quem je začátek působení Mikuláše z Mělníka v Jihlavě. Stanovit toto datum je velice obtížné, protože o Mikuláši z Mělníka se ví velmi málo. Bezpečné vědomosti se zakládají pou-

12/ O tom úvodní zápis Jana z Humpolce, MK I, f. 12. Zápis přetiskl J.A. Tomaschek, Der Oberhoff Iglau in Mähren und seine Schöffensprüche aus dem XIII.-XVI. Jahrhundert, Innsbruck 1868, str. 23 pozn. 4; krátký regest má Vincenc Brandl, CDM X, č.222; srv. i Emanuel Schwab, Nikolaus von Melnik, Iglauer Stadtschreiber, ZVGMS 32 /1930/, str. 113.

13/ J.A.Tomaschek, l.c., str.23 pozn. 4.

ze na tom, co je zapsáno v první městské knize.

Emanuel Schwab ve své studii o Mikuláši z Mělníka spojil jmenovaného notáře jihlavského s Mikulášem proboštem u sv. Petra v Brně kanovníkem olomouckým a generálním vikářem biskupa olomouckého. ^{15/} Důvodem k tomuto spojení bylo Schwabovi to, že v listině ze 13. března 1346 se mezi svědky, kteří přivěsili pečeti, jmenuje "Nicolaus archidiaconus Breczlaiensis" a pečeť, která mu patří má opis: S. NICOLAI DE MELNIK NOTARII. ^{16/} Stejná pečeť je přivěšena na testamentu brněnského měšťana Jindřicha Fuchse ze 24. dubna 1362. ^{17/} Tam se mezi pečetícími svědky jmenuje "Nicolaus prepositus ecclesie sancti Petri in Brunna." ^{18/}

Jisto je, že Mikuláš arcijáhen /nikoli arciděkan, jak chybně překládá Schwab/¹⁹ a Mikuláš probošt je jeden člověk. Dále Schwab spojil Mikuláše z Mělníka s Mikulášem, synem brněnského měšťana Pavla a kanovníkem olomouckým, který vystupuje v listopadu 1357 a lednu 1358 v Avignoně jako "procurator in curia." ^{20/} Aby dostatečně odůvodnil své závěry, vyložil Schwab, že tak vysoký církevní hodnostář mohl být jihlavským notářem a to proto, že již ve 13. století zastával tento úřad Dětrich, kanovník olomoucký. ^{21/} Tak v představbě Schwabově vznikl Mikuláš z Mělníka syn Pavlův, městský notář jihlavský, probošt u sv. Petra v Brně kanovník olomoucký a generální vikář biskupa olomouckého. Domnívám se, že závěry E. Schwaba jsou nesprávné. Zastávání úřadu městského notáře bylo příliš časově nákladné a těžko mohlo dovolit obsazení tak významných obročí, nehledě ani na to, že vysokému církevnímu hodnostáři bylo by zaměstnání městského notáře, byť vedoucího a ve vynikající městě, značně ponižující a sotva by se v ně uvážal. Prameny také mluví řečí dosti jednoznačnou proti vývodům Schwabovým.

14/ O. Smital, l.c., str. 257-258.

15/ E. Schwab, l.c., str. 126.

16/ CDM VII, č. 646.

17/ CDM IX, č. 277.

18/ E. Schwab, l.c. str. 113; uvedenou pečeť podle listiny CDM IX, č. 277 reprodukuje Berthold Bretholz, Geschichte der Stadt Brünn I, Brünn 1911, Tab. VII.

19/ E. Schwab, l.c., str. 122 -123.

20/ Mot. Vat. II, č. 657, 714.

21/ E. Schwab, l.c., str. 114.

Především pro spojení Mikuláše Pavlova ^{22/} s proboštem brněnským nelze najít přesvědčivější důvod než, že se jmenuje "canonicus predictae /Olomouensis/ ecclesie," ^{23/} což jistě ke ztotožnění nestačí. Kromě toho Mikuláš Pavlův byl ještě v lednu 1358 v Avignoně ^{24/} a Mikuláš probošt je v dubnu 1358 dosvědčen v Brně. ^{25/} Myslím, že Mikuláš Pavlův je jiná osoba než Mikuláš vikář a probošt u sv. Petra v Brně.

Pokud se týče poměru Mikuláše probošta k Mikuláši z Mělníka, lze říci toto. Zápisy k r. 1359 a 1360 v nejstarší městské knize jihlavské dosvědčují, že Mikuláš z Mělníka v té době žil v Jihlavě. ^{26/} Mikuláš probošt však pobýval v těchto letech většinou v Brně. ^{27/} Práce městského notáře a rektora jihlavské školy ^{28/} zabírala jistě tolik času, že by těžko bylo možno časté střídání pobytu mezi Brnem a Jihlavou. Ale proti závěrů Schwabovým mluví nejpádněji list Mikuláše z Mělníka převorovi kláštera sedleckého, jímž Mikuláš oznamuje, že odstoupil z úřadu jihlavského notáře a rektora školy a žádá převora, aby mu opatřil nějaké místo. ^{29/} List má prosebný tón, který svědčí o tom, že Mikuláši z Mělníka se po odstoupení nijak valně nevedlo; ^{30/} a protože v téže době Mikuláš probošt vykonával svůj úřad, není myslitelné, že by byl autorem tohoto listu. ^{31/} Mikuláše z Mělníka, písaře jihlavského a Mikuláše probošta u sv. Petra v Brně a generálního vikáře biskupa olomouckého nelze tudíž ztotožňovat. Jmenuje-li se Mikuláš probošt "z Mělníka", je vysvětlitelné tím, že pocházel z rodiny, jež byla v Brně rozšířena právě okolo poloviny 14. století. ^{32/} Shoda jmen je náhodná a fakta dokazují, že jde o dva lidi.

22/ Mon. Vat. II, č. 657, 714.

23/ Mon. Vat. II, č. 657.

24/ Mon. Vat. II, č. 714.

25/ CDM IX, č. 95.

26/ MK I, ff. 1, 6.

27/ CDM XV, č. 78, CDM IX, č. 159, 198.

28/ O tom, že Mikuláš z Mělníka byl i rektorem školy jihlavské srv. J. Loserth, Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens im XIV u. XV. Jh., MVGDB 22 /1864/, str. 98 - 99.

29/ J. Loserth, l. c., str. 98 - 99. Že pisatelem listu byl Mikuláš z Mělníka prokázal Jaromír Čelakovský, Mistr Jan z Gelenhausenu a staré městské knihy jihlavské, ČČM 72 /1898/, str. 497, 497 pozn. 2.

30/ J. Loserth, l. c. str. 99.

31/ O tom, že Mikuláš probošt vykonával své úřady i po roce 1360 svědčí listiny CDM IX, č. 277, 292, CDM X, č. 47, CDM XV, 4. 141.

32/ Schwab, l. c. str. 119.

Zabýval jsem se otázkou života Mikuláše z Mělníka poněkud obsírněji. Má to svůj význam. S jeho činností v Jihlavě je totiž možno spojit vznik početní knihy města Jihlavy, jejíž zlomky se dochovaly v první městské knize. Avšak důkazem, že Mikuláš probošt a Mikuláš z Mělníka, písař jihlavský jsou dvě osoby, padá možnost určit alespoň přibližně počátek činnosti Mikuláše z Mělníka v Jihlavě. Pokud se týče datování početní knihy je jisto tolik, že vznikla před r. 1360 a po r. 1340; podle toho, jak počínají a mizí zprávy o měšťanech, kteří jsou ve zlomcích jmenováni, lze s velkou pravděpodobností položit vznik knihy do padesátých let 14.století.

Zbývá ještě povědět několik slov o druhu početní knihy, z níž dochované zlomky pocházejí. Akademik Václav Vojtíšek v rozpravě "O studiu městských knih českých" rozdělil skupinu knih financí městských na berní registra a berní knihy, dále knihy počtů a registra dědičná.^{33/} Správnost tohoto rozlišení potvrdil i Bedřich Mendl, když připravoval edici brněnských knih počtů z let 1343-1365. B. Mendl považoval za berní rejstříky v Brně ty knihy, které byly pořizovány pro každý rok zvlášť; knihy berní však obsahovaly údaje o několika letech. Oba tyto druhy je možno podle mínění Mendlova označovat souhrnným názvem knihy počtů.^{34/} Srovnáním obou druhů došel Mendl k poznatku, že do berní knihy se zapisovala pouze položka zaplacená, kdežto do rejstříku cházely i zápisy o tom, jak byla částka postupně placena a kolik zůstalo dluhu.^{35/}

Pro posouzení charakteru jihlavských zlomků jsou Mendlovy závěry velmi důležité. V jihlavských zlomcích jest často mřežováno a přicházejí tam tyto oznámky: "Isti adhuc non dederunt";^{36/} "Orphanii Alberti tenentur".^{37/} Z toho by bylo možno soudit, že zlomky, dochované v nejstarší knize jihlavské, pocházejí z berního rejstříku. Tento závěr není ovšem nijak pevný a teprve pracování a vzorná kritická edice jihlavských berních rejstříků připravená městským archivářem F. Hoffmannem snad přinese možnost přesnější charakteristiky zlomků.

Upozorněním na zlomky starého berního rejstříku města Jihlavy a pokusem jejich datování podáváme drobný příspěvek k řešení závažné otázky české diplomatiky, počátků jednoho z největších a nejucelenějších souborů městských knih v českých zemích, počátků knih města Jihlavy.

3/ Václav Vojtíšek, O studiu městských knih českých, Výbor rozprav a studií, Praha 1953, str. 81 pozn. 86.

4/ Bedřich Mendl, Knihy počtů města Brna z let 1343-1365, Brno 1935, str. 18.

5/ B. Mendl, l.c. str. 58

6/ MK I, f. 99.

37/MK I, f. 41.

Dušan T ř e š t í k:

OBCHOD S OBIILÍM V HŘENSKU V 17. a 18. století.^{1/}

Labská vodní cesta je jedna z nejstarších českých obchodních cest vůbec. Sloužila již od nejstarších dob jako přirozená cesta, spojující úrodné kraje středních Čech s hornatými kraji severočeskými a zároveň sloužila jako nejvhodnější dopravní cesta pro obchod se Saskem a s Míšní. Labský obchod má velmi staré dějiny a v 17. a 18. století je jen pokračováním čilého obchodního ruchu, který probíhal na labské dopravní tepně v 16. století.

Jedním z nejdůležitějších produktů, který byl dopravován na velkých říčních lodicích po proudu Labe, bylo obilí. V 16. století patřila ještě převážná část těchto lodí měšťanům královských měst ležících na Labi, kteří ovládali obchod obilím. Mezi obchodníky nechyběli ovšem ani feudálové a dokonce ani jejich poddaní.

Po třicetileté válce se však na Labi objevuje stále více a více lodí náležejících feudálům. Mezi ně patřili také tepličtí Claryové, zbohatlí dědici Jana z Aldringenu, známého císařského generála z dob třicetileté války. Patřilo jim tehdy několik panství na severu Čech, která získal Jan z Aldringenu z konfiskovaných statků V. Kinského. Největší a nejvýznamnější z nich bylo panství teplické. Dále patřila Claryům třetina bývalého panství Česká Kamenice, zvané panství Binsdorfské, a statky Hospozín, Dobřenice, a Želkovice v údolí Ohře.

V horském panství binsdorfském se nepěstovalo ani tolik obilí, aby stačilo pro obživu obyvatelstva. Většina obyvatel byla odkázána na nákup obilí dovezeného z kraje. Bylo to způsobeno především velkou sociální diferenciací poddaných v horských panstvích. Tak bylo kolem roku 1700 na binsdorfském panství:^{2/}

118 usedlých hospodářů,

1/ Tento článek je zpracováním zbytků archivního materiálu bývalého patrimoniálního úřadu v Binsdorfu, týkajících se obchodu s obilím v Hřensku a uložených v okresním archivu v Teplicích. Materiál je srovnán chronologicky ve třech kartonech, označených sig. PF - obilní obchod v Hřensku. Dále citují jednotlivé písemnosti podle jejich dat.

2/ Výtah z manschaftsbuchů binsdorfského panství r. 1700. /Kart. I./

151 chalupníků a zahradníků,

160 podruhů,

98 práce neschopných starých lidí a sirotků.

Jestliže tvořili sedláci větší část obyvatelstva kraje, bylo tomu v horách naopak. Zde musela velká většina obyvatelstva hledat obživu jinde než v zemědělství. Chalupníci a podruzi se živili námezdnou prací buď v lese, nebo jako voráři a plavci.^{3/} Mnoho poddaných odcházelo na sezonní práce do kraje.^{4/} Jako námezdních dělníků, mlatačů a ženců jich používala i jejich vrchnost na svých statcích v kraji.^{5/} Na sezonní práce odcházeli pravidelně hlavně mladí lidé.^{6/} Jeden z vrchnostenských úředníků dokonce prohlašoval, že mnozí poddaní z horských panství, kteří se nemohou doma uživit, odcházejí za prací a obchodem nejen do celé Evropy, nýbrž i do všech světadílů.^{7/} To je jistě přehráno, avšak i tak ukazuje toto tvrzení těžké postavení chalupníků a podruhů z hor v pravém světle. Všichni tito poddaní nepěstovali obilí a ti, kteří měli nějaké polnosti, se na nich sotva stačili uživit sami. Byly tedy celé kraje úplně odkázány na dovoz obilí. Sami poddaní roku 1738 prohlašovali, kdyby byl zastaven dovoz obilí, že by celé kraje musely vyhladovět během dvou měsíců.^{8/}

V 16.století a dříve obstarávali tento dovoz měšťané z měst při Labi, ať už děčínští, ústečtí nebo litoměřičtí. Jistě se také obchody s obilím účastnili i sami poddaní, ti, kteří se zabývali plavectvím.^{9/} Avšak již brzy po třicetileté válce se vrchnost, která se dříve spokojovala s vybíráním poplatků z obilí vykládaného v říčním přístavu ve Hřensku, snaží strhnout na sebe výnosný obchod s obilím. Již roku 1635 si vrchnost sama postavila loď, které zprvu používala jen ke spojení svých panství v kraji s panstvím bínsdorfským.^{10/} Loď vozila z Hřenska do Dobřenic a Hospozína hlavně dřevo, smůlu, prkna, šindele a jiný stavební materiál, který byl v kraji značně dražší než

3/ Notata wegen der zu cassieren sollenden Schüttenboden zu Herrenskretschen r. 1726. /Kart. I./

4/ J. Böss Ch, Schmidtovi. 10.I.1706. /Kart. I./

5/ St. Erb Anné de Clary 27.X. 1660. /Kart. I.

6/ Tamtéž.

7/ Notata wegen der Schüttenbodensach! /1726/ /Kart.I./

8/ Stížnost přísězných a starších vsi Jonsdorfu důchodnímu českokamenického panství. 9.I.1738. /Kart.II./

9/ Memoríál wegen der Schüttenboden zu Herrenskretschen. 24.VIII.

10/ Výtah z týdnenní cedule Benešovského panství na rok 1675. /Kart.I./

v horách. Zpátky pak vozila víno, ječmen pro panský pivovar v Binsdorfu a jiné věci.^{11/} Brzy však stále větší část nákladu zaujímalo obilí z Dobříčan, Veletic, Lenešic a Hospozína, určené k prodeji poddaným binsdorfského panství. Tak roku 1638 bylo rozprodáno podruhům a nádeníkům z panství 200 strychů žita.^{12/} Do Hřenska bylo pak po celé 17. století vozeno obilí z Hospozína, Dobřenic a Teplic. Byly to s počátku pouze přebytky, brzy však můžeme pozorovat, že zvláště statky v úrodném Pochří se začínají orientovat na výrobu obilí. Tak roku 1701 bylo dovezeno z Hospozína již 1536 strychů obilí a z Teplic 1000 strychů.^{13/} Kvantita obilí dovezeného z kraje značně stoupla.

Roku 1658 bylo dovezeno	265 strychů	14/
1690	822	15/
1699	1777	16/
1701	2536	17/

Celkový zisk po odečtení nákladů na výrobu obilí však naprosto neodpovídal těmto značným množství. Roku 1699 vyneslo prodané obilí pouze 204 zlaté a roku 1701 614 zlatých. To vedlo k tomu, že vrchnost začala kupovat obilí v kraji a prodávat je pak za značně zvýšené ceny v horách. Umožnilo to také to, že bylo již dosaženo - alespoň do značné míry - monopolního postavení na horském trhu, takže bylo možno diktovat ceny. S počátku byl podíl kupovaného obilí na celkovém dováženém jeho množství jen nepatrný. Obilí bylo nakupováno u městských obchodníků v Litoměřicích a v Děčíně, což byla města, která se podle tvrzení binsdorfského úřadu nejvíce zabývala obchodem s obilím. V Děčíně prý byly obilní sýpky téměř v každém domě.^{18/}

Tím se však obilí zdražovalo, protože bylo nakupováno od překupníků, kteří sami na něm vydělávali. Proto byl hřenský obilní obchod úplně přeorganizován. V účtech pro rok 1705 zastihujeme již tuto novou organizaci, která se pak po celou dobu jeho trvání již neměnila.^{19/} V kraji nakupují obilí dva překupníci, šafář v Želkovicích a krčmář v Prosmyku na Labi. Od koho bylo obilí nakupováno lze z účtů dosti těžko vyčíst. Objevují-li se však v účtech

11/ Výtahy z účtů Benešovského panství z let 1635-1690. /Kart. I./

12/ Cestovní účet /Kart. I./

13/ Celoroční účet hřenského obilního obchodu z roku 1701. /Kart. III./

14/ Výtahy z účtů benešovského panství z let 1635-1639. /Kart. I./

15/ Tamtéž.

16/ Celoroční účet hřenského obilního obchodu na rok 1699. /Kart. III./

17/ " " " " " " " 1701. " " "

18/ Memoriál z roku 1727. /Kart. I./

19/ Celoroční účet obilního obchodu na rok 1705. /Kart. I./

místa, kde nebylo sídlo panského úřadu a kde bylo nakupováno obilí, a zvláště uvážíme-li, že bylo skupováno po malých kvantech - obyčejně po dvou, třech korcích - můžeme říci, že bylo kupováno od poddaných. Obilí takto skoupené v oblasti, která sahá přibližně od Žatce k Roudnici a Lovosicům, se sváží do Prosmyku a Libochovan, kde je nakládáno na loď. Odtud vezou lodí obilí po proudu Labe do Hřenska. Početná cla a mýta na Labi zdrazovala obilí. Vyplula-li na příklad loď z Litoměřic, platil obchodník již zde hned sedm druhů poplatků: městské clo, měřičné, poplatek z lodi, poplatek za potvrzení o zaplacení cla a poplatek městskému měřiči. Zvláště ještě platilo se litoměřickému proboštovi clo a poplatek výběřčímu. Další cla byla v Zálezlech, Štřekově a v Ústí, kde se platilo císařské a městské clo, ve Veselí, v Děčíně opět panské, císařské a městské clo a konečně císařské clo v Hřensku.^{20/}

Zde bylo obilí uskladněno v panské sýpce. Rozprodávalo se jednak v Hřensku a jednak v mlýnech na panství. Konsumenty tohoto obilí byli, jak už bylo řečeno, ti poddaní, kteří sami obilí nepěstovali, tedy chalupníci a podruzi ze vsí binsdorfského, českokamenického, hainspašského, rumburského a šluknovského panství. Pro obilí chodili do Hřenska také poddaní ze saských vesnic. Všechno obilí dovezené do Hřenska bylo prodáno zde a jen zřídka je kupovali saští formané.

Výnos obchodu tím ovšem značně stoupl. Tak na příklad v září 1705 stál strych pšenice v Želkovicích 1 zl. 30 kr. V Hřensku byl však téhož měsíce prodán za 2 zl. Náklady na jeho dopravu činily 7 kr. 3 d. Vrchnost měla tedy na jednom korci čistý zisk 1 zl. 7 kr. 3 d. čili 69,2%. To bylo v nejvýhodnějším případě, v době těsně po žních, kdy ceny prudce klesly. Avšak i v tom případě, že cena obilí v kraji byla poměrně vysoká, dovedla vrchnost přinutit kupce aby platili tolik aby jí zisk neušel. Jestliže stál roku 1705 v květnu korec pšenice v kraji 2 zl. 21 kr., byl prodán v Hřensku za 2 zl. 45 kr., což zajistilo vrchnosti 11,1% čistého zisku. Obchod s obilím se stal výnosným podnikem.

Na vrcholu prosperity byl však roku 1726 vážně ohrožen. Místodržitelství v Praze vydalo tohoto roku nařízení, aby všechny obilní sýpky na nejzápadnějších hranicích království byly zrušeny.^{21/} Potvrdilo tím vlastně jen

^{20/} Vytahy z účtů benešovského panství z let 1635-1690. - /Kart. I./

^{21/} Místodržitelské nařízení z 1. IV. 1726. /Kart. I./

sněmovní snešení z let 1682, 1687 a 1705. Tyto sýpky jsou prý velmi škodlivé obecnému dobru, protože soukromé osoby tam sváží své obilí z ostatních statků, nebo je nechávají nakupovat a tím nejen že své poddané obtěžují přes míru robotou, nýbrž stahují na sebe také nakupovače obilí z cizích zemí a tím je odvrací od toho, aby jezdili dále do země. Tímto škodlivým monopolistickým počínáním berou ostatním obyvatelům země příležitost užívat svých hostinců a prodat se ziskem své obilí. Zvláště však tím trpí obilní obchod královských měst a dějí se tím také škody císařskému celnímu regálu. Císař proto ustanovil pokutu 1000 dukátů pod níž měly být tyto sýpky zrušeny do čtyř měsíců od vyhlášení nařízení. Odpovědnými za jeho provedení byli učiněni krajsští hejtmané.

Krajský úřad litoměřický si pospíšil s provedením tohoto nařízení. Tři dny po jeho publikaci uvedl je ve známost ve své intimaci^{22/} a za několik týdnů se obrátil přímo krajský hejtman na úřad v Teplicích s nařízením, aby byly zrušeny sýpky v Dubí a v Hřensku.^{23/} To vyvolalo poplach jak v Teplicích, tak na binsdorfském úřadě. Hraběcí sekretář v Teplicích převzal řízení sporu. Byly prohledávány archivy a shledávány doklady o starém právu vrchnosti na obilní obchod. Teplický sekretář si opatřil také brzo atestáty poddaných, kteří potvrzovali, že sýpky jsou zřízeny k dobru poddaných, že existují odedávna atd.

Výsledkem celého tohoto jednání byl pak obsáhlý memoriál podaný krajskému úřadu.^{24/} Vrchnost tvrdila, že má v Hřensku prastaré právo volného vykládání obilí a obchodu s ním, čili že sýpka v Hřensku není nově vzniklá, jak o tom mluví místodržitelské nařízení. Mimo to mají ještě poddaní možnost výdělků při dopravě obilí. Obilí skládané na sýpce je určeno k prodeji poddaným což prý je pro jejich dobro a není to pro ně žádné obtížení. Císařský celní regál není tím poškozován, protože ti nemnozí, kteří si přijedou pro obilí ze Saska, platí stejně císařské clo v Hřensku.

Spor se stále protahoval. Nakonec byla roku 1728 zřízena komise, která měla vyšetřit věc přímo na místě.^{25/} Komise pracovala dlouho a pomalu. Ve svém dobrozdání nakonec opakovala v podstatě to co tvrdili Claryovští úřed-

22/ Hrabě Chotek, hejtman lit. kraje úřadu teplickému. 9.V.1727. /Kart.I./

23/ Memoriál z r. 1727. /Kart.I./

24/ Tamtéž.

25/ Hr. Chotek úřadu teplickému z 21.VII.1728. /Kart.I./

níci, takže celý spor skončil vítězstvím hraběte Claryho.^{26/} Hřenský obilní obchod byl právě tehdy na vrcholu své prosperity. Avšak aby i nadále byla jeho výnosnost zajištěna, bylo nutno, aby si vrchnost zachovala své monopolní postavení na trhu v Hřensku, aby alespoň z větší části ovládala oblast, z níž byli nuceni poddaní kupovat obilí ke své obživě. Používala proto všech prostředků aby se zbavila konkurence.

Nejvýznamnějšími konkurenty jí byli obchodníci s obilím z řad poddaných. Bohatí sedláci ze vsí v kraji se zabývali obchodem s obilím, či přesněji řečeno spekulací s obilím. Skupovali obilí za nízké ceny, aby je výhodně prodali, jakmile ceny stoupnou. Na drahotu, způsobovanou touto spekulací si často stěžovali vrchnostenská úředníci, při čemž je zajímavé, že přímo mluví o bohatých sedlácích, jako o spekulantech s obilím.^{27/} Obchodníci s obilím z Vysoké Lípy, Všemil, Srbské Kamenice, Chřibské, Krásné Lípy, Jetřichovic, Rennersdorfu a hlavně z Jonsdorfu, se však zabývali skutečným obchodem. Nakupovali obilí v kraji a dováželi je na prodej do hor. Proti nim právě bojoval vrchnostenský úřad v Binsdorfu.

Výběrci vrchnostenského cla v Hřensku zadržovali lodi s obilím, které nakupovali poddanští obchodníci v kraji a nedovolovali je v Hřensku vykládat. Tak roku 1726 zabránili vyložení lodi s obilím, které přivezl z Děčína hřenský lodník pro obchodníky s obilím z hainspašského panství.^{28/} Příštího roku vznikl ze stejných důvodů spor s českokamenickým panstvím.^{29/} Hejtman z České Kamenice si stěžoval u krajského úřadu, že binsdorfský úřad zakazuje poddaným jemu svěřeného panství vykládat v Hřensku obilí koupené v Sasku. V Sasku byly tehdy totiž nižší ceny a voráři a lodníci z českokamenického panství je nakládali, když se vraceli s prázdnými loďmi ze Saska, kam vozili na prodej dřevo a dřevěné výrobky. Nepřiváželi však jen malá kvanta. Kaltenbašský a chřibský mlynář přivezli tehdy ze Saska 100 strychů obilí, za něž museli zaplatit na hotovosti nejméně 200 zlatých, tedy dosti velkou částku na poddaného. K boji proti poddanským obchodníkům používal binsdorfský úřad i manipulaci se zvyšováním cla v Hřensku. Z každých sta strychů, vyložených v Hřensku se platilo 33 kr. 2d. cla, což při velkých kvantech obilí, která tudy procházela bylo značným zatížením. Proto se roku 1736 opět^{30/} obrátil

26/ Tamtéž.

27/ Memoriál binsdorfského úřadu z roku 1737./Kart.II./

28/ Zpráva bins. úřadu teplickému úřadu o tomto sporu z 21.V.1726./Kart.I./

29/ Českokamenický hejtman krajskému úřadu z 22.IV.1727./Kart.I./

30/ Hrabě Filip Kinský místodržitelství z 3.XI.1736./Kart.II./

českokamenický hejtman na místodržitelství se stížností na zvyšování cla v Hřensku, které těžce postihovalo obchodníky s obilím z českokamenického panství.

Nejvýznamnějšími mezi českokamenickými obchodníky s obilím byli bratři Richterové z Jonsdorfu, vesnice, která sice ležela uprostřed panství binsdorfského, náležela však k panství Česká Kamenice. Ti provozovali obilní obchod ve velkém. Jen za rok 1736 dopravili nahoru po Labi přes 2000 strychů obilí.^{31/} Své obilí prodávali nejen lidem ze sousedních vsí, nýbrž i formánům ze vzdálených panství. Prodávali také za malé saské mince, troj- a šestifenyky. To mělo velký význam, protože většina obyvatel, která se živila námezdnou prací, dostávala svou mzdu vyplacenu v malé saské minci. Bratři Richterové si tyto peníze směňovali, ovšem se ztrátou, za české peníze v Drážďanech. Ažio činilo tehdy 2 z. 15 kr. ze 100 zl. v saských troj- a šestifenykách, čili 2,25%. Tím se stali velmi vážnou konkurencí hřenskému obilnímu obchodu.

V boji proti konkurenci Jonsdorfských postupovali vrchnostenští úředníci opět tak jako proti ostatním obchodníkům. Bránili vykládat jejich obilí v Hřensku a vymáhali zvýšené clo. Aby zabránili tomu, že lidé chodili nakupovat do Jonsdorfu za saské peníze, začali přijímat také saské troj- a šestifenyky. Jonsdorfští, kteří museli své obilí v každém případě dovážet přes binsdorfské pozemky a byli tak závislí na libovůli binsdorfských úředníků, se utíkali o pomoc k hejtmanovi svého panství. Českokamenický hejtman, kterému byl claryovský obchod s obilím v Hřensku trnem v oku, jim ochotně pomáhal. Když roku 1730 zadrželi celní výběrčí v Hřensku loď s obilím, patřícím bratřím Richterům, žádal ostře od binsdorfského úřadu vysvětlení a hrozil, že věc požene výše.^{32/} S jeho souhlasem si také Jonsdorfští stěžovali roku 1737 na krajském úřadě.^{33/} Jejich stížný spis, velmi obratně skoncipovaný, jim pravděpodobně psal některý z krajských sekretářů. Stěžovali si, že binsdorfský úřad jim brání vykládat v Hřensku obilí koupené v kraji a provážet je přes claryovské pozemky. Stěžovali si již dříve a bylo jim odpovězeno, že binsdorfský úřad nebude mít nic proti vykládání obilí v Hřensku, nyní je jim v tom však bráněno. Obchod je povolán všem daně platícím poddaným císařem i

31/ Binsdorfský úřad sekretáři teplického z 11.I.1737. /Kart.II./

32/ Českokamenický hejtman binsdorfskému správci z 11.XII.1730. /Kart.II./

33/ Stížnost poddaných ze vsi Jonsdorfu z r. 1737. /Kart.II./

jejich pánem hrabětem Kinským. Žádali aby jim bylo povoleno provozovat svobodně obchod s obilím a aby clo v Hřensku bylo sníženo. Binsdorfský úřad odpověděl obsáhlým memoriálem,^{34/} ve kterém vypočítával všechna svá práva k hřenskému obchodu s obilím. Krajský hejtman však ve své resoluci,^{35/} kterou spor rozhodl, se postavil na stranu Jonsdorfských, jimž tak bylo nadále zajištěno právo volného obchodu s obilím. Svůj boj s konkurencí tedy Claryové prohráli. Podíl poddaných na obchodu s krajem stále vzrůstal. To se také projevilo na poklesu z hřenského obilního obchodu.

Roku 1649	činil čistý zisk 204 zlatých ^{36/}
1701	614
1702	307
1705	765
1736	1134
1738	901
1739	833
1741	938
1742	1262
1743	329
1745	505
1746	705
1747	364
1748	407

Příčinou tohoto poklesu byla hlavně konkurence poddanských obchodníků. Sami vrchnostenští úředníci to velmi zajímavě vysvětlovali.^{37/} Poddanští obchodníci obilím a dřevem jsou prý podle přísloví zároveň pacholky i pány. Sami se zúčastní všech prací spojených s obchodem. Často tráví celé týdny v Sasku než prodají obilí a dostanou za ně peníze. Často se vydávají velikému nebezpečí při plavbě, jak prý je vidno z mnohých příkladů, při čemž jim nevádí, že mají velké ztráty. Tito obchodníci berou za své obilí méněcennou saskou minci, nedbajíce rizika, které tím vzniká a tím na sebe stahují kupce. To vše si vrchnost nemůže dovolit. Velmi správně osvětluje toto líčení charakter poddanských obchodníků. Dravý a bezohledný podnikatel, který se nebojí rizika, třebaže měl malý kapitál, podnikatel, který se nejprve sám a později s najatými lidmi zúčastní všech prací, to je charakteristický obraz podnikatele se všemi rysy kapitalisty. Není pochyby o tom, že tyto obchodníky musíme označit za předchůdce pozdějších kapitalistů. Zajímavé je, že jsou

34/ Memoriál binsdorfského úřadu o obchodu s obilím z r. 1737./Kart.II./

35/ Krajský hejtman binsdorfskému úřadu z roku 1737./Kart.II./

36/ Účty z uvedených let./Kart.III./

37/ Dobrozdání binsdorfského důchodního o obchodu s obilím v Hřensku z roku 1749. /Kart.II./

to bohatí sedláci, kteří obchodem získávají někdy značný kapitál. Tak bratři Richterové z Jonsdorfu musili mít ve svém obchodě nejméně 2000 zlatých provozního kapitálu, soudě podle toho jaká množství obilí prodávali. Bohužel nevíme kdy se tento obchodní kapitál přetváří v kapitál průmyslový. Dříve či později muselo však k tomu dojít. Tak je možno právem považovat poddanské obchodníky za předchůdce průmyslových kapitalistů, za předchůdce zakladatelů manufaktur.

Tomuto dravému živlu nemohl ovšem odolat nespělý a opatrný obchod binsdorfského úřadu. Tak již roku 1749 učinili dva z obchodníků s obilím z Vysoké Lípy pokus propachtovat si Hřenský obilní obchod na pět let.^{38/} Nabízeli vrchnosti, že převezmou obchod za těchto podmínek:

1. Budou-li jim přenechány obě lodi na dopravu obilí s celou výstrojí. Bude jim povoleno skládat koupené obilí v panské sýpce. Obilí určené k prodeji v Grundmühle bude jim tam zdarma odvezeno robotou. Zavazují se ročně platit pachtovné 580 zlatých, nebude-li jim přenechán provozovací kapitál 2.000 zlatých.
2. Dostanou-li tento kapitál, jsou ročně ochotni platit 700 zlatých. Jako záruku na propůjčení provozovacího kapitálu dávají všechn svůj majetek - byli tedy opravdu bohatí, bylo-li možno ocenit jejich majetek na 2000 zlatých. Binsdorfský úřad doporučoval, aby hřenský obchod byl propachtován a poukázal při tom na to, že za stávajících podmínek není možno se udržet proti konkurenci podanských obchodníků. Vrchnost tak bude mít zajištěn stálý důchod bez nějakého rizika.

Jednání se však protahovalo a nakonec nevedlo k žádnému výsledku. Druhý návrh podali tito obchodníci společně se dvěma poddanými z Hřenska, za celkem stejných podmínek, jaké vyžadovali již před několika lety.^{39/} Vzdali se jen požadavku, aby jim bylo zdarma, robotou převáženo obilí, vyložené v Hřensku do Grundmühle. Vrchnost si vymínila, že pachtýři jí budou zdarma dopravovat z kraje ječmen pro pivovar v Binsdorfu. Pachtovné činilo 630 zlatých ročně. Tentokrát doprovodil binsdorfský úřad své doporučení výmluvnou kalkulací.^{40/} Za léta 1751, 1752 a 1753 bylo v Hřensku prodáno průměrně 2869 strychů ročně.

38/ Návrh pachtovní smlouvy z 3.V.1749. /Kart. II./

39/ Návrh pachtovní smlouvy z roku 1753. /Kart. II./

40/ Dobrozdání binsdorfského důchodního obchodu s obilím v Hřensku z roku 1754. /Kart. II./

Z toho bylo prodáno v Grundmühle průměrně 1207 strychů. Roční průměrný zisk byl 431 zl. 51 kr. Kdyby se však počítal náklad na dopravu obilí do Grundmühle, kterou obstarávali poddaní robotními fůrami, činil by tento náklad průměrně 150 zl. 45 kr. Stejně tak, kdyby se počítala práce na vykládání obilí, které vykládali robotníci, bylo by třeba připočítat dalších 150 zlatých. Připočtou-li se k nákladu ještě vydání na opravu sýpky a lodí, které činily ročně 51 zl. 30 kr., zbývá čistého zisku po odečtení všech nákladů 79 zl. 35 kr., což nestačilo ani k umoření provozovacího kapitálu. Jak vidno, celý hřenský obchod Claryů stál pouze na robotě, jen bezplatné práce poddaných mu zajišťovala zisky. Již z toho plyne, že nemohl konkurovat s obchodem poddaných, který již stál na úplně jiných, nových základech. Proto byla tentokrát smlouva uzavřena a obchod přešel do rukou pachtýřů v roce 1756. Bohužel, zde končí také účty hřenského obilního obchodu a tím končí také všechny zprávy o tom, jak si tito podnikatelé vedli. Celkově je možno říci, že právě od poloviny 18. století silně vzrůstá intenzita obchodu s obilím mezi krajem a horami, soudě alespoň podle toho, co o tom říká ve svých zprávách binsdorfský úřad. Tento obchod mají v rukou poddaní. Smrtelnou ránu vysokým ziskům z tohoto obchodu zasadilo pěstování brambor, které se ve větší míře začalo šířit v horských krajích koncem 18. století. Obyvatelé horských vsí začínají na svých políčkách pěstovat brambory, které jim stačí k nuzné obživě. Tím ovšem značně klesá poptávka po obilí a s poptávkou klesají i ceny.

Jaroslav Kašpar

O NEVOLNICKÉM POVSTÁNÍ NA ZÁKUPSKU r.1658.

O hnutí nevolníků na Zákupsku roku 1658, jež bylo jakousi předehrou velkého nevolnického povstání roku 1680 v této oblasti, psal stručně již Václav Černý ve studii "Selské pozdvižení 1680 na statku Horní Polici".^{1/} Autor čerpal zprávy o událostech v Zákupcích z archivu pražského ředitelství státních lesů a statků, uloženého v bývalém ústředí zemědělsko-lesnických archivů v Praze.^{2/} Zdá se však, že neznal archivní materiál o tomto hnutí, uložený ve SÚA v Praze,^{3/} na jehož podkladě možno některé údaje zpřesnit a doplnit. Jsou to především dopisy o pozdvižení, které si vyměňovali místodržící s krajskými hejtmany a s majitelkou zákupského panství Annou Magdalenou z Lobkovic, dále pak obsáhlé a podrobné výpovědi vyšetřovaných nevolníků. Na základě těchto pramenů možno podat podrobnější vyličení průběhu událostí na Zákupsku roku 1658.

Hněv zákupských nevolníků se soustředil hlavně proti regentovi panství, jenž z pověření nepřítomné vrchnosti spravoval celé panství a stal se tak v očích nevolníků hlavním původcem všech jejich útrap. Nevolníci se však dlouho neodvažovali proti regentovi veřejně vystoupit. Teprve příchod majitelky panství hraběnky Anny Magdaleny z Lobkovic do Zákup /nebyla tam 20 let/ podnítil nevolníky k přípravám supliky, kterou chtěli odevzdat hraběnce v naději, že u ní naleznou pochopení.

Dříve však, než byla žádost napsána, rozšířila se po panství zpráva, že hraběnka chce odvést některé děti nevolníků do ciziny. Podnět k této pověsti dalo vrchnostenské nařízení, aby se všechny děti ve stáří nad deset let dostavily dne 17. července 1658 v doprovodu rychtářů na zámek. Přestože děti měly být provázeny jen rychtáři, připojovali se k nim i rodiče a také ostatní nevolníci, takže uvedeného dne ráno stálo před zámkem v Zákupcích ně-

1/ Václav Černý: Selské pozdvižení r.1680 na statku Horní Polici. Sborník k šedesátinám univ. prof. dra J.V.Šimáka, příl. ČSPS XXXVIII č. 2 - 3, Praha 1930. str. 141 - 154.

2/ Archiv pražského ředitelství státních lesů a statků - Zákupy, 47/8

3/ SÚA: SM R 1/1.

kolik set nevolníků. Do zámku byli však vpuštěni jen rychtáři s dětmi. Po soupisu, který trval až do čtvrté hodiny odpolední a jehož se účastnila i majitelka panství, bylo rychtářům poručeno, aby se s vybranými dětmi dostavili k vrchnosti, jakmile budou zavoláni. Potom byli propuštěni. Rychtáři však neodešli domů, ale zůstali před zámkem s ostatními nevolníky, kterých se tu za den shromáždilo na 700, zatím co děti byly odvedeny do nedaleké vesnice. Mezi nevolníky, shromážděnými před zámkem, bylo také mnoho žen.

Nenáviděný regent se pokusil přimět nevolníky domluvou k odchodu. Protože však byl nemocen a nemohl chodit, dal se snést na nosítkách na most před zámek a povolal k sobě všechny přítomné rychtáře. Snažil se je přesvědčit, že hraběnka nemá zájmu o to, aby jí nevolníci odcházeli z panství, že však chce jen několik dětí poslat za hranice panství proto, aby se mohly vyučit řemeslu. Nevolníci shromáždění poblíž projevovali otevřeně nespokojenost s regentovým výkladem. Vykřikovali, že by už měl být konec kázání, jiní volali, že sami udělají konec a podobně. Manželka regentova, jež byla jediná přítomna, požádala rychtáře, aby poslali nevolníky domů. To však nevolníky ještě více popudilo. Nahrnuli se kolem regenta a volali, že ho nebude již nikdo poslouchat. Ohrožovali prý jej i na zdraví, takže regentův syn a rychtář z Cvikova byli nuceni regenta narychlo odnést do zámku. Cvikovský rychtář potom vyzýval nevolníky, aby se rozešli, nebo že hraběnka dá do nich střílet. Rychtářům se sice podařilo odvést nevolníky z mostu, domů však nešel nikdo. Nevolníci zůstali shromáždění u zámku. Když nepomohlo vyhrožování střelbou, snažila se hraběnka uklidnit nevolníky sliby. Vyzvala je, aby napsali své stížnosti a odevzdali je na zámku. Přípravu petice si vzali na starost rychtáři, ale ani tentokrát se nevolníci nerozešli a zůstali před zámkem celou noc. Čekali patrně na hraběčinu odpověď.

Druhý den /18.července/ byla nevolníkům přečtena na nádvoří zámku petice. Přesto že ji sestavovali rychtáři, byly v ní zachyceny hlavní stížnosti nevolníků. Žádal se v ní návrat k starým poměrům a byly tu uváděny stížnosti na nové velké povinnosti: děti nevolníků musely mnoho let sloužit v panských dvorech a dostávaly tam jen velmi málo jídla, zatím co dříve mívaly maso třikrát týdně, dosti chleba a jiných potravin. Čeledě musela také platit náhrady za veškerý dobytek uhynulý ve dvorech, i když na tom neměla žádnou vinu. V těžké situaci byli také mladí lidé, kteří se chtěli ženit

nebo vdávat. Svolení ke sňatku dostal jen ten nevolník, který odpracoval alespoň dva roky na panském dvoře. Stávalo se však, že ani po čtyřech letech služby nedostávali mladí lidé povolení k sňatkům. Nevolníkům přibyla dále nová povinnost přisti pro vrchnost přízi, za služby vrchnosti nedostávali odměny jako dříve a pod. Nevolníci petici pravděpodobně schválili, neboť byla ještě týž den odevzdána hraběnce. Anna Magdalena vzkázala nevolníkům, že jim dá odpověď na jejich petici do čtrnácti dnů. Je nasnadě, že nevolníci nebyli s takovým výsledkem spokojeni; setrvali dále u zámku a dožadovali se okamžitého splnění svých požadavků. Hraběnka spolu s úředníky i služebnictvem byla tak ve skutečnosti ve vlastním zámku uvězněna nevolníky, proto nebylo možno poslat pro pomoc. Osvobození přišlo teprve třetí den, když náhodou přijel do Zákup hrabě Kaunic s 20 vojáky. Jakmile nevolníci uslyšeli zvuk vojenské trubky, rozutekli se domů v domnění, že na ně jede vojsko. Tím pozdvižení skončilo.

Hraběnka se však nespokojila s tím, že se nevolníci rozešli. Podala ihned zprávu o nepokojích místodržícím a žádala, aby pozdvižení bylo vyšetřeno a aby vůdcové byli pro výstrahu ostatním potrestáni. Z příkazu místodržících byl na zákupské panství vyslán úředník krajského úřadu boleslavského doktor Kreibich, aby zjistil vinníky povstání. Po výslechu v Zákupích bylo 7 nevolníků, většinou rychtářů, zatčeno a odvezeno do Mladé Boleslavi k dalšímu vyšetřování. Při jejich zatýkání došlo k nepokojům mezi nevolníky, jež však brzy utichly, když nevolníci byli odvezením svých předáků zastraseni.

Po půlročním vyšetřování byl jeden z rychtářů sice propuštěn, ale jiní dva nevolníci byli opět vzati do vazby. Další nevolníci byli zatčeni v červenci roku 1659 a dopraveni do Prahy, kde pokračovalo vyšetřování všech uvězněných nevolníků. Přestože jejich vyslýchání trvalo více než rok, nepřineslo očekávaných výsledků: "vinníky" povstání nebylo možno stále odhalit. V důsledku nezdaru vyšetřování bylo v září a říjnu roku 1660 dvanáct z uvězněných nevolníků propuštěno, když předem složili peněží a výkupné. Rozsudek nad nevolníky, kteří zůstali dále ve vězení, byl vynesena až v listopadu roku 1661: Mates Nase a Hans Schorsch byli odsouzeni ke dvouletému vězení s pouty na rukou a ke každodenní práci na pražském opevnění za poloviční plat. Hans Ackermann a Elias Otto k jednoletému vězení za stejných podmínek. Tři další nevolníci měli být propuštěni na revers po zaplacení výkupného. Později byl rozsudek

dek změněn v tom smyslu, že jmenovaní nevolníci budou z vězení propuštěni tehdy, až si je vyžádá vrchnost. To znamenalo, že vrchnost je mohla kdykoliv z vězení vysvobodit; ale nestalo se tak. Hraběnka se vrchovatě pomstila nevolníkům za strach, který jí nahnali v létě roku 1658 a využila svého vlivu k tomu, že jim vězení ještě prodloužila. Dne 22. června roku 1663 /i / oznámili místodržící hraběnce, že Hans Ackermann, jenž byl původně odsouzen k jednoročnímu vězení, zemřel při práci na opevnění a navrhovali hraběnce, aby umožnila propuštění ostatních uvězněných. Narazili však na odpor. Hraběnka v dopise místodržícím 28. června 1663 důrazně žádala, aby bylo respektováno její právo rozhodovat o osudech uvězněných nevolníků a své rozhodnutí nezměnila. Nevolníci zůstali nadále ve vězení a ještě v roce 1664 prosili o propuštění. Nevíme však, byla-li jejich žádost tehdy vyslyšena.

Krutý postup vrchnosti proti zákupským nevolníkům, kteří se ani s hlediska feudální justice mnoho neprovinili, byl jednak projevem msty, jednak měl zastrašit nevolníky a zabránit dalším nepokojům. Odpor nevolníků proti útisku a vykořisťování se však zlomit nepodařilo, jak to nejlépe ukázal rok 1680, kdy i na Zákupsku vzplanulo nové povstání, jež nabylo mnohem většího rozsahu a síly než v roce 1658.

Jiří S v o b o d a:

SPORY PODDANÝCH S VRCHNOSTÍ NA PANSTVÍ ZÁBŘEŽSKÉM NA ZAČÁTKU 18. STOLETÍ.

Důležitým úsekem studia našich dějin období druhého nevolnictví je zkoumání, kterými cestami, z kterých příčin a kdy se uskutečňovalo v 18. století postupné uvolňování venkovského lidu z pout feudální závislosti. Bude třeba osvětlit, nakolik bylo toto uvolňování výsledkem třídních bojů nevolnictva a nakolik tu působily změny ve způsobu hospodaření vrchností a rozpory mezi panovníkem a šlechtou. Podstatné zlepšení situace poddaných, zvláště rustíkalistů, nastalo v českých zemích až po r. 1775. Někde však došlo k dílčím zlepšením, ne ovšem vždy trvalým, již mnohem dříve.

Poddaní lichtenštejnského panství zábřežského vedli již za císaře Jo-

sefa I. s vrchností spor o výši feudálních povinností. Stěžovali si hlavně na vysoké a zvyšující se robotní povinnosti, na zabírání rustikální půdy, rušení starých privilegií a na vrchnostenský monopol v obchodu s přízí a obilím. K stížnostem nevolníků připojili některé požadavky i svobodníci. Pře byla rozhodnuta až na začátku druhého desetiletí 18. století císařem Karlem VI. po prošetření situace na panství Státními komisaři. Rozsudek přinesl zábřežským nevolníkům i svobodníkům částečné zmírnění některých feudálních povinností.^{1/}

Omezen byl především vrchnostenský monopol v obchodě s obilím a s přízí. Až dotud byli poddaní povinni prodávat hodnotnější obilí vrchnosti, takže pro vlastní potřebu a prodej na trhu jim často zbývalo jen obilí špatné. Císařské rozhodnutí tuto výsadu zábřežské vrchnosti zrušilo. Podobně zakázalo vrchnosti monopolisaci obchodu s přízí. Nevolníci napříště mohli vyrobenou nebo i koupenou přízí prodávat svobodně. Přednostní právo vrchnosti na koupi příze od poddaných se uznávalo jen tehdy, jestliže byla vrchnost ochotna jim nabídnout stejnou cenu jako ostatní kupci. Prodej tabáku na panství zůstával sice vyhrazen vrchnosti, avšak poddaným se zároveň dovoľovalo kupovat tabák kdekoli jinde.

Nehledíc na Leopoldovo ustanovení o propadnutí všech privilegií vydaných poddaným před rokem 1680, měla i nyní právě tato stará práva významnou úlohu při řešení stížností nevolníků na vysoké naturální urbaniální dávky a na omezení hospodářských svobod. Tak bylo stanoveno, že se nesmějí zvyšovat dávky činžovního ovsa, stanovené urbárem z r. 1675. Dále potvrzeno právo některých obcí z r. 1502 /1/, podle něhož si mohli poddaní za jistý naturální poplatek volně brát z vrchnostenských lesů palivové dřevo k vlastní potřebě i k prodeji. Rozsudek přímo zakazoval vrchnosti trestat nevolníky za uplatňování tohoto práva.

O staré zvyklosti nebo snad o nějaké zápisy se zřejmě opíral i výnos, pozměňující povinnosti nevolníků sbírat vrchnosti houby, kmín a ořechy. Poplatky za relucování těchto povinností se rušily a vrchnost je mohla žádat jen tehdy, když dovolila nevolníkům, aby si mohli sbírat uvedené plodiny i

1/ Rozhodnutí pře mezi poddanými a vrchností na panství zábřežském na M. císařem Karlem VI. dne 12.VII.1712. SÚA Praha, CDK, IV K O, č. kart. 670.

pro vlastní potřebu. Některým vesnicím byl snížen i popátek za mletí obilí ve vrchnostenských mlýnech. Naproti tomu nebyly uznány za právoplatné staré výsady vesnic Rohle a Janoslavice z r. 1500, podle nichž byly tyto dvě obce osvobozeny od robotních povinností.

Zdá se však, že císařův zásah snížil sedlákům v některých vesnicích zábřežského panství nadměrné robotní povinnosti ustanovením o třídení robotě v týdnu, i když se i tu připouštělo právo vrchnosti na požadování celotýdenní roboty v obdobích mimořádných polních prací. Tímto nařízením se řešily stížnosti nevolníků ze čtyř vesnic na velké robotní povinnosti při výrobě a dopravě dřevěného uhlí k železářským hamrům a stížnost jiných robotníků na vysoké povinnosti u nově založeného dvora. Po vyhlášení nové úpravy robotních povinností odvolali pak podobné stížnosti na vysoké roboty nevolníci z Drozdova, Jedlí a z některých dalších vsí.

Feudálům bylo však i nadále potvrzeno právo zabírat rustikální půdu; všechny stížnosti nevolníků, podané v této věci, byly zamítnuty. Nebylo toliko povoleno pást vrchnostenské ovce na pastvinách nevolníků.

Dosti značného úspěchu docílili svobodníci. Až dotud musel každý dědičný svobodný rychtář tohoto panství při prodeji rychty nebo při jejím předávání dědicům odevzdat do vrchnostenské pokladny 10% prodejní ceny. Tente poplatek se měl napříště platit jen při prodeji rychty cizím osobám. Svobodným rychtářům se dále dovovalo usazovat na svých pozemcích řemeslníky. Pokud však byli poddanými zábřežské vrchnosti, museli jí plnit všechny urbairální povinnosti. Každý ze svobodníků měl za povinnost živit vrchnosti po jednom volu, dále vozit šindele a vápno a platit ročně t.zv. Gild-Pferd-Zinse ve výši 10 moravských tolarů.

Řešení sporu zábřežských nevolníků s vrchností tedy ukazuje, že již na začátku 18. století omezovaly státní úřady v jednotlivých případech některé povinnosti nevolníků vůči feudálům. Dosti značnou úlohu při tom hrála i stará privilegia poddaných. Vrchnosti se však zcela přiznávalo právo libovolně zabírat rustikální půdu a vyžadovat roboty podle patentu z r. 1680.

Jiří S v o b o d a:

K POČTU BEZZEMKŮ NA ČESKÉM VENKOVĚ V DRUHÉ POLOVINĚ 18. STOLETÍ.

Přesný počet bezzemků na českém venkově v 2. polovině 18. století není dosud znám. V poslední době odhadoval Josef Kočí počet venkovské chudiny na polovinu veškerého venkovského obyvatelstva. Oldřich Janeček, opíraje se o výzkum situace na Náchodsku, Chlumecku a Smiřicku, se domnívá, že v českých zemích žilo před 1. polovinou 18. století 50 až 60% bezzemků.^{1/}

Tyto povšechné odhady bylo by třeba nahradit přesnějšími prověřenými údaji, protože zjištění skutečného počtu bezzemků v tomto období má velký význam pro studium podmínek vzniku a rozvoje manufakturní výroby, změn ve způsobu hospodaření vrchností na konci 18. století a při zkoumání úlohy feudálních vztahů na českém venkově v 2. polovině 18. století.

V následující tabulce je uveden počet bezzemků v r. 1789 ve 467 vesnicích, v nichž žilo více než 17 000 poddaných.^{2/}

Kraj:	Panství:	Počet vesnic:	Počet ro- din podd.	Z toho bez- zemci:	P.j. v % :
Hr. Králové	Hořiněves	26	1065	562	52,8
Hr. Králové	Opočno	81	2646	1501	56,7
Hr. Králové	Náchod	83	3404	2244	65,9
Hr. Králové	Svijany	74	2064	1072	51,9
Táborský	Tábor	13	255	148	58,0
Čáslavský	Chotěboř	10	261	147	56,3
Chrudimský	Litomyšl	90	4525	3130	69,2
Prácheňský	Strakonice	31	843	490	58,1
Berounský		59	2007	1198	59,7
Celkem		467	17070	10492	61,5

- 1/ Srov. Josef Kočí, Boje venkovského lidu v období temna, Praha 1953, str. 137.
Oldřich Janeček, Povstání nevolníků v českých zemích r. 1775, Praha 1954, str. 23
- 2/ Zpracováno podle urbaniálních smluv z r. 1789, jež jsou uloženy ve SÚA v Praze, /fond US/. Vesnice, u nichž není zaznamenán počet podruhů, nebylo možno pojmout do rozboru. Údaje pro panství litomyšlské se vztahují k r. 1778 a jsou zpracovány na základě Robotních rejstříků /SA v Litomyšli, patrimoniální registratura, fond Litomyšl, sign. B I 6 b, c, d, e,/. K pachtované půdě nebylo přihlíženo.

Všude ve zkoumaných oblastech tvořili tedy bezzemci více než polovinu venkovského obyvatelstva, někde jejich počet dokonce převyšoval dvě třetiny všech poddaných. Kromě úplných bezzemků žilo na českém venkově v druhé polovině 18. století mnoho rustikalistů, kterým výnos z vlastního zemědělského podnikání nestačil k obživě. V uvedených vesnicích /kromě panství litomyšlského/ 13,2% /682/ rustikalistů nedocilovalo na svých polích a lukách více než 20 zl. ročního hrubého výnosu a 15,1% /784/ získávalo ročně 21 až 40 zl. hrubého zisku. Na studovaném území žilo tedy více než 61% bezzemků, a však na námezdní práci, řemeslnou výrobu, pachtování půdy, domácí průmysl nebo obchod byly odkázány přibližně téměř tři čtvrtiny všeho venkovského lidu.

Je pravděpodobné, že situace na většině panství v Čechách se nebude podstatně lišit od těchto dílčích výsledků, z nichž zatím nelze dělat příliš dalekosáhlé generalisující závěry. Uvažíme-li však, že v Rusku ještě na konci 19. století bylo možno počítat k úplným bezzemkům nejvýše jen přibližně 27,3% venkovského obyvatelstva^{3/} a v Polsku v 18.stol. pravděpodobně asi jednu pětinu,^{4/} ukazuje se sociální skladba českého venkova koncem 18.století jako značně pokročilá s předpoklady pro velký rozmach kapitalistického podnikání v průmyslu i v zemědělství. Zároveň je patrné, že výrobní vztahy, založené na nefeudálním ekonomickém přinucení měly v celkové způsobu výroby v Čechách v druhé polovině 18. stol. značný podíl.

3/ Srov. C.I.Lenin, Vývoj kapitalismu v Rusku, Spisy III, Praha 1952, str. 136, 143

4/ Srov. J. Rutkowski, Studie z dziejów wsi polskiej w XVI-XVIIIw., r. 1956, str. 202.

František K u t n a r:

VLIV HAVLÍČKOVY NOVINÁŘSKÉ ČINNOSTI NA ČESKÝ VENKOV
V OBDOBÍ JEHO KUTNOHORSKÉHO POBYTU.^{1/}

Význam novinářské a politické osobnosti neměří se jen konkrétními politickými činy a novinářskými projevy, nýbrž také ohlaseť ať kladným nebo záporným, který její dílo nabylo v současné i budoucí společnosti. Drobný příspěvek k tomu, jaký ohlas vyvolala novinářská činnost Karla Havlíčka Borovského v době jeho kutnohorského pobytu na českém venkově, v tehdejší společnosti venkovských měst a vesnic, chce nejen odpovědět na obecnou otázku poměru jedince a kolektiva, ale přinese snad pomocný materiál k tomu, aby=chom mohli odpovědět na otázku, za kterou společenskou třídu, za které společenské vrstvy Havlíček hovořil a jaké byly to vlastně důvody, že byl vládní mocí tehdejšího absolutismu z českého veřejného života odstraněn a konfinován.

Abychom pochopili dosah Havlíčkova vlivu na českém venkově, jeho kvalitu a průbojnost, je si jen stručně třeba zpřítomnit, za jakých podmínek, za jaké situace hospodářské a politické se uskutečňoval.^{2/} Po krátkodobém hospodářském vzestupu r.1850 a v první polovině r. 1851 začínají se ode žní toho roku množit zjevy, které ohlašují blížíci se hospodářskou depresi a stagnaci. Žně byly špatné, a především to, co ovlivňovalo cenovou hladinu a vyvolávalo obavy hlavně v pohraničních průmyslových oblastech, byl rapidní vzestup měkké hniloby bramborů. Ceny brambor a obilí jdou nahoru, nářky na drahotu se množí. Také situace v průmyslové výrobě se nejevila nijak příznivou. Továrny se sice ještě nezavírají, odbyť textilních výrobků až na krajky je plynulý, ale sklady vyrobeného zboží rostou - neklamná známka, že

1/ Podstatná část článku byla proslovena jako diskusní příspěvek na konferenci o novinářském díle Karla Havlíčka Borovského, pořádané Svazem československých novinářů a Novinářským studijním ústavem na Roztěži u Kutné Hory ve dnech 2. a 3. listopadu 1956.

2/ Stručně načrtnutá hospodářská a politická situace je založena na množství dokladů v úředních a jiných zprávách okresních hejtmanů, policejních komisařů a j. ve fondech presidia místodržitelství a pražského policejního ředitelství, v Státním ústředním archivu v Praze, hlavně PM 1850-54, fasc. 8, 1/12 a PP 1851.

v dohledné době dojde ke ztížení a po případě zastavení odbytu a k výrobní krizi. Drobní řemeslníci a živnostníci jsou nespokojeni s růstem daní, především s pětiprocentní přírážkou k přímým daním, kterou stát vypsal, aby učinil zadost finančním závazkům, plynoucím z vyvazení. Hospodářskou nejistotu vyvolával pokles zahraničního kursu rakouských peněz. V důsledku toho projevila se v lidu opět živě stará nedůvěra k papírovým penězům, šířily se pověsti o státním bankrotu. Tím vším bylo také zneklidněno bývalé poddané robotnictvo. Nejen že nepříjemně neslo předpisované vyvazovací dávky, ale obávalo se, že dojde k obnovení roboty a ostatních poddanských povinností. Pověsti o tom se houževnatě udržovaly a v době nástupu reakce a sílení absolutismu jen nabývaly víry.

Jako nebylo v hospodářství bezpečného klidu, tak tomu nebylo ani v politickém životě národním. I tu se po určitém odmlčení, pochopitelném pádem revoluce, objevují od r. 1851 symptomy politického oživení, které podobně jako špatné hospodářské perspektivy vyvolávají u absolutistického režimu vážné starosti a obavy. Politický život měšťanstva začal opět zvedat hlavu v samotném pražském rayonu obležení a staného práva. Není to jen demonstrativní účast na pohřbu exkomunikovaného filozofa Augustina Smetany v lednu 1851, nebo demonstrativní nošení čapek Svornosti mezi studentstvem v srpnu 1851, ale je to především vzestup schůzek politisujícího českého měšťanstva a studentstva v různých pražských hostincích a kavárnách (jako byla na př. Mikovcova skupina v hostinci Pěkného), zesílení náboženské a politické činnosti evangelické skupiny Bedřicha Viléma Košuta v pražské helvetské obci nebo veřejná podpisová akce pražských řemeslníků proti zavádění němčiny do farních škol, motivovaná nejen národně, nýbrž i sociálně svým důrazným konstatováním, že "všude má boháč přednost". Ale je to i nově zjitřený život pražského dělnictva kartounek a železničních dílen, mezi nímž se policií pátrající po zahraničních rozsévačích "Arbeitersocialismu", podařilo zachytit kolující opis kapitolky z Engelsova díla Die Lage der arbeitenden Klasse in England. Prahu a venkov začíná r. 1851 zasahovat širší kulturně-politická akce vybudování Národního divadla - pořádání sbírek, společenských zábav, koncertů a akademií.

A k podobným schůzkám českého měšťanstva a rolnictva docházelo i ve venkovských městech a vsích. Nebylo to nic organisovaného, byla to prostá a nutná potřeba vypořádat se lidovému prostředí adekvátně se současnými

otázkami hospodářskými a politickými a byl v tom nesporně projev politické nespokojenosti s absolutistickým režimem, který tu byl kritisován, a bylo v tom nesporné, i když patrné ožívání tradic revolučního roku 1848 (zpěv revolučních písní, četba novin a brožur toho roku a p.). Takové schůzky českých řemeslníků, živnostníků inteligence a rolnictva známe z Kutné Hory, Pardubic, Poličky, Vamberka, Nové Páky, Dvora Králové, z Kralup, z Kačic na Rakovnicku, z celé řady podhorských obcí krkonošských, kde souvisejí se zesíleným lidovým kriticismem náboženským, a se starými residui lidového sociálního náboženského sektářství. Jsou to schůzky velku klidné, které jen někde, jako na př. v Slatiňanech na Pardubicku, vyúsťují ke srážkám obyvatelstva s německými vojáky, kteří obhajují politiku současné vlády. Množství těchto drobných jevů ve svém souhrnu ukazuje, že české venkovské město, městečko i vesnice ve svých jednotlivých složkách začíná opět žít intensivnějším životem sociálním a politickým. To vše jsou jistě výhodné podmínky, aby se tu ujímal burcující hlas kutnohorského Slovana a Kutnohorských epištol.

A byl tu ještě jeden činitel, zahraničně politický, který zesiloval toto napětí českého veřejného mínění a který současně zvyšoval ostražitost policejního aparátu absolutistického režimu. Boj mezi pokorokovými silami a reakcí v Evropě nebyl totiž ještě r. 1851 plně rozhodnut. Na obou stranách se netrpělivě očekával výsledek vnitropolitického zápasu ve Francii.

Ve Vídni - jak ukazuje Bachův oběžník zemským vládám z počátku prosince r. 1851 - byli sice přesvědčeni, že Napoleon zvítězí a že pak boj absolutistických vlád proti revolučním a pokrokovým silám půjde rychleji a úspěšněji kupředu, ale současně si byli vědomi toho, že politické krise ve Francii by mohly využít revoluční skupiny k novým pokusům útoku na dosavadní režim a proto přikazovali, aby dozor nad podezřelými osobnostmi a cizinci byl zesílen a jakýkoliv pokus rozvratu byl "hned v zárodku udušen co nejrozhodnějším použitím síly". (".. gleich im Keime mit der entschiedensten Kraftanwendung zu ersticken").

A do této situace zhoršujících se hospodářských poměrů, oživujícího politického zájmu a činnosti české městské a vesnické společnosti, do rostoucích starostí, obav a ostražitosti správních, policejních a vojenských orgánů vpadá útočně kritisující činnost Havlíčkova, napadající jak politický, tak církevní absolutismus.

Svědectví o ohlasu Havlíčkovy činnosti na venkově máme několikero druhů. Jsou to jednak zprávy politických a policejních úředníků, je to dále fakt rozšíření Kutnohorských epištol, je to seznam politicky nespolehlivých a kompromitovaných osob a jsou to konečně projevy lidu samého. Dotkneme se rozbo-rem každé této svědecké kategorie.

V létě r. 1851, v červenci a srpnu, podnikl pražský policejní ředitel Leopold Sacher-Masoch inspekční cestu po Čechách.^{3/} Zajímala ho především politická a hospodářská situace a podvrtná činnost podezřelých jedinců a skupin. Nejživější projevy ultračechismu, jak dobovou terminologií nazýval politické snažení českého měšťanstva, našel na českém severovýchodě, na Náchodsku, Novoměstsku, Kostelecku, Rychnovsku, Královédvorsku a Novopacku, kde má Havlíček podle zjištění policejního ředitele své nejvěrnější stoupen- ce a kde velmi nepříznivě ovlivňuje i chování zemědělského lidu. Co ve sledování Havlíčkova vlivu policejního ředitele nejvíce překvapilo, byla sku- tečnost, že v novoměstské Besedě mají dokonce jeho obraz vedle portréta je- ho veličenství a že mladší duchovenstvo, učitelstvo a lékaři přijímají zása- dy jeho Slovana. Stejně plodnou půdu pro Havlíčkovu politickou a náboženskou agitaci nacházel Sacher-Masoch ve středním Polabí, hlavně v protestantském obyvatelstvu bývalých panství poděbradského, chlumeckého, dymokurského a ko- línského. Obyvatelstvo těchto oblastí je známo odedávna jako renitentní a v poslední době upozornilo na sebe opět brutálními výstupy proti nakvartýro- vanému vojsku a rušením vrchnostenské držby ve Wolfsbergu. "Veterán evrop- ských policejních ředitelů", jak se Sacher-Masoch s určitou hrdou samolibostí zval, označuje tato místa Čech vedle průmyslového německého a českého severu s továrními proletariátem a dobře pražským policejním ředitelem rozpoznanou protivou kapitálu a práce za nejcitlivější místa vnitřního politického napě- tí. Revoluční podzemí - tak uzavírá svou zprávu - pracuje nyní v skrytu, je však v příhodném okamžiku připraveno měřit se v otevřeném poli na ulicích.

Obecný přehled Sacher-Masochův doplňují konkrétními údaji o politických stoupencích Havlíčkových na českém severovýchodě hlášení pohraničního poli- cejního komisaře Mařika, exponovaného v Náchodě se zvláštním posláním sledo- vat politickou situaci v severočeském pohraničí a sousedním Prusku.^{4/} Ten několikrát označuje za stoupence Havlíčkovy protihierarchické politiky a za

3/ SÚA Praha, PM 1850-54, f. 8, 2/2, č.7205.

4/ SÚA Praha, PM 1850-54, fasc. 3, 2/2, č.8279,9580, 10540 a j.

příznivce jeho návrhu zrušit celibát náchodské, novoměstské, kostelecké, dobrušské a j. kaplany (Macha, Jošta, Ehla, Roštlapila), kteří také zasílají Havlíčkovi příspěvky do Slovana. Uvádí je ve spojení s odpadlíkem Kordinou, novopackým kaplanem a jeho Havlíčkovskou skupinou, která je ve styku se stejně smýšlejícími stoupenci v Hořicích a Dvoře Králové. Zde totiž působil jiný apostata od katolicismu Dr. Jan Novotný, Havlíčkův dopisovatel, který pro články v Národních novinách, namířené proti hierarchii a její moci, byl se svého kněžského úřadu suspendován. Horlivým stoupencem Havlíčkovým je také skalický učitel Kolísko, jehož přičiněním byl Havlíček v náchodském okrese zvolen za říšského poslance. Do okruhu Havlíčkových přátel zařazuje Mařík i náchodského děkana J. Regnera (známého pátera Havlovického z Jiráskovy kroniky U nás) a novoměstského děkana Rojka. Jmenuje také stoupence Havlíčkovy v Jilemnicích. Vedle kněží a učitelů jsou ti, kteří jsou označováni za Havlíčkovce a kteří se také častěji scházejí v hostincích nebo v soukromí, měšťtí zámožní i nezámžní řemeslníci, živnostníci, sedláci, venkovští mlynáři, představení obcí, členové městských rad, lékaři a poštmistři. Tedy hospodářsky, společensky a kulturně vedoucí vrstvy venkovských českých měst a vesnic.

Stejný takřka pohled nám poskytne materiál o rozšíření Kutnohorských epištol a seznam politicky kompromitovaných osob.^{5/}

Z historie Kutnohorských epištol je známo, že první jejich vydání z počátku července r. 1851. v počtu 4.000 exemplářů bylo předplatiteli rozebráno, ještě než byl dokončen jejich tisk. Ty byly také rozebrány kolínskou poštou 7. července. Poněvadž počet nových předplatitelů mezitím vzrostl na 1.500, dal Havlíček vytisknout vydání druhé v počtu 3.000 exemplářů. Tento druhý náklad byl však po vydání zákazu prodeje a nařízení zabavení Kutnohorských epištol 17. července plně konfiskován. Bezprostředně na to rozvinula se rozsáhlá policejní akce zabavování rozeslaných exemplářů u jejich kolportérů a majitelů. Ta nám právě pomůže zjistit ohlas Havlíčkovy činnosti na venkově. Když sledujeme, kam byly Kutnohorské epištoly zasílány, kdo je rozšiřoval a měl v majetku, zjistíme toto. Největší část policií zjištěných zásilek šlo na český severovýchod. Tam jejich rozšiřovateli, držiteli a čtenáři byli na Jilemnicku a Vysocku, Sobotecku, Jičínku, Novopacku, Hořicku, Královédvorskou,

5/ SÚA Praha, materiál o Kutnohorských epištolách PM 1854-59, f. 8, 4/54; PGT 1849-52, H/7; PG 1850-54, F. 8, 4/15; PP 1850, H-a/14; PP 1851, H-a/14 a j.; seznamy kompromitovaných osob PM 1854-59, f. 8, l 15/12.

Hradecku, Pardubicku, Náchodsku, Rychnovsku, Vamberecku a Vysokomýtsku - tedy v oblasti zabírající široký pruh českého Podkrkonoší od Sobotky, Jilemnice a Jičína na západě k Náchodu, Žamberku, Pardubicím a Vysokému Mýtu na východě. Druhá oblast rozšíření byla středočeská. Vedle Prahy bylo to z venkovských oblastí Poděbradsko a Kolínsko, Slánsko s Roudnickem a Mělnickem, Zbraslavsko, Berounsko a Rakovnicko. Z ostatních krajů bylo v jihozápadních Čechách postiženo toliko Klatovsko a Písecko. Podle sociální příslušnosti byli odběrateli, rozšiřovateli a čtenáři převahou venkovští nebo městští řemeslníci a obchodníci, učitelé, studenti, kaplani, lékaři, městští úředníci, sedláci a mlynáři a jen vyjimečně a ojediněle přichází továrník /novopacký Záhorský/, kancelářský sluha /sobotecký Vlach/, tkadlec /Kabrt z Řešetové Lhoty na Novoměstsku/ a topič /zbraslavského spisovatele Zdeněk/. Jaký byl neobyčejně živý zájem o tuto kritiku církevního absolutismu, svědčí výpověď soboteckého městského písaře Rud. Riegla. Když vyšlo oznámení Kutnohorských epištol ve Slovanu, objednal na požádání známých 20 exemplářů, obratem však žádal dalších 100 kusů na přímé výzvy sousedů a byl by, jak říká, obratem odbyl jich 500, poněvadž se lidé o ně drali.

Stejný topografický a sociální obraz Havlíčkových stoupenců nám podává úřední soupis osob politicky kompromitovaných účastí na revolučním dění r. 1848-49, protivládním a radikálním smýšlením. U značné jejich části jako známka kompromitovanosti a charakter protivládní politické radikálnosti je uváděno, že je to "stoupenec, ctitel Havlíčkův", nebo rozšiřovatel Kutnohorských epištol a pod. Asi ze sta takto označených, politicky nespolehlivých jedinců je třetina sedláků, polovina obchodníků, řemeslníků a mlynářů a zbytek, asi sedmina, venkovské inteligence (učitelů, kněží, lékařů a úředníků). K vyjmenovaným už oblastem v severovýchodních Čechách přistupuje ještě Mladoboleslavsko a Starobenátecko a v jihovýchodních Čechách Přešticko a Vodňansko.

Ze všech tří druhů dokumentů je patrné, že největší ohlas Havlíčkovy kutnohorské činnosti byl v těch krajích, kde revoluční hnutí r. 1848 bylo na českém venkově nejživější a že byl mezi těmi společenskými třídami a skupinami venkovského obyvatelstva, jež se ho činně účastnily a byly s vnitřním politickým a kulturním vývojem k absolutismu a církevní reakci nespokojeny. Program Slovana a Kutnohorských epištol byl jejich programem. Shodovaly se

s jejich programem hospodářským po podpoře zemědělské řemeslné výroby a po pozvolném přechodu k podnikatelské svobodě a svobodnému obchodu, shodovaly se s ním v požadavku politického konstitucionalismu a široké samosprávy obcí, přijímaly jeho kritiku absolutismu a peněžní aristokracie a souhlasily s Havlíčkovým programem základní reformy katolické církve ve smyslu odstranění hierarchické moci, uvolnění kněžského života zrušením celibátu a souhlasily i s jeho požadavkem hmotného zabezpečení šrobného kněžstva a učitelstva. Havlíčkův program politického a ekonomického liberalismu plně tedy vyjadřoval i jejich stanovisko. Uvedená fakta by bylo možno ještě doplnit jinými skutečnostmi, především přímým osobním a korespondenčním stykem Havlíčkovým s těmito venkovskými vrstvami. Havlíček se za svého kutnohorského pobytu stýkal se sedláky a mlynáři v Hronově, Nových Dvorech a Libenicích, pobýval u královédvorského obchodníka střížním zbožím Zelinky, který byl hlavou královédvorských politických nespokojenců, účastnil se společenských slavností, pořádaných kutnohorskými soudními úředníky a pod. Sám chtěl buď srachtovat statek nebo založit s bratrem olejnů. Poměr venkovského lidu k Havlíčkovi názorně ilustruje i adresa důvěry a díků, která byla připravována r. 1851 z iniciativy venkovských jeho stoupenců ve Studnici u Nového Města nad Metují a u jejíhož zrodu šel mlynář Fiedler, učitel Frič a student Jirka.

Jak se ohlas Havlíčkova působení projevil ve vlastních zápisech lidových, uvedl bych tři současné doklady. Josef Škoda, mlynář ve Vel. Meziříčí na Moravě, si ve svých Pamětech na události r. 1848 podal stručně fakta ze života Havlíčkova, pořídil si opisy některých jeho článků a především znamenal, jak objednal dvě zásilky Kutnohorských epištol, jež byly brzo rozebrány, takže ztěžil uhájil pro sebe jeden exemplář a jak pak měl proto vyšetřování.^{6/} Zápisky paseckého učitele Venceslava Metelky, které jak známo, byly materiálovým podkladem Raisovi v jeho Zapadlích vlastencích, svědčí o úctě a nebývalém vysokém hodnocení Havlíčka.^{7/} Nemáme sice dnes Metelkovy zápisy z revolučních let, ale to, co si Metelka zapsal o Havlíčkovi ke konci let padesátých a na počátku let šedesátých, svědčí o stále živém povědomí jeho politické činnosti a jeho prozíravého vidění. Bylo to za situace, kdy

6/ Paměti starých písmáků moravských, Příloha Selského archivu, I, 141 a. n.

7/ Rukopis Metelkových Pamětí z let padesátých je v městském museu ve Vysokém nad Jizerou, str. 17 a 22.

byla říjnovým diplomem po pádu Bachova režimu obnovena ústavnost. Slovo "konstituce" se zase stává zápalným heslem mezi lidem. A tu se logicky Metelkovi vynořuje vzpomínka na Havlíčka a jeho boj za konstituce. "Juž několik let tomu" píše, "co Havlíček zemřel a jen slovo Havlíček strašilo zpátečníky, tak že hovždy censura štrejchla. Došel čas, vypršela lhůta a opět se mluví, píše, co řekl Havlíček a jak se jeho slova splňují... svoboda tisku není víc utlačena a předci něco u veřejnost podati se může, co lid žádá neb národ nemá jen povinnosti, ale má i také práva..." A nakonec si Metelka připsal zhodnocení novinářského slohu Havlíčkova. "Ano - říká - Havlíček psal ostře a mocně, jeho sloh byl někdy bleskem, někdy kopřivou, kdo však chce o něm psát, musí vybrat péro jemné a tenké". 8/

A konečně je tu hlas venkovského studenta, který se z Prahy obrací ke svým doma a vybízí je k propagaci Havlíčkovské politiky a literatury.^{9/} Syn soběslavského soukeníka Antonín Preininger píše 6. července 1851 v dopisu stejně radikálně smýšlejícímu otci o protikněžské náladě mezi pražským studentstvem, žádá ho, aby poučoval prostý lid, vyháněl mu z hlavy hloupé náboženské předsudky a rozněcoval lidové mysli proti kleru. Poučuje také o metodě drobné politické práci mezi lidem: "Co dnes člověk činí" - zdůrazňuje - "musí dělat chytře a ve skrytu, neboť dnešní doby nejsou ještě pro veřejnost. Nyní musí být lid jen pomalu a postupně zpracováván a připravován pro onu velkou epochu, která nás nemine". Žádá otce, aby v Soběslavi rozšiřoval současný český tisk, aby zakoupil s ostatními měšťany Kutnohorské epistolky a rozdával je zdarma mezi třídou chudých - tak to totiž dělají studenti v Praze - a aby rozšiřoval především Slovana, neboť "noviny jsou naší školou". "Proto nezapomente na našeho věrného Slovana z Kutné hory", uzavírá se zánčením. "On to je, který nás probouzí z našeho spánku, z naší bezmoci. Proto hleďte si ho, chopme se ho a každý rozšiřuj ve svém okruhu jeho nádheru a slávu. Kde on je, tam je světlo, kde je zatracen, tam vládne temnota. ...Rozšiřujte toto světlo na všech místech a ve všech dobách, nedejte se odstrašit žádnými hrozbami, žádnými protivenstvími, ba i násilím...".

8/ Je to sice parafráze Nerudova výroku o Havlíčkovi z *Obrazů života* r.1860 - za upozornění děkuji dr. Thenovi - ale citát Nerudův, který si pohotový Metelka zaznamenal, vyjadřoval plně osobní poměr Metelkův k Havlíčkovi.

9/ SÚA Praha, PG 1850-54, f- 10/16/11.

Tak nějak obdobně byly vzněcovány myslí těch, kteří čtli sugestivně a srozumitelně psané články Havlíčkovy z jeho politické kazatelny kutnohorské. Tuto kolektivně působivou stránku Havlíčkova slova si uvědomovala rozhodující vládní místa v Čechách, jak místodržitel Mecséry, který neopomenul v tom směru několikrát zdůraznit novinářsko-politický talent Havlíčkův, tak policejní ředitel Sacher-Masoch a zemský vojenský velitel, komandující generál Khevenhüller a později Kleinberg. A byli to představitelé armády a policie, kteří od poloviny roku 1849 navrhovali co nejostřejší postup proti Havlíčkovi. Ukázal na to před lety na základě vídeňského archivního materiálu Karel Kazbunda v článku Rakouská vláda a konfinování Karla Havlíčka (ČČH XXX, 1924). Sacher-Masoch už 18. srpna 1849 pro politickou nebezpečnost Havlíčkovu radí ke konfinování Havlíčka v Linci nebo ve Štýrském Hradci. Když pak po nuceném odchodu Havlíčkově z Prahy na venek jeho nebezpečná působivost na lid stoupala, když Slovan, Kutnohorské epištoly a proces před kutnohorskou porotou, sledovaný přímo účastí venkovských vrstev rolnických a řemeslnických z blízkého i vzdáleného okolí, přímo názorně ukázal vliv Havlíčkův a radikalizaci venkova, dosavadní rady pražského vojenského komanda a policejního ředitelství se proměnily v důrazné návrhy Havlíčka ze středu tohoto lidu odstranit. Nota vojenského komanda ze 4. prosince 1850 charakterizuje Havlíčka jako lidového apoštola (Volksapostel) a nejvášnivějšího nepřitele rakouského státního zřízení. Sacher-Masoch 2. března 1851 nazývá jeho články ve Slovanu (Proč jsem občanem) nejzhořbavějším výtvozem žurnalistiky, který je schopen plně podrýt základy současného společenského řádu a později zdůrazňuje opět a opět, že je přímo povinností vlády zneškodnit takového nebezpečného politika a novináře. A když se mu dostala zpráva, že bývalí poddaní na panství doksanském nechtějí platit vyvazovací dávky a že otevřeně prohlašují, že je zaplatí druhá revoluce, kterou očekávají, obviňuje z této renitence a revolučních nadějí rolníků Havlíčka. Tyto projevy a skutečnosti jsou podle něho produktem zásad, jež hlásá Havlíček, a proto nemůže dále existovat list, který pobuřuje a revolucionuje venkovský lid. Demonstrativní účast sedláků a jiných venkovských stoupců Havlíčkových (2.000 lidí) na kutnohorském procesu, jejich hlučná oslava Havlíčkova vítězství po kutnohorských hostincích pak poskytly generálnímu vojenskému komandu a policejnímu ředitelství další materiál proti Havlíčkovi. Pobočník komandujícího krajského generála specifikuje psaní Havlíčkovo v této době přímo jako revoluční a policejní ředitel kutnohorské vítězství jako tri-

umf politiky Havlíčkovy a výsměch vládě. Pod tlakem těchto skutečností a za vlivu těchto vojenských a policejních zpráv dochází pak ve Vídni v prosinci r. 1851 k definitivnímu rozhodnutí, které ve své motivaci nese zřejmě stopy českých policejních a vojenských informací a říká přímo, proč byl či musel být Havlíček z veřejného života odstraněn. Poněvadž, jak vykládá Bachův příkaz internace z 11. prosince 1851, "jeho vliv jmenovitě na nižší lidové třídy a venkovský lid přes zánik jeho časopisu je stále ještě mocný a daleko rozšířený".^{10/} Novinář, který pro vládu tak nebezpečně vzdouval vlnu politické aktivity na českém venkově a který rozdmýchoval nedávno utišené veřejné mínění a radikalisoval je, musel být z tohoto prostředí na trvalo odstraněn.

10/ Citované projevy českých i vídeňských úředních míst o Havlíčkovi v aktech SÚA Praha, PG 1850-54, f.8, 4/15; PTG 1849-52, H/7; PP 1850 a 1851, H-a/14.

Karel Novotný:

POJEDNÁNÍ O SOCIALISMU S POČÁTKU PADESÁTÝCH LET
19. STOLETÍ.

V rukopisném oddělení knihovny Národního musea je pod signaturou I D 16 uložen nevelký spisek o deseti listech, nazvaný "Pohled na naši literaturu socialistickou". Jeho autorem je málo známý moravský publicista Karel Šmídek (1818-1878). Tento hustopečský kaplan a později katecheta na gymnasiích v Jihlavě, ve Znojmě a v Brně se činně účastnil národního života již za svých brněnských studií, nepochybně pod vlivem F.M. Klácela a A.V. Šembery.^{1/} Ve čtyřicátých letech se Šmídkovo jméno často objevuje v Květech, odkud ho známe jako horlivého spisovatele o pokrocích ve výstavbě železnic na Moravě.

1/ O K. Šmídkovi srv. M. Hýsek, Literární Morava v letech 1849-1885, Praha 1911, str. 80-83; OSN sv. XXIV, Praha 1906, str. 684; OSNND sv. VI-2, Praha 1943, str. 803, kde uvedena i další literatura. - Pod shodným názvem "Zpomínka z mladého věku" Šmídek časopisecky otiskl dvě zajímavé vzpomínky na svou činnost ve 40. letech - srv. Beseda II, Brno 1875, č. 13, 14, 15, 17, 18, 19 a Koleda II, Olomouc 1877, str. 303-305

Když roncem r. 1848 začaly vycházet Moravské noviny pod Klácelovou redakcí, nacházíme mezi jejich spolupracovníky i K. Šmídku. Kromě různých drobnějších článků tam otiskoval v ročníku 1849 a 1850 rozsáhlou stať o vývoji a úloze rodinného života v lidské společnosti,^{2/} psanou ve formě dopisů, adresovaných anonymnímu autoru "politických listů o komunismu a socialismu" F.M.Klácelovi. Jak upozorňuje sám Šmídek, byly myšleny jako doplněk Klácelových "Listů přítele k přítelkyni o původu socialismu a komunismu". Zabývá se v nich především ženskou otázkou a postavením ženy v rodině, ale všimá si i jednotlivých směrů utopického socialismu a poměrů proletariátu. Některé jeho názory jsou na katolického kněze značně pokrokové; překvapuje zejména Šmídkova dobrá informovanost o jednotlivých tehdejších socialistických proudech, takže se často zdá, že jeho výklady o nich jsou propracovanější než výklady Klácelovy.^{3/}

Hustě popsaný sešitek kvartového formátu, uložený v Národním museu, je rukopisem Šmídkova článku, jenž byl nejspíše určen pro Moravské noviny. Mluví pro to jednak Šmídkova spolupráce s těmito novinami, jednak poznámka, upozorňující čtenáře na cyklus jeho článku o vývoji rodinného života, který tam otiskoval.^{4/} V tomto rukopisném konceptu Šmídek obšírně referuje o Klácelových "Listech přítele k přítelkyni"^{5/} z r. 1849 a o spiscích J.B.Malého "Thiers o majetnosti"^{6/} a F.L.Riegra "O statcích a pracích nehmotných",^{7/} jež vyšly r. 1850. Článek tedy mohl vzniknout ještě téhož roku nebo brzy poté, ale nebyl pravděpodobně otištěn.^{8/} Zajímavé jsou především jeho úvodní a závěrečné partie, kde Šmídek vyslovuje své názory na soudobý společenský

2/ K.Šmídek, Úloha a rozvin života rodinného ve společnosti, Moravské noviny roč. 1849, 1850.

3/ Srv. R. Illový, Moravský utopista sociální, Právo lidu XLI, 1932, č. 31, 5. února, str. 3.

4/ Rkp. I. D 16, fol. 6.

5/ [F.M.Klácel], Listy přítele k přítelkyni o původu socialismu a komunismu otištěné z Moravských Novin, Brno 1849.

6/ J.B. Malý, Thiers o majetnosti, Praha 1850.

7/ F.L. Rieger, O statcích a pracích nehmotných a jich významu i postavení v národním hospodářství, Praha 1850.

8/ V Moravských novinách roč. 1850 není tento Šmídkův článek otištěn; další ročníky Moravských novin nejsou v pražských knihovnách dostupné. Neuvádí ani podrobná bibliografie J.Tumpach-A.Podlaha, Bibliografie české katolické literatury náboženské od roku 1828 až do konce roku 1913, sv. I-V, Praha 1912 - 1923.

vývoj a socialismus.

Důvod, proč se zabýval těmito the-maty, zřejmě vystihují tyto jeho věty: "... úplně se neshodujeme se smýšlením oněch nemoudrých bázlivcův, jenž [sic!] každékoliv, byť i mírné a vážné mluvení o socialismu a komunismu považují za nebezpečné, za zločin sociální. Tím právě, tímto pološerým tajemnůst-kářstvím, nabývají svůdné a překotné myšlenky v myslech nevzdělancův nejmohút-nějšího kouzla." ^{9/} Proto vítá uvedené spisy jako první vlašťovky naší "lite-ratury socialistické", jak nazývá práce, zabývající se společenskými problé-my, a vidí v nich počátek nové vědy, jež chce přebudovat lidskou společnost v souhlase s rozumem a přírodou. Šmídek zřejmě bedlivě sledoval soudobé re-voluční dění, v němž zejména na Západě měl tak významnou úlohu proletariát; proto nescouhlasí s názorem, že soudobé zápasy jsou politickými boji o re-publikánské či monarchistické vládní formy, a odmítá je jako povrchní. Zdů-ražňuje sociální kořeny těchto bojů - smahu o přeměnu a zdokonalení spole-čenských poměrů. "Boje nynějšíka jsou ve svém jádru a ve svém posledním smě-ru boje sociální." ^{10/} Smysl dějinného vývoje vidí v myšlence osobní svobody jednotlivce. Sleduje její vývoj od antiky až po Velkou francouzskou buržoas-ní revoluci, kdy na podium dějin po prvé vstoupil "čtvrtý stav" - proletá-riát. Třídní antagonismus nové buržoasní společnosti: "Všechny nynější bo-je ve svém posledním směru zabíhají v boje mezi těmato oběma třídama [sic]" ^{11/} - tak Šmídek charakterizuje třídní rozpory za kapitalismu.

Francouzská buržoasní revoluce ve svých heslech proklamovala politic-kou svobodu, ale osvobození člověka neuskutečnila. Nově zrozený buržoasní řád v sobě skrýval zárodky nových společenských výbuchů, neboť jeho svoboda nebyla svobodou pro všechny: "Občanská svoboda nevyčerpala všechny touhy lidstva; z ní zdáli se kořistiti jen boháči; i nastala tudíž historickou nutností nová snaha, již bychom nejtrefněji pojmenovali snahou po svobodě materialní ...". ^{12/} Každému má být proto dána možnost a prostředky k živo-tu. Heslem doby se stalo "právo ku práci", jež prý bylo dáno všem, ale vůči dělníkům stojí při jeho uplatňování nejkřutější nepřítel - kapitál. Upozor-

9/ Rkp. I D 16, fol. 4.

10/ Tamtéž, fol 1.

11/ Tamtéž, fol. 3.

12/ Tamtéž.

ňuje na dva jevy, jež s sebou nese kapitalistická výroba - na jedné straně akumulaci kapitálu, na druhé straně zbídačování proletariátu. Podobně jako jiní tehdejší publicisté, povšiml si i Šmídek kapitalistické konkurence a jejích hrozivých důsledků pro dělnickou třídu. Mohl velmi dobře pozorovat i ve svém okolí, jak kapitalisté snižují dělníkům beztak již hladové mzdy, poukazující na to, že musí konkurovat. Právě v konkurenci Šmídek vidí všechny zárodky našich společenských strastí" a "hojné símě všech anarchistických překotův nynější a budoucí doby".^{13/}

Zajímavé jsou jeho postřehy o dějinné úloze proletariátu, v němž spatřuje nositele převratných myšlenek socialismu: "Procitlý proletariát stal se v naší historii hmotnou silou, níž ve skutek uvádějí se myšlenky. Idey potřebují ke svému vtělení silného ramene; proletariát jest tímto silným ramenem."^{14/} Přímou nabídkou, abychom srovnali tyto Šmídkovy myšlenky se slavnou Marxovou thésí, že "theorie se stává materiální silou, jakmile se zmocní mas".^{15/} Dělnická třída je podle Šmídka jedinou společenskou silou, jež má zájem na úplném zničení kapitalistické společnosti: "Proletariát jedině v úplném překotu nynější společnosti vidí zoru krásnější a blaženější pro sebe budoucnosti...".^{16/} Podotýká, že teprve zlepšením hmotného postavení dělnictva budou odstraněny poslední příčiny revolučních výbuchů.

I Šmídek používá proti tehdejším soustavám utopického socialismu a komunismu běžného buržoasního argumentu, že "ve svém posledním směru ruší a zabíjí osobní samostatnost, činíce z člověka více méně holou, bezvolnou masinu".^{17/} Nová společnost ve Šmídkově pojetí má být nastolena pomocí lásky, jež má smířit bojující třídy. Patrně pod vlivem Herderových idejí přisuzuje rozhodující roli při vybudování nové lepší společnosti Slovanům. V duchu tehdejších názorů na slovanský dávnověk poukazuje na demokratické tradice v jejich výboji, jež je přímo předurčují k tomuto historickému úkolu: "... my Slované nejdůkladněji k tomu přispějeme, aby na cestě míru a pokoje rozvínil se ve člověčenstvu blaženější stav společenský a zmírnily se přečetné svízely lidské."^{18/} V ruské rolnické občině vidí jeden z důkazů pro tuto no-

13/ Tamtéž, fol. 3°.

14/ Tamtéž, fol. 4°.

15/ K.Marx, Úvod ke kritice Hegelovy filosofie práva, K.Marx-B.Engels, Spisy sv. I, Praha 1956, str. 408.

16/ Rkp. I. D 16, fol. 4°.

17/ Tamtéž.

18. Tamtéž, fol. 1°.

vou dějinnou úlohu Slovanstva: "Společenské soustavy, které se nejvíce na Západu rozvinuly, nemají nikde v samém životě národním pevného základu, pročež jsou také... nepůvodné, mlhavé, více svůdné než blaživé. U nás Slovanův tkví naděje blaženějšího stavu společenského v samé naší nezkalené původnosti."^{19/}

Takové názory nebyly tehdy ojedinělé; také levý hegelian Augustin Smetana soudil v r. 1848, že to budou právě Slované, kdož uskuteční socialismus^{20/} a podobnou myšlenkou zakončil r. 1850 svůj spis o sociální otázce i Karel Sladkovský.^{21/} U Šmídka a ostatních nacházíme v zárodečné podobě tytéž myšlenky o dějinné úloze Slovanstva při uskutečnění socialismu, jež později formulovala ruská revoluční inteligence šedesátých a sedmdesátých let. Ve Šmídkově rukopisném článku je několik velmi zajímavých postřehů o třídním boji v kapitalistické společnosti a o postavení proletariátu, jež dokazují, že jejich autor společenské problémy nastupujícího kapitalismu nejenom vnímavě pozoroval, nýbrž i osobitě promýšlel.

19/ Tamtéž, fol. 10'.

20/ [A Smetana], Die Bedeutung des gegenwärtigen Zeitalters, Prag 1848, str. 49.

21/ Sladkovského spis "Über den Urgrund alles Übels in der menschlichen Gesellschaft" z r. 1850 otiskl J. Matoušek, Karel Sladkovský a český radikalismus za revoluce a reakce, Praha 1929, str. 109 - 135; srv. zejména str. 134-135.

Vlasta V e s e c k á:

Z DENÍKU PŘÍBRAMSKÉHO HORNÍKA ZE SEDMDESÁTÝCH LET 19.STOLETÍ.

Zajímavým dokumentem pro sociální postavení horníků na Příbramsku v první polovině sedmdesátých let minulého století jsou zápisky Václava Hyspeckého, horníka z Příbramě, z let 1870, 1873, 1874 a 1875.^{1/} Václav Hyspecký si v nich velmi pečlivě zaznamenával mzdu a vydání, svou každodenní činnost mimo důl na př. četbu, mimořádné výděly a pod. Ze zápisů není

1/ Zápisníky byly v soukromém majetku a teprve nedávno byly odevzdány archivu Ústavu dějin KSČ.

možno, bohužel, zjistit pracovní podmínky a organizaci práce na dolech. Údaje, které Václav Hyspecký ve svých denících zaznamenával, jsou však cenným přínosem pro poznání způsobu jeho života a myšlení.

Životní úroveň rodiny V. Hyspeckého byla v letech 1870-1874 poměrně dobrá, porovnáme-li ji na příklad se životní úrovní textilních dělníků nebo horníků ze severních Čech, jak ji známe z práce A. Bráfa: Studien über nordböhmische Arbeiterverhältnisse /Praha 1881/, nebo z líčení L. Zápotockého: "Ze starých vzpomínek" a i ze vzpomínek některých dalších současníků. Mzda Václava Hyspeckého byla na př. v roce 1874 takováto:

leden	17 zl. 39 kr.	červenec	28 zl. 28 kr.
únor	24 " 60 "	srpen	24 " 74 "
březen	29 " 68 "	září	25 " 50 "
duben	neuvádí ^{2/}	říjen	25 " 57 "
květen	18 zl.	listopad	22 " 2 "
červen	27 " 13 kr.	prosinec	26 " 24 "

Hyspecký měl vlastní malé hospodářství s drůbeží i prasaty, což jistě přispělo k dobré výživě jeho rodiny.^{3/} Podle záznamu o zakoupeném šatstvu a obuvi se zdá, že se Hyspecký i jeho žena a děti^{4/} rovněž slušně šatili. Tak na př. v roce 1874 koupil si Hyspecký nový zimní plášť, dva páry bot, rukavice podšité beránkem, pracovní šaty, prádlo a jiné. Jeho žena si koupila kromě běžných součástí oděvu i lakové střevičky, rukavičky, rukávník a pod. Hyspecký rovněž půjčoval svým známým i menší peněžní částky na úrok a v roce 1870 dokonce uložil najednou 100 zl. do spořitelny.^{5/} V roce 1875 se však mzda a tím i životní úroveň rodiny V. Hyspeckého značně zhoršila. Mzdu neměl vyšší než 20 zl. měsíčně, naopak většinou se pohybovala níže než nejnižší plat z roku 1874. Byl to zřejmě důsledek prohlubující se hospodářské krise, která zasáhla v sedmdesátých letech i hospodářství našich zemí.

2/ Z údajů z deníku vyplývá, že Hyspecký nebyl v této době nemocen, ani jinak z práce vyřazen, že patrně jen opomněl mzdu zaznamenat.

3/ Zejména v severočeských uhelných revírech neměli horníci tuto možnost, takže jejich výživa byla značně horší než výživa dělníků v ostatních báňských oblastech.

4/ Hyspecký měl dvě, později tři děti.

5/ O původu těchto peněz není v zápisníku zmínka, je však velmi nepravděpodobné, že by byly ušetřeny z běžných příjmů.

Životní úroveň Hyspeckého a jeho rodiny byla nepochybně vyšší než úroveň většiny ze 4.859 horníků a jiných dělníků, zaměstnaných v roce 1873 na příbramských dolech a v závodech s nimi spojených.^{6/} Hyspecký se uchýlil k podplácení důlních /což byl zjev v této době mezi horníky velmi rozšířený/, aby se dostal k lepšímu dílu a k práci ve skupině, jejíž členové dávali záruku dobrého výdělku. V roce 1874, v době, kdy si Hyspecký vydělával i 29. zl. měsíčně, čteme v časopise "Dělnické noviny" stížnost na zlé poměry na příbramských dolech a na to, že si tam horník vydělá 15, nejvýše 20 zl, měsíčně.^{7/}

V. Hyspecký byl sečtělý horník se značným rozhledem a byl také velmi podnikavý. Přivydělával si i příležitostným vyřizováním písemností svých ngramotných sousedů a půjčováním knih, které kupoval, dával vázat a jichž byl sám horlivým čtenářem. Tak čteme na př. v zápisníku poznámku z května r. 1874: "Dostal jsem od knížek půjčování 1 z. 1 kr.". Ze záznamů se dovídáme i názvy knih: Monte Christo, O papežově neomylnosti, Čechy v létech 1414-1424, Čeští vystěhovalci, Jungmanovy spisy a j. Kromě toho si Hyspecký přivydělával i příležitostnou fysickou práci u příbramských měšťanů a tím, že pomáhal své matce, drobné hokynářce, při jejím obchůdku na trhu. Od roku 1874 psal příspěvky do "Dělnických novin".^{8/} První článek který můžeme s největší pravděpodobností označit jako článek Hyspeckého a jeho přítele Aglera, je uveřejněn ve čtvrtém čísle "Dělnických novin" z roku 1874. Autoři se v něm ohražují proti dopisovateli "Dělnických novin" a dokazují mu, že není s poměry v Příbrami dobře obeznámen, neboť vyčítá příbramským horníkům jejich pasivitu a vybízí je k založení podpůrného spolku, zatím co tento spolek v Příbrami již šest měsíců existoval.^{9/} Ze zápisníku je zřejmé, že Hyspecký do "Dělnických novin" dopisoval i v dalších letech a že dokonce navštívil jejich redakci v létě roku 1874 při své návštěvě Prahy.

6/ Zpráva o zasedání příbramského těžářstva, "Dělnické noviny" č.1, rok 1874.

7/"Dělnické noviny" č.14, rok 1873.

8/ "Dělnické noviny", klerikární dělnický časopis, stojící v opozici proti "Dělníku" a později proti "Dělnickým listům" a bojující proti socialistickým myšlenkám. Odp. redaktory byli postupně I.S.Skrejšovský, dr.L.Klaudy, A. Schweiben, Ant. Tůma. Od roku 1874 byly majetkem katolického dělnického družstva.

9/ Hyspecký pravidelně četl "Dělnické noviny", avšak až do 3.č. "Dělnických novin" z r. 1874, ve kterých byl uveřejněn článek, stěžující si na liknavost příbramských dělníků, nenacházíme v Hyspeckého zápisníku zmínku o

Hyspecký se stal, jak dále ze zápisníku vyplývá, velice činným členem podpůrného spolku "Kovkop"^{10/}, o jehož založení je zmínka v "Dělnických novinách" v článku, jehož autorství připisují Hyspeckému a Aglerovi. V roce 1875 se stal Hyspecký dokonce místopředsedou tohoto spolku. O duchu spolku svědčí nejlépe to, že se Hyspecký chodil radit o jeho stanovách i práci velmi často s příbramským děkanem. Je vůbec možno v této době pozorovat, že horníci, kteří při nedokonalém bezpečnostním systému na dolech hleděli neustále tváří tvář neštěstí a smrti, byli přístupnější náboženskému a klerikálnímu vlivu než ostatní dělníci. Svědčí o tom i to, že zmíněné zpátečnické klerikální "Dělnické noviny" měly své čtenářstvo i dopisovatele převážně z hornických míst. Klerikální vliv na myšlení horníků v Příbrami byl zřejmě ještě umocněn ovzduším Příbramska, jemuž dominovala Svatá Hora.

Deníky Václava Hyspeckého, třebaže nepodávají typický obraz života příbramských horníků, jsou pozoruhodným pramenem pro poznání způsobu života dělnické třídy v báňských oblastech v sedmdesátých letech 19.století.

tom, že by psal do DN. Bezprostředně po přečtení třetího čísla DN nacházíme však v zápisníku záznam: "Psal jsem s Aglerem do Dělnických novin." Zmíněný článek ze čtvrtého čísla DN, polemizující s autorem článku ze třetího čísla Dělnických novin o poměrech v Příbrami, psali zřejmě autoři, pišící do DN po prvé. Vzhledem k tomu, že Hyspecký i jeho přítel Agler měli jako činní členové dělnického spolku zájem o to, aby byla dělnická veřejnost správně informována, domnívám se, že je nanejvýš pravděpodobné, že autory článku byli skutečně Hyspecký s Aglerem.

10/ Ze zápisníku sice jasně vyplývá, že Hyspecký byl činným v dělnickém spolku, avšak jméno ani jiné podrobnosti o tomto spolku zde neuvádí. K závěru, že to byl právě spolek "Kovkop" ve kterém Hyspecký působil, došla jsem takto: V článku ze čtvrtého čísla DN z r.1874, jehož autorství připisují Hyspeckému a Aglerovi, hovoří se o spolku "Kovkop" a je zde uvedeno, že spolek vypravil pohřeb spoludělníku Štěpánovi a že se rovněž spolek pohřbu účastnil. V deníku Hyspeckého je poznámka, že byl se spolkem na Štěpánově pohřbu.

Robert K v a č e k:

GENERÁLSKÁ OPOSICE PROTI HITLEROVI A JEJÍ POMĚR
K ČESKOSLOVENSKU V DOBĚ PŘÍPRAV MNICHOVA.

Důkladné prozkoumání a zhodnocení mnichovských událostí bude vyžadovat ještě vyřešení mnoha složitých otázek. K nejdůležitějším z nich patří bezpochyby i problém vlivu vnitropolitických poměrů v Německu na přípravu a pak na konkrétní průběh t.zv. československé krise v r. 1938 a zpětně zase otázka vlivu výsledků, dosažených v Mnichově, na další vývoj v hitlerovském státě. Dnes je už dokázanou skutečností, že Hitlerova posice v r.1938 nebyla nijak silná /myšleno ve srovnání s bezprostředně následujícím obdobím/ a že proti jeho připravovanému útoku na Československo se zdvihlo jednak značně silné lidové hnutí - diktované ve své nejzákladnější příčině zřejmě především strachem z hrůz války^{1/} - jednak se vytvořila oposice několika vedoucích generálů. Některými stránkami činnosti této druhé oposice i jejím poměrem k Československu v roce 1938 se tu chceme zabývat.

Především je nutno si položit otázku, proč, z kterých konkrétních příčin se vůbec někteří němečtí generálové dostávají do oposice proti Hitlerovi? Je přece dobře známo, že právě i podpora vojenských činitelů pomohla Hitlerovi získat nejvyšší moc v Německu a že vojenská opatření nacistů i jejich agresivní akce /na př. obsazení Porýní/ uskutečňovaly útočné plány, po léta junkersko-militaristickými kruhy připravované. Podrobnější výzkum nám dává jednoznačnou odpověď: opozičníci z řad generálů se obávali evropské války, která by se podle jejich mínění, jež bralo zřetel na československé spojenecké smlouvy, mohla z konfliktu s Československem vyvinout, báli se porážky od československo-sovětsko-francouzsko-anglické koalice a jejích následků pro vnitropolitický vývoj v Německu. Generálové si totiž byli vědomi značných nedostatků nacistické armády, které v některých oborech byly skutečně velmi

1/ Toto protihitlerovské hnutí z roku 1938 není v literatuře vůbec zpracováno, a přece je na př. Bernská konference Komunistické strany Německa v lednu 1939 hodnotila jako nejvýznamnější protinacistickou akci v Německu od nastoupení Hitlera k moci. Srv. Zur Geschichte der Kommunistischen Partei Deutschlands. Eine Auswahl von Materialien und Dokumente aus den Jahren 1914-1946, II. Auflage, Berlin 1955, str. 397 n.

závažné. Tuto otázku bychom rádi podrobněji rozebírali,^{2/} zdůrazňujeme jen několik faktů.^{3/} Podle tehdejších pravidel potřeboval Hitler k útoku trojnásobný počet pozemních sil, než mělo Československo a těch se mu ani zdaleka nedostávalo. Sám pak musel na poradě s vedoucími činiteli "wehrmachtu" konstatovat, že nemá k dispozici ani dělostřelectvo na československé pevnosti^{4/} /a to ještě neznal jejich skutečnou sílu, kterou byl později značně překvapen/. Tehdejší německé pancéřové vozy byly rovněž pochybné kvality^{5/}. Nedostatečně vycvičená armáda byla navíc špatně zásobována zbraněmi a střelivem. Sám generál Kluge upozorňoval jednoho z opozičníků - Gisevia, že "...na všech stranách se nedostává zbraní, střeliva a vycvičených podvelitelů."^{6/} Velké organizační nedostatky v armádě odhalila jak částečná mobilisace proti Rakousku v březnu 1938,^{7/} tak i soustřeďování vojsk proti Československu,^{8/} jak to ostatně i našemu generálnímu štábu bylo dobře známo. Zhodnocení těchto i mnoha ještě jiných nedostatků nacistické armády, která v evropském konfliktu skutečně neměla naději na vítězství, donutilo některé generály k opozici proti Hitlerovi. V jejich čele stáli generálové Beck,^{9/} Halder,^{10/} Witz-

2/ Nejnověji o síle německé armády v r. 1938 viz B. Müller-Hillebrand, Das Heer 1933-1945. Band I. Das Heer bis zum Kriegsbeginn, Darmstadt 1954, cit. ruský překlad, Moskva 1956, zvl. str. 73 n. a studii Fr. Rýznera, Obrana Československé republiky v období Mnichova. /Vojenské možnosti obrany ČSR v zářijové krizi 1938 / Historie a vojenství 1956, č. 4.

3/ Nechceme jednostranným zdůrazňováním nedostatků podceňovat určitou sílu nacistické armády, která měla své přednosti v letectvu a pod. Vždy je třeba přihlížet k celkové situaci ve všech armádách /t.zn. i v československém vojsku a v armádách spojeneckých/ - a rozebrat a zhodnotit všechny jejich klady a nedostatky.

4/ Československo a Norimberský proces, Praha 1946, str. 272.

5/ Srv. H.B. Gisevius, Až k hořkému konci, II. díl, Praha 1948, str. 40. Velitel tankových vojsk legie Kondor ve Španělsku gen. Thomas se úsilovně snažil získat nepoškozené sovětské tanky. Prohlásil, že aby jeho tankové roty byly bojeschopné, musely by mít třetinu tanků sovětské výroby. /Jan Hradský, Již nikdy Mnichov, Tvorba XIX., č. 40, str. 953./

6/ H.B. Gisevius, c.d., str. 44.

7/ B. Müller-Hillebrand, c.d., ruský překlad str. 75.

8/ Mobilisace, prováděná v srpnu a v září 1938, odhalila i neutěšený stav na německých železnicích. /Mirovoje chozjastvo i mirovaja politika, 1939, č. 1, str. 133/

9/ O gen. Beckovi a jeho účasti v protihitlerovském odboji napsal podrobnou práci Wolfgang Förster, Ein General kämpft gegen den Krieg. Aus nachgelassenen Papieren des Generalstabsschefs Ludwik Beck, München 1949.

10/ O Halderovi viz podrobněji v pracích Martina Horna, Halder. Tragik und Schuld, München 1949 a Petera Borna, Gespräche mit Halder, Wiesbaden 1950. Halder napsal sám po válce knihu, v níž "účtuje" s Hitlerem a považuje ho za hlavního vinníka vojenské porážky Německa. /Franz Halder, Hitler als Feldherr, München 1948./ Pro Haldera je charakteristické, že ještě v létě

leben, Oster a jeho šéf admirál Canaris^{11/} a j. Spolupracovali s nimi někteří buržoasní politikové jako konservativně-monarchisticky orientovaný Carl Goerdeler^{12/}, bývalý říšský komisař pro úpravu cen, diplomaté Erich^{13/} a Theodor Kordtové a von Weizsäcker^{14/}

Zdůrazňujeme znovu: jejich oposice nebyla diktována ani touhou po míru ani sympatiemi k ohroženému Československu. Naopak - s Hitlerovou snahou připojit československé pohraničí k Německu plně souhlasili, věřili však, že cíle je možno dosáhnout diplomatickou cestou, jednáním se západními velmocemi. Přesvědčilo je o tom i zvláštní Goerdelerovo memorandum, vypracované po rozhovorech s anglickými politiky v březnu 1938, při nichž Goerdeler otevřeně žádal připojení Sudet k Německu.^{15/} V tomto memorandu, které bylo posláno i Göringovi a prostřednictvím kpt. Wiedemanna i Hitlerovi, se doslova psalo: "Und so habe ich /Goerdeler - pozn.RK/ die Überzeugung gewonnen, dass es möglich ist, alle nationalen Lebensrechte Deutschlands, selbst den Gebietanschluss Sudetendeutschlands im Verhandlungsweg zu erreichen. Ich selbst habe jede Gelegenheit wahrgenommen, darauf hinzuweisen, dass die blosse Autonomie in der Tschechoslowakei keine Ruhe für Europa bringen kann. Ich habe gefunden, dass die Engländer für diese klare, kalte Logik, die gleichzeitig vaterlandsbewusst ist, jedes Verständnis aufbrachten."^{16/} Není jasnějšího důkazu na to, jak protičeskoslovenskou tato oposice byla. Za diplomatické jednání v boji o získání Sudet se 30. srpna 1938 přimlouval i Weizsäcker. Zdůrazňoval tehdy, že zaútočí-li Německo na Československou republiku, změní se válka v evropskou a Německo v ní bude poraženo. Přitom však všechno, co lze v československé

1938 přesvědčoval Schachta a Gisevia, "...že se všechno ještě dá urovnat, že Hitler od západních mocností dostane propustku na východ." H.B. Gisevius, c.d. II. díl, str. 19./

- 11/ Admirála Canarise, šéfa nacistické výzvědné služby, jehož bychom daleko spíše mohli počítat mezi válečné zločince, oslavuje jako protihitlerovského bojovníka K.H. Abschagen v práci "Canaris. Patriot und Weltbürger." Stuttgart 1949.
- 12/ Nejvýznamnější prací o Goerdelerovi je kniha Gerharda Rittera, Carl Goerdeler und die deutsche Widerstandsbewegung, II. Auflage, Stuttgart 1955.
- 13/ Srv. Erich Kordt, Wahn und Wirklichkeit, Stuttgart 1948; týž, Nicht aus den Akten, Stuttgart 1950.
- 14/ Srv. E. Weizsäcker, Erinnerungen, München-Freiburg 1950. Sporná je účast Schachta na akcích oposice. Ve svých pamětech - jejichž údaje se mnohy značně rozcházejí s údaji jiných oposičnicků - ji Schacht silně zveličuje. /Srv. Hjalmar Schacht, Abrechnung mit Hitler Hamburg-Stuttgart 1948; týž, Mémoires d'un Magicien, I.-II. díl, Paris 1954. Schacht a jeho činnost ovšem stále poutají pozornost západní historiografie. Po-

otázce za současné situace získat, lze dosáhnout jednáním na existující základně. "Bude-li třeba později zaútočit na Československo"- dodal pak cynicky Weizsäcker - "Anglie a Francie mu už nepomohou ."17/

Takové byly tedy názory a cíle protihitlerovských opozičníků. Jejich realizace vyžadovala za tehdejší situace především zabránit Hitlerovi v rozpoutání války. Už na konci května 1938 došlo k ostrému střetnutí mezi Hitlerem a některými generály, kteří zdůrazňovali, že prozatím agresí proti Československu uskutečnit nelze, "... jelikož západní mocnosti by téměř jistě zasáhly a my se jim nemůžeme vyrovnati."18/ 16.července 1938 pak vypracoval náčelník generálního štábu Beck zvláštní memorandum o válce proti Československu, v němž rovněž vyzdvihoval nebezpečí evropské války a vyslovoval obavy o další vývoj Německa po jeho vojenské porážce. Beck sice podcenil odpor československé armády-odhadl jej na několik týdnů - ale i ten by podle něho stačil k účinnému zásahu velmocí. Memorandum předložil německým generálům na schůzce u Brauchitsche 4. srpna: generál Adams ho doplnil referátem o nedostatečnosti západních opevnění.19/ Závěry z této schůzky byly sděleny Hitlerovi při poradách na Obersalzbergu 10. srpna. Generál Adams tam tehdy přímo prohlásil: "Západní opevnění mohou být uhájena jen tři týdny."20/

Po těchto jednáních se opozičníci rozhodli vyslat do Anglie svého důvěrníka, aby informoval britské vládní kruhy o existenci oposice, o jejich cílech i akcích a aby si vyžádal podporu pro další činnost. Zároveň měl zjistit skutečné stanovisko Anglie v sudetské otázce. Anglickým představitelům byla dobře známa situace v Německu. Tak na př. 26.července 1938 hlásil britský vyslanec Henderson z Berlína, že válka by byla pro nacistické vládcy velkým rizikem.21/

slední významnější prací na toto thema je kniha Edvarda N. Petersona, Hjalmar Schacht for and against Hitler:a political-economic study of Germany 1933-1945, Boston 1954./

15/ Gerhard Ritter, c.d. str.164.

16/ Tamtéž, str. 166.

17/ Dokumenty on German Foreign Policy 1918-1945, Series D.Vol.I.,č.409

18/ Píše to Jodl ve svém zápisníku. /Československo a Norimberský proces, Praha 1946, str. 307./

19/ Erwin Wickert, Dramatische Tage in Hitlers Reich, Stuttgart 1952, str.184 n.

20/ Jodlův zápisník /Československo a Norimberský proces, Praha 1946, str.308./.

21/ Documents on British Foreign Policy 1919-1939,III.Series, II. Vol. č.551, str.11.

V době, kdy důvěrník oposice von Kleist vedl svá jednání v Londýně, Henderson telegrafoval: "Donutí-li tak zvenčí Hitlera vzdát se tohoto úmyslu/t.j. připojení Sudet k Německu—pozn.RK/ v 11.hodině, nevydrží jeho režim tuto ránu. Dojde-li k válce, tu okamžitá intervence Anglie a Francie přivede režim k pádu."^{22/} 22. srpna znovu zdůraznil: "Kdybychom šli s Německem pro sudetskou otázku do války letos nebo napřesrok, asi bychom je porazili."^{23/} Angličtí vládní představitelé si byli navíc dobře vědomi i toho, že Hitlerovo vítězství v sudetské otázce nesmírně posílí jeho postavení.^{24/} Přesto však odmítli generálskou oposici nějak účinněji podporovat.^{25/}

Při této příležitosti je třeba zdůraznit, že československé vládní kruhy věděly jak o existenci generálské oposice, tak o jednáních jejího důvěrníka v Londýně. 17. srpna 1938 hlásil [totiž]šifrou berlínský vyslanec Mastný: "Důvěryhodný anglický novinář nám sděluje, že generálové Keitel a Brauchitsch posílají tyto dny důvěrníka do Londýna, aby vyšetřil, zda Anglie by skutečně zasáhla vojensky v případě konfliktu s Československem."^{26/} Zřejmě však existenci oposice nevěnovaly větší pozornost.

Ke konci září t.zv. československá krize vrcholila. Zdálo se, že válka je téměř nevyhnutelná. Generálové proto 26. září předložili nové memorandum, varující před vojenským dobrodružstvím.^{27/} Kromě toho byla proti Hitlerovi, kdyby byl dal povel k útoku, připravena na 28. září konkrétní akce.^{28/} Mělo být při ní především obsazeno říšské kancléřství. V 11. hodin dopoledne se sešel Halder s Witzlebenem, aby znovu probrali plán této značně problematické akce. Mezitím však došel do říšského kancléřství návrh na svolání konference čtyř velmocí. Brauchitsch^{29/} ihned oznámil

22/Tamtéž, č.658, str.125-126.

23/Tamtéž, č.665, str.131-133-

24/ Píše to 31.srpna 1938 anglický zahraniční ministr Halifax do Prahy vyslanci Newtonovi. /Tamtéž, č.727, str.195./

25/ Zápisy z Kleistova jednání viz tamtéž, Appendix IV,, str.683-692.

26/ AMZV-Berlín 1938-šifra č.22-17.8.1938-č.664/38

Pierre Buk ve své dobře informované knize "La Tragédie Tchecoslovaque", Paris 1939 píše na str.23, že i náš generální štáb byl dobře informován o opozici generálů-zvláště Becka-proti Hitlerovi i o jejich stycích s Londýnem.

27/Bernard Lavergne, Munich, défaite des démocraties, Paris 1939, str.45-46. Memorandum přetiskuje též H.Ripka, Munich: before and after, London 1939, str.212-215.

28/ Erwin Wickert, c.d., str. 191-192.

29/ Gerhart Ritter v článku "Zur Frage der soldatischen Widerstandspflicht. Die "Tschechenkrise" als Vorkläufer des 20.Juli." /Merkur 1954, č.7,

Halderovi a Witzlebenovi, že jakákoliv akce proti Hitlerovi je zbytečná. Mnichov pak většina generálů vřele uvítala.

Pokusíme-li se nyní stručně zhodnotit činnost protihitlerovské generálské oposice v roce 1938, musíme především zdůraznit, že její akce byly dikтовány strachem z vojenské porážky Německa v evropské válce; přitom tato oposice měla vůči Československu stejné plány a stejné požadavky jako Hitler. Právě tato skutečnost, spolu s ještě jinými pro oposici charakteristickými znaky /Máme tu např. na mysli plány na zcela reakční režim v pohitlerovském Německu atd./, opravňuje vyslovit plný souhlas s názorem významného západního historika Johna Wheelera-Benetta, který oposičníky nazývá druhou garniturou německého nacionalismu.^{30/} Přitom ovšem nelze nijak podceňovat objektivní dosah, jež by chystaná akce generálské oposice proti Hitlerovi byly mohly mít.

 str.660-670./ obhajuje kolísavý poměr Erauchitsche k oposici a tvrdí, že armáda musí být "nepolitická", jinak že je nebezpečím pro každou vládu.
 30/ John W.Wheeler-Bennet, The Nemesis of Power, London 1953-cit. podle Historische Zeitschrift, Band 182, Heft 2, October 1956, str.326.

MATRIKY VÍDEŇSKÉ UNIVERSITY A JEJICH VÝZNAM PRO NAŠE DĚJINY

Mezi matrikami evropských universit, které v současné době vycházejí, mají pro československé dějiny prvořadou důležitost matriky university vídeňské. Stačí se jen nanátkou podívat na starší práce o dějinách této university, aby se vidělo, jaké potíže vznikaly z toho, že universitní matriky nebyla přístupná a že nejstarší svazky byly považovány za ztracené. 2/ Tomu podlehl i Fr. Tadra ve svém díle *Kulturní styky Čech s cizinou/1897/*, 3/ jenž v něm věnoval obsáhlou kapitolu sestavení zpráv o obyvatelích českého království na cizích universitách. Část o Čechách na vídeňské universitě v době předhusitské je proto ze všech nejslabší a i rozsahem nepatrná /str. 299-302/, neboť obsahuje jen seznam několika profesorů českého původu, kteří zastávali nějaké akademické úřady. A Tadrova domněnka, že "ze zemí českých... málo jen mistrů a studentů na učení vídeňské přicházelo", je už úplně chybná, neboť i jen letmé nahlédnutí do vyšlého svazku matrik ukazuje pravý opak; na vídeňské universitě bylo účastno velké množství obyvatel českého království a to nejen německé národnosti, jak by se mohlo zdát, ale i původu českého, a to především z oblastí, sousedících s Rakouskem. Že tomu tak bylo od druhé poloviny 15. století do poloviny století 17., je již dlouhou dobu zřejmé z údajů, které sestavil z matrik uherského národa z let 1453-1630 Karel Schrauf již před více než 50 lety. 4/ Nyní se ukazuje, že stejně tak tomu bylo i v době starší, od samých počátků vídeňské university, jež byla založena r. 1365 a obnovena v osmdesátých letech 14. stol. V tom je pro nás základní význam této edice. Ale nejen to. I jednotlivá jména v matrice se objevující mají důležitost. Na prvním místě třeba upozornit na Stanislava ze Znojma, jenž ve Vídni studoval od r. 1382, což nás přivádí vlastně k nejstaršímu známému datu jeho života. A kromě něho je tu mnoho jmen příslušníků i vynikajících šlechtických rodů, především moravských, kteří se v seznamech objevují, jak před husitskou revolucí, tak i po ní. Tak na př. ve čtyřicátých letech 15. stol. studovali ve Vídni pozdější olomoučtí biskupové Bohuslav ze Zvole a Tas z Boskovic. A vedle nich řady jmen prostých lidí téměř ze všech měst Čech, Moravy a i Slovenska /především z Bratislavy a spišských měst, ale i odjinud/.

Toho velké bohatství údajů, dosud téměř vůbec nevyužitého by však možno zpracovat jen v soubornější větší práci, která by si musila všimnout i jiných aspektů tohoto problému/ sociálního postavení posluchačů university, přesného rozlišení národnosti jednotlivých osob a p./ Pro takovou práci uvedené matriky poskytují solidní základ.

1/ Die Matrikel der Universität Wien. 1. Band 1377-1450 Hrgbn. Institut für österreichische Geschichtsforschung VI. Reihe Graz-Köln, Böhlau. 1. Lieferung/Text/1954 str. 282, 2. Lieferung/Vorwort, Titel, Personen- und Ortsregister/ 1955.

2/ Denifle, King, Aschbach a j.

3/ Sice již r. 1892 vyšla první část matrik /až do r. 1420/ péčí Hartlovou a Schraufovou, protože však šlo jen o "Manuskriptdruck", zůstala tato edice neznáma.

4/ Die Matrikel der Ungarischen Nation an der Wiener Universität 1453-1630 /Wien 1902/.

Ivan Hlaváček

JAK JE TOHLE S HISTORICKÝMI BIBLIOGRAFIEMI ?

Do všech oborů naší činnosti proniká vědomí, že nový společenský řád socialistický, jej uskutečňujeme, zvlétně nad starým světem kapitalistickým tím dříve, čím rychleji jej předčf vyšší produktivitou, dokonalejšími výrobními prostředky, důmyslnějšími pracovními technikami a hospodárnější organizací práce. To platí stejně tak v průmyslové i zemědělské výrobě jako ve veřejné administrativě a platí to plnou měrou i v práci vědecké. Věda by nemohla splnit velké úkoly, jež jí ukládá výstavba socialistické společnosti, kdyby nezdokonalovala své pracovní techniky a neusilovala o účinnější a hospodárnější organizaci výzkumné práce. Tento požadavek je obecně považován za samozřejmý, ale ne všechny vědní obory z něj

vyvozují potřebné závěry. Mnohem důsledněji je zatím uplatňován v disciplínách přírodních a technických než v oblasti věd společenských.

Zvláště v historiografii je heuristická práce dosud stále ve stadiu, jež připomíná kustarničení a řemeslnou cechovní malovýrobu. To neznamená, že bychom chtěli doporučovat, aby se ve vědeckém životě automaticky napodobovaly pracovní techniky seriové tovární velkovýroby, jak se k tomu tu a tam objevují sklony. Tvůrčí vědecká práce má své specifické pracovní postupy a jejího zkvalitnění nelze dosáhnout ani běžícími pásy a píchacími hodinami ani mechanickým normováním počtu napsaných stránek.

Pro každého historika je však nanejvýš potřebné, aby měl co nejdokonalejší evidenci a přístup k pramenům a literatuře a aby byl vybaven pomocnými příručkami, bibliografiemi, jazykovými i topografickými lexikony, mapami, atlasy, chronologickými tabulkami a j. Opatření a zdokonalení takovýchto pomůcek, jež možno označit za naše každodenní pracovní nástroje, je tudíž jedním ze základních předpokladů zhuštění a zkvalitnění historické produkce a měla by mu být věnována co největší pozornost. Zatím však tomu tak, žel, není.

Srovnáváme-li po této stránce dnešní situaci s poměry v době předmnichovské, můžeme zaznamenat podstatné zlepšení jen pokud jde o evidenci a zpřístupnění archívního materiálu. Tu vykonali čeští i slovenští archiváři vskutku velký kus práce ku prospěchu naší historické vědy. Pokud však jde o ostatní pomůcky, tu nutno otevřeně přiznat, že se od dob předmnichovských mnoho nezměnilo - ba v lecčems nejsme ještě ani tam, kde byla československá historiografie již před rokem 1938.

Platí to zejména o práci na bibliografiích. V době předmnichovské vycházela péčí historického klubu přírůstková bibliografie české historické produkce, zahrnující úseky jednoho až tří uplynulých let. Tato bibliografie byla i při některých svých nedostatecích nepostradatelnou pomůckou netoliko historikům v užším slova smyslu, nýbrž i archeologům, literárním historikům, dějepiscům umění, práva a státu, narodopiscům, knihovědcům, pedagogům a m. j. Poslední svazek v době předmnichovské vyšel roku 1938 a zahrnoval produkci roku 1936. V době okupace byla práce na dalších ročníkových pochopitelně přerušena a teprve roku 1951 vyšel další svazek, obsahující produkci let 1937-1941. Tam vydávání uvázlo a pro posledních patnáct let historické práce nemáme žádné bibliografické pomůcky. Tento nedostatek je tím povážlivější, že ani ČSČH ani ostatní naše historická periodika nereferují nyní o nově vycházejících pracích ani zdaleka tak úplně jako v dobách dřívějších.

Otázka dalšího vydávání bibliografie české historie nebyla dosud v plné míře uspokojivě rozřešena. Historický ústav ČSAV připravil zatím k tisku přehled bibliografické produkce za rok 1955, který vyjde ještě letos a chystá vydávání dalších svazků ročních bibliografií, vždy za uplynulý rok. Bylo by však třeba, aby byla urychleně vyplněna i mezera let 1942-1954 a abychom kromě bibliografií produkce české dostali co možná brzy do rukou i bibliografickou příručku historie slovenské.

Je samozřejmé, že v dnešní situaci se práce na bibliografiích soustřeďuje v Historickém ústavu ČSAV a v Historickém ústavu SAV. Excerpce periodik a ostatní přípravné práce vyžadují však velkého štábu spolupracovníků a tu by mělo být uváženo, zda by se na úkolu neměla podílet i některá vědecká pracoviště mimoakademická, resortní ústavy, historické katedry vysokých škol a j. Kdyby tato spolupráce byla dobře zorganizována na podkladě jednotných pracovních směrnic, bylo by možno splnit úkol mnohem rychleji.

Brzkému vydání svazků, zachycujících produkci let 1942-1954, bude ovšem asi na překážku i nynější dočasná tíseň v nakladatelských zásobách papíru. Bylo by však možno, aby to, co bude definitivně zpracováno a připraveno k tisku, bylo alespoň v rukopise přístupno v Historickém ústavu ČSAV všem vědeckým pracovníkům, podobně jako je tomu s opisy a registry některých pramenů, jež zatím nebylo možno vydat tiskem. I to by byla velká a bezprostřední pomoc našemu historickému bádání.

Kromě bibliografie nejnovější produkce měl by Historický ústav ČSAV co nejdříve přistoupit i k přípravě výběrové retrospektivní bibliografie české i slovenské historie, po níž se již dávno všeobecně volá a jejíž zpracování nelze již dále odkládat. Také na tomto úkolu by se měla celá naše historická obec podílet.

A ještě jedna poznámka: Historickému ústavu ČSAV náleží příprava přísně výběrových bibliografických přehledů československé historické produkce pro "International bibliography of historical sciences". Bývalo kdysi dobrým zvykem, že navržené přehledy bývaly před odesláním Mezinárodnímu komitétu historických věd posílány k nahlédnutí a k připomínkám všem našim významnějším historickým pracovištím. Neměl by se v zájmu co největší objektivnosti tento starý postup obnovit?

BESEDA SE SOVĚTSKÝMI HISTORIKY.

V Měsíce československo-sovětského přátelství uspořádala katedra čs.dějín a archivního studia spolu s katedrou dějín KSČ dne 16.listopadu 1956 besedu s třemi vědeckými pracovníky historického oddělení Institutu slavjanovedeníja ANSSSR, Irinou Nikolajevnou Melnikovovou, Alexandrem Ivanovičem Nedorezovem a Sergejem Ivanovičem Frasclovem, kteří dleli na studijní cestě v Československu. V družném rozhovoru, jehož se zúčastnili i členové kateder obecných dějín SSSR a KSSS informovali hosté o postupu prací sovětských historiků na přípravě 3. svazku díla "Historija Českoslovakii" a o monografických dílech z oboru československých dějín, o nichž členové historického oddělení Institutu slavjanovedeníja pracují. Členové našich historických kateder seznámili pak hosty s některými novými pracovními výsledky československých historiků z oblasti našich nejnovějších dějín a s diplomovými disertacemi, o nichž se v současné době pracuje v našich seminářích. V diskusi byly pak dotčeny některé aktuální metodické problémy studia našich nejnovějších dějín.

STUDENTSKÁ VĚDECKÁ KONFERENCE.

Na VII. studentské vědecké konferenci přednesli referáty členové seminářů akad. V.Vojtíška, prof.Dr.V.Husy, odb.as.Dr.Fr. Červinky a odb.as.Dr.Jana Havránka.

Otázkám českých hospodářských a sociálních dějín XVI. a XVIII.století byly věnovány práce posluchačů V. ročníku VI.Bystrickéhoho, Z. Boháče a J. Svobody.

VI. Bystrický se ve svém zajímavém referátu zabýval prameny k dějinám českých měst v XVI.století. Na základě rozboru knih počtů, t.zv. pamětních register, knih poddanských dávek a gruntovních knih města Stříbra dokázal, že knihy počtů zde nezachycovaly celý chod městského hospodaření ve všech jeho složkách. Umožňovala to a způsobovala to velká složitost postranních cest oběhu peněz. Zdá se tedy, že při studiu hospodářství měst v době předbělohorské není možno se omezovat jen na knihy počtů jak se to v dosavadním bádání často děje. Přesný obraz městského hospodářství v XVI. století můžeme zjistit jedině, máme-li zachován celý soubor hospodářských písemností. V diskusi bylo poukázáno na vzájemnou odlišnost hospodářské správy jednotlivých měst v tomto období.

Z. Boháč referoval o způsobu hospodaření kláštera Zbraslavského v XV. a XVI.století. V době pohusitské nebyly klášterní pozemky obdělávány příslušníky řádu, ale pronajímány emfyteutickým nájemcům. Rozmach režijního hospodářství začal až v devadesátých letech XVI. století, tedy později než na panstvích feudálů světských. Zároveň bylo překročeno k zvyšování poddanských povinností. Zajímavé je zjištění o snahách klášterní vrchnosti zabírat poddanskou půdu již v předbělohorské době. Boháčova práce přispívá k poznání významu klášterního velkostatku v XV. a XVI. století. Referát však utrpěl přílišnou popisností a mnohdy neunosnou podrobností.

Posluchač J. Svoboda se ve svém příspěvku k otázce sociální diferenciacě české vesnice na přelomu XVI. a XVII. století podal některé zprávy o sociálním postavení poddaných na Kutnohorsku. Tento materiál však právě s hlediska sociálního rozvrstvení nezpracoval a tak vlastnímu náročnému tematmu zůstal mnoho dlužen. Referát dokázal, že při řešení důležitých otázek našich dějín není možno vystačit s pouhým popisem. V tom je i hlavní význam referátu J. Svobody, pro autora i pro posluchače.

O státoprávní politice české liberální buržoasie 1848-1849 pojednal Z. Šikl. Po všeobecné charakteristice státoprávního postavení Čech v první polovině XIX.století se zabýval problémem politiky české liberální buržoasie. Její politiku nelze hodnotit jako zradu na revoluci, protože nikdy s revolucí nesouhlasila, ale jako objektivně reakční. Programem historického státního práva dala najevo své reakční spojení s t. zv. českou šlechtou. Odpor buržoasie k revoluci v roce 1848 byl jednomyslný, protože jí revoluce rozbila její autonomistické snahy, které potom nedovedla již uskutečnit.

D. Kobylka se zabýval ve svém příspěvku k vývoji dělnického hnutí na severní Moravě koncem XIX. století důležitostí studia lokálních dějin a podal přehled dělnického hnutí na Šternbersku a Uničovsku. Důležitou roli zde hrálo rozštváním dělnictva německými šovinisty. První máj 1890 ukázal však jasně snahy o sblížení dělnictva obou národností. Sociálně-demokratická strana tehdy selhala a spolupracovala s německou buržoasií.

V referátu o problematice proletářské poesie na začátku let XIX. století vymezil V. Lesák pojem proletářské poesie jako literární pokusy dělnických autorů, zabývajících se proletariátem a určených proletariátu. Tato poesie je jedním z pramenů pro dělnické hnutí dosud velmi málo využitým. Může sloužit monografickému zpracování jednotlivců této tvůrčí skupiny, ale i k zjištění růstu intelektuálního vědomí proletariátu. Vrchol české proletářské poesie v 19. století datoval autor do sedmdesátých a devadesátých let.

U. Rázek se pokusil ve svém referátu osvětlit snahy české buržoasie a připojení Zakarpatska k Československé republice v roce 1919. V Zakarpatsku, jako i v celé monarchii vzplanulo pod vlivem Říjnové revoluce živelné národní hnutí, které vyvrcholilo na podzim 1918. Cílem hnutí bylo spojení Zakarpatska s Ukrajinou a rozdělení velkostatkářské půdy bezzemkům a rolníkům. Organizačně se revoluční hnutí nejprve upevnilo zakládáním rad, jichž se však postupně zmocňovala národní buržoasie. Jejím politickým programem bylo připojení Zakarpatska k ČSR. Splnění tohoto programu bylo úspěšeno revolučními událostmi v Maďarsku roku 1919, kdy česká buržoasie zahájila intervenci proti maďarské sovětské republice a současně i postup do Zakarpatska. Armáda zde obnovila buržoasní pořádek a nastolila vojenskou diktaturu.

Z. Brůžek se zabýval tematikou čs.-sov. literárních vztahů v letech 1925-1929. Hlavní úloha při rozlišování znalostí o sovětské kultuře a hospodářství připadla "Společnosti pro hospodářské a kulturní sblížení s novým Ruskem. Domácí buržoasie a blíká emigrace v těchto letech obnovila agitační činnost proti SSSR za podpory vládních úřadů. To však nezbrzdilo práci společnosti. Pokroková veřejnost se postavila proti pomluvám Sovětského svazu. Informace o sovětské literární politice podávaly předklady zásadních statí a přednášky sovětských hostů v ČSR.

K. Soukup vysvětlil ve své přednášce význam čs. dělnických delegací, které se ve 30 letech seznamovaly s budováním socialismu v Sovětském svazu.

V. Kaiser podal rozbor čs.-sovětského zahraničního obchodu ve 30. letech. V letech 1929/34 se podíl SSSR na zahraničním obchodu naší předmnichovské republiky snižoval. V roce 1935 byla uzavřena s SSSR obchodní dohoda. Dověz do SSSR vzrostl tehdy trojnásobně proti roku předchozímu. Z SSSR byly dováženy 1 /nerosty/28,3%, 2 /minerální oleje/27,3%, 3 /textilní suroviny/17,2%. ČSR vyvážela do Sovětského svazu: 1 /železné zboží /53,2/, 2 /stroje/20,9/, 3 /vozidla/5,4/.

Methodickými otázkami zpracování českých dějin 16. století se zabýval J. Heřman. Celkového vyličení tohoto dějinného období předpokládá řadu monografických studií. Monografie však zachycuje pouze slomek podstatných sil historického dění a svým jednostranným zaměřením nedává na mnoho otázek spolehlivou odpověď. Cílem celkového zpracování je podat pokud možno pravdivý a ucelený obraz zkoumané části minulosti. Jednotlivým motivem mohou být politické dějiny, chápané jako výslednice nejdůležitějších složek historického dění.

/Bílkovský, Bisinger, Stehno./

PŘEDNÁŠKA PROF. DR. K. MALECZYŃSKÉHO O POLSKO-ČESKÝCH STYČÍCH DO R. 1306.

Pro pokrok ve vědě má výměna poznatků, zkušeností a názorů na mezinárodním fóru velký význam. Zejména mladí a začínající pracovníci musí být vděční za každé otevření oken do světa, za každou příležitost, jež umožňuje rozhled.

Přednáška profesora vratislavské university Karóla MialeczyŃského o polsko-českých vztazích za doby přemyslovské uspořádané katedrou čs. dějin a arch. studia dne 29. listopadu 1956 byla jednou z těchto vítaných událostí. Nejen proto, že to byla přednáška badatele zkušeného a osvědčeného, nýbrž i proto, že pojednávala o kapitole českých dějin, která - jak podotkl v úvodním slově prof. Husa - zůstává u nás dosud málo studována.

Je pochopitelné, že profesor K. MialeczyŃski nemohl v poměrně krátké době, která byla přednášce vymezena, úplně rozebrat thema, jež by vyžadovalo samostatného a obsáhlého zpracování. Musel se omezit v podstatě na zhuštěný přehled

hlavních událostí. A přece, jak zajímavě pojatý, jak zkušeně a všestranně promyšlený!

Smysl polsko-českých vztahů a polsko-českého přátelství vidí prof. Maleczyński v tom, že Češové a Poláci ruku v ruce, bok po boku vytvářeli hráz proti německé expansi a bojující za svou nezávislost, zachraňovali existenci a svobodu svou i jiných slovanských národů.

Ve své přednášce vložil profesor Maleczyński styky Čech s Polskem od společného boje Boleslava a Křišťa proti Němcům v letech 973 - 983 přes dočasné konflikty, jež se projeví již na přelomu 10. a 11. století i několikrát později v období feudální rozdrobenosti. Prof. Maleczyński pak věnoval pozornost procesu vytváření jednotného státu v Čechách za přemyslovských králů a porovnal český vývoj s pokusy vratislavských Jindřichů /zejména Bradatého a Božného/ o vytvoření státu polského.

Podstatné místo zaujímaly v přednášce prof. Maleczyńskiego polsko-české styky za Přemysla II. a Václava II. Zvláště cenné byly v této části přednášky podněty ke studiu některých otázek/na př. poměru Přemysla II. k vratislavskému knížeti/ a naznačení, kterými cestami by se měly výzkumy brát.

Přednáška prof. Maleczyńskiego byla myšlenkově bohatá i podnětná a zaujala každého, kdo si jí přišel poslechnout. Návštěvou prof. Karola Maleczyńskiego na naší fakultě i jeho badatelskou činností v Praze byl položen jistě dobrý základ ke spolupráci pražské a vratislavské historické školy. I mělo by být na nás, abychom započaté styky všestranně a cílevědomě rozvíjeli ku prospěchu a užitku obou stran.

Tomáš Řezáč

PROF. EWA MALECZYŃSKA O PROBLEMATICE POLSKÝCH DĚJIN 15. A 16. STOL.

Ve dnech 10. a 17. prosince 1956 vyslechli jsme dvě pozoruhodné přednášky o problematice posléhých dějin 15. a 16. stol. Profesorka vratislavské univerzity Ewa Maleczyńska nás seznámila se stěžejními otázkami polského "odrodzenia" a podala zasvěcený přehled o nové literatuře, vztahující se k tomuto období.

Prvá přednáška pojednávala o sociálně-ekonomických poměrech v Polsku na sklonku 15. a 16. stol. Otázka, zda lze v této době mluvit o kapitalistických prvcích, zajímá shodně nás i Poláky. Prof. Maleczyńska, vycházejíc z výsledků varšavské a vratislavské konference o renesanci, varovala před přecenováním těchto nových výrobních vztahů. Zvláště nezbytná je opatrnost při posuzování ekonomického charakteru "folwarku", jehož podstatou i nadále zůstalo feudální vlastnictví půdy.

Dějiny techniky a přírodních věd jsou v Polsku sledovány v nebyvalém rozsahu /M. Malowist, A. Maczak, B. Zientara, H. Samsonowicz a j./.. Naproti tomu konstatovala prof. Maleczyńska částečné zastávání ve studiu nadstavbových jevů, zaviněné snad tím, že tato oblast byla ponechána historikům literatury a výtvarného umění. Došlo tak k rozporu ve výsledcích bádání: literární historici mluví o největším rozkvětu literatury a umění v době, kdy historikové zjistili pokročilý hospodářský regres.

Druhá přednáška byla věnována polské kultuře období renesance a reformace. Protože v Polsku většina starších badatelů měla plynulou možnost publikování, setkáváme se v současné polské historiografii jednak s pracemi historiků této starší generace, kteří se omezují na zjištění nových fakt, jednak s pracemi historiků, vycházejících z metody dialektického materialismu, kteří se snaží nově osvětlovat historické jevy, zpravidla bez širších přínosů faktografických. V poslední době začal vycházet nový časopis "Odrodzenie a reformacja w Polsce", který má sdružovat historiky tohoto období, jak už vysvítá ze samého názvu.

Spornou je především otázka, kdo byl nositelem pokrokových myšlenek polské renesance. Prof. Maleczyńska soudí, že střední měšťanstvo, i když připouští, že problém patriciátu a mecenášství zůstává zatím otevřený. V souvislosti s oslavami Mikuláše Kopernika objevilo se velké množství monografických studií o tomto velikánu polských dějin. Ani ostatní představitelé polského "odrodzenia" nezůstali bez povšimnutí /Andrzej Frycz Modrzewski, Jan Ostrorog, Biernat z Lublina, Jan Łaski a j./..

Práce T. Grabowského a St. Kota o reformačním hnutí v Polsku neztratily dosud na významu. Mladší badatelé se soustředili na studium ariánství /Tazbir, Ugonowski, Przymkowski/. Na závěr se prof. Maleczyńska stručně zmínila o studiu nových pramenů k dějinám inkvičních procesů ve Slezsku v druhé pol. 15.stol., z nichž jsou patrné živé vztahy mezi českými a polskými lidovými proudy kacířskými v tomto období.

Ať už s jakýmkoli pocity, musíme dnes přiznat, že nás Poláci na úseku historických věd v mnohém ohledu značně předstihli. Nadmíru jasně je to vidět ve studiu období, o kterém přednášel náš milý host. Přitom však nelze říci, že by česká renesanční kultura nesnesla srovnání s polskou. Připomeňme si tu rozvoj českého hornictví a hutnictví, výstavnost českých měst a panských sídel v 16. stol., českou renesanční literaturu hospodářskou, přírodovědnou a jinou, vývoz českých knih do Polska atd. Je přirozené, že při tom nebudeme renesancí zastíňovat husitské revoluční hnutí. Ruku na srdce - není naší povinností, abychom mu věnovali větší pozornost a prolomili monopolisaci, která v tomto bádání panuje?

František Šmahel.

x/ Srv. publikované ref. obou konferencí: Odrodzenie w Polsce, pod redakcí prof. Arnolda /zatím vyšel tom I. Historia, tom II. Historia nauki, tom IV. Historia literatury, Warszawa 1955-6/ a Krakowskie odrodzenie, pod red. J. Dąbrowského, Kraków 1954. — Velmi užitečná je i Bibliografia literatury polskiej okresu odrodzenia /materialy/ od Budzyka, Polaka a Stupkiewiczze, Warszawa 1954. — Z prací Ewy Maleczyńskiej viz zvl. článek Kilka uwag na temat problematyki badań okresu Odrodzenia w dziejach Śląska, Sobótka VIII, 1953, Wrocław 1954, str. 11/38.

- o o o -

Brněnské pracoviště Historického ústavu ČSAV uspořádalo ve dnech 27. a 28. listopadu 1956 pracovní konferenci o některých otázkách feudálních hospodářských dějin. První den porady byl věnován dějinám lesů v Čechách a na Moravě. Referent dr. Emanuel Janoušek načrtl v obsažné přednášce vývoj zalesnění v českých zemích od nejstarších dob a seznámil účastníky s hlavními historickými i přírodovědnými metodami výzkumu dějin lesů. Ukázal, že toto studium má velký význam jak přímo pro samotné dnešní lesní hospodaření, tak i pro poznání dějin českého venkovského lidu za feudalismu. Člen naší katedry Jiří Svoboda se v diskusním příspěvku zabýval významem pronajímání dominikánské lesní půdy a otázkou poměru lesního i polního hospodaření. Uvedl o tom, že pachtování vrchnostenských mýtin, pastvin a vykácených okrajů lesů bezzemkům ovlivnilo v druhé polovině 18. stol. nejen sociální skladbu české vesnice, nýbrž i zavádění střídavého polního hospodaření.

Druhého dne konference přednesl dr. Jiří Radinský referát o vývoji pozemkové držby na Moravě v 17. až 19. stol. Na základě pracovního rozboru sumářů moravských katastrů uvedl důležité nové zprávy o vývoji rozlohy dominikánské a rustikálské půdy na Moravě, dále údaje o celkových sklizních i průměrných výnosech obilních plodin na rustikálu i dominikálu a o rozloze zemědělské půdy věnované v různých dobách jednotlivým plodinám. V diskusi byla m.j. zdůrazněna nutnost vydání sumářů moravských katastrů tiskem a voláno po dokončení edice berní ruly.

- o o o -

O b s a h:

20 let od založení historické skupiny.....	3
Karel Stejskal - Karel Řezáč: Poznámky k některým problémům pasionálu abatyše Kunhuty.....	5
Ivan Hlaváček: Zlomek městské knihy znojenské z 2.poloviny 14.století ..	15
Tomáš Řezáč: Zlomky knihy počtů města Jihlavy ze 14.století.....	20
Dušan Třeštík: Obchod s obilím v Hřensku v 17. a 18. století	26
Jaroslav Kašpar: O nevolnickém povstání na Zákupsku r. 1658	36
Jiří Svoboda: Spory s vrchností na panství zábřežském na začátku 18.sto- letí.....	39
Jiří Svoboda: K počtu bezzemků na českém venkově v druhé polovině 18.století	42
František Kutnar: Vliv Havlíčkovy novinářské činnosti na český venkov v období jeho kutnohorského pobytu	44
Karel Novotný: Pojednání o socialismu s počátku padesátých let 19.sto- letí	53
Vlasta Vesecká: Z deníku příbramského horníka ze sedmdesátých let 19.století	57
Robert Kvaček: Generálská oposice proti Hitlerovi a její poměr k Česko- slovensku v době příprav Mnichova	61
-	
Matriky vídeňské university a jejich význam pro naše dějiny	67
Jak je tomu s historickými bibliografiemi?	67
Beseda se sovětskými historiky	69
Studentská vědecká konference	69
Přednáška prof. Dr. K Maleczyňského o polsko-českých stycích do r. 1306	70
Prof. Eva Maleczyňská o problematice polských dějin 15.a 16. stol.	71
Pracovní konference o některých otázkách feudálních hospodářských dějin	72

Vydává	Katedra československých dějin a archivního studia filosoficko-historické fakulty Karlovy university Praha I. - Náměstí Krasnoarmějců 2.
Rediguje	prof.Dr. Václav H u s a
Tajemník redakce	asistent Dušan T ř e š t í k
Vytiskla	DILIA
Obálka	Průmyslová škola grafická
Opsal	Vl.Marek
Tento sešit vyšel v červnu 1957.	

Autorská práva vyhrazena.